

TOBIAS

Tidsskrift for oslohistorie

2021

OSLOPOLITIKK

TOBIAS

TOBIAS er Oslo byarkivs eget fagtidsskrift om oslohistorie, arkiv og arkivdanning. Tidsskriftet presenterer viktige, nytenkende og spennende artikler, og løfter fram godbiter fra det rike kilde-materialet i Byarkivet. Navnet Tobias kommer fra den tiden da Byarkivet holdt til i ett av rådhusetårnene, og fikk kallenavn etter Tobias i tårnet fra Torbjørn Egners barnebok *Kardemomme by*. Akkurat som Tobias er Byarkivet et sted hvor man kan få svar på det meste.

Løssalg kr 50,-.

Publikasjonen kan lastes ned gratis fra www.oslo.kommune.no/byarkivet

TOBIAS – Tidsskrift for oslohistorie

UTGIVER: Oslo byarkiv

BESØKSADRESSE: Maridalsveien 3

POSTADRESSE: Kulturetaten, Byarkivet,

Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

TELEFON: 21 80 21 80.

I Byarkivets åpningstider 23 46 03 50

E-POST: redaksjon: postmottak@kul.oslo.kommune.no

bestillinger: bestilling.byarkivet@kul.oslo.kommune.no

REDAKTØR: Johanne Bergkvist

REDAKSJON: Andrea Dietrichson, Caroline Juterud, Edgar Bruun, Kirsti Gulowsen, Kristine Rakke Lazreg, Lise Marie Martinsen, Ranveig Låg Gausdal, Unn Hovdhaugen, og Øystein Eike.

KORREKTUR: Arnfinn Løvsletten og Cecilie Lintoft.

UTFORMING: Kristine Steen, 07 Media

ISSN 0804-2454

OPPLAG: 2000

30. årgang

TRYKKERI: 07 Media

LEDER

Oslopolitikk

Tekst: Ranveig Låg Gausdal, byarkivar

Årets Tobias handler om Oslopolitikk. Politiske beslutninger har stor betydning for innbyggerne i Oslo kommune og de som jobber i kommunen. Politikken handler om samarbeid og kompromisser, symbolsaker og grunndige prosesser. Byarkivet har arkiv med bystyredebatter, komitearbeider og ulike kommunale etater som er rike kilder til historien bak de politiske vedtakene.

Men utfallet i politiske saker avgjøres ofte av prosesser som det kan være vanskelig å oppfatte med utgangspunkt i offentlige dokumenter, slik som samspill mellom enkeltpolitikere eller diskusjoner innad i et parti. Og selv om de fleste sakene er forberedt av administrasjonen i Rådhuset før de når byråd og bystyre, regnes likevel ikke dokumentasjonen som offentlige saksdokumenter. Regelverk som sikrer bevaring og tilgang til offentlig arkivmateriale gjelder ikke, og politikerne avgjør selv hva som skal skje med dokumentene.

Hva kan vi gjøre for å styrke tilgangen til kilder om Oslopolitikk? I staten er det etablert praksis for avlevering av materiale fra regjeringen til Riksarkivet ved hvert regjeringsskifte. Tilsvarende rutiner for overføring av byrådets arkiv til Byarkivet i Oslo ville utvilsomt styrket fremtidens tilgang til kilder om Oslopolitikk. Byarkivet har startet sonderingen.

Forsidebilde: To sentrale osloordførere i prat foran rådhuset i 1982, Brynjulf Bull fra Arbeiderpartiet og Rolf Stranger fra Høyre.

Foto: Leiv Brynjulf Aartun, Oslo Museum OB.FS1078

Baksidekollasj: Portretter av bystyremedlemmer 1950. Øverst fra venstre: Sekretær Odvar Solberg, Arbeiderpartiet, sokneprest Jon Mannsåker, Venstre, avdelingssjef Karen Petersen, Høyre, høyesterettsadvokat Jens Gram, Høyre, cand. phil. Bolette Heggermann, Kristelig Folkeparti, elektriker Gunnar Sæther, Norges Kommunistiske Parti, fru Sigrid Syvertsen, Arbeiderpartiet, hagearkitekt Karen Reistad, Høyre, verkstedarbeider Olaf Lind, Norges Kommunistiske Parti, sekretær Audhild Scheie, Venstre, fru Werna Gerhardsen, Arbeiderpartiet, mekaniker, Aksel Kristian Wold, Norges Kommunistiske Parti og disponent Rolf Stranger, Høyre

INNHOOLD

2 Leder: **Oslopolitikk**

Ranveig Låg Gausdal

3 Innholdsfortegnelse

4 Kulturpolitikken må være for alle

Intervju med byråd Omar Gamal
Johanne Bergkvist og Unn Hovdhaugen

8 De eligerte menn i Christiania

Kristine Rakke Lazreg

16 Kommunal valgordning i Kristiania 1837–1920

Tallak Moland

32 Politiske organer i Oslo – en oversikt

Øystein Eike

46 Politisk representasjon i Oslo gjennom 30 år

Arne Holm

54 De viktigste oslosakene

Johanne Bergkvist og Unn Hovdhaugen

68 Marianne «Mor Oslo» Borgen

Hanne Mauno

76 Min far Brynjulf Bull

Bernt Bull

88 Osloflagget – skapt ved et jubileum, avskaffet til et jubileum

Kirsti Gulowsen

96 Bilen i byen: Fra full dominans til rød klut i Oslopolitikken

Andrea Dietrichson

110 Da spekulantene oppdaget arbeiderboligene

Edgar Bruun

122 Da 17. mai for alle utvidet nasjonaldagen

Mari K. Linløkken

134 Bruk arkivene: Bystyresakene gir svar

4

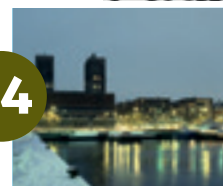
16

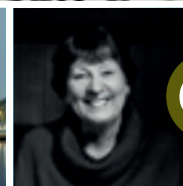
46

54

68

96

122

Omar Samy Gamal i Byarkivets arkivmagasiner. Foto: Johanne Bergkvist, Oslo byarkiv

Kulturpolitikken må være for alle

Omar Samy Gamal fra Sosialistisk Venstreparti er byråd for kultur, idrett og frivillighet. Med dette har han ansvar for kommunens og byens arkiv. Han brenner for at kulturpolitikken skal være for alle.

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv og Unn Hovdhaugen, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

Hvordan kom du inn i politikken?

Som mange andre var jeg engasjert i samfunnet da jeg vokste opp. En tidligere klassevenninne minte meg på at jeg en gang som barn sa at jeg ville bli politiker når jeg ble stor, men jeg husker ikke det. Jeg var engasjert i studentpolitikk og så ble jeg med i SV, som er partiet mitt. Fra jeg stilte til bystyret til jeg var byråd, så gikk det veldig fort. Plutselig var jeg nummer tre på lista og valget gikk veldig bra. Jeg var med i forhandlingene til byrådsplattformen, som er viktige for hva vi skal gjøre de kommende årene. Noen dager etter forhandlingene, så kom leder i Oslo SV og Raymond Johansen og spurte om jeg ville bli byråd. Da takket jeg ja. Jeg var fra starten på dypt vann, men så får man hodet over vannet og får kontroll på feltet sitt. Det har vært en veldig spennende reise.

Hva synes du er viktig i kulturpolitikken?

Jeg er opptatt av at selv om et tilbud i gåseøyne er åpent for alle, så betyr det ikke nødvendigvis at det er tilgjengelig for alle. Kultur er en del av den demokratiske grunnmuren i samfunnet, og må derfor være reelt tilgjengelig for alle. For å løse dette krever det noe av kulturfeltet, men også av oss politikere og hvordan vi prioriterer. Når vi jobber med kulturskole, idrett og flere andre ting, så må vi hele tiden tenke på hvordan vi kan sørge for at alle reelt kan være med. At ikke økonomi, klasse, legning, hudfarge eller religion stopper deg.

Noe av det første jeg så som byråd, var at Oslo er en delt by. Det kan man også se innenfor kulturfeltet. Hva slags kultur man tror, eller forventer, at noen grupper av befolkningen skal like eller ikke like. Jeg tror ikke på det. Hvis man blir introdusert for hip hop på vestkanten så kommer man til å like det, og

Omar Samy Gamal, byråd for kultur, idrett og frivillighet. Foto: Sturlason

blir du introdusert for klassisk musikk på østkanten kan du like det. Det er en viktig del av det jeg jobber med.

Har kulturpolitikken den plassen den burde ha i oslopolitikken i dag?

Jeg synes det. Når vi diskuterer budsjett så er de grunnleggende argumentene om at kultur skal være tilgjengelig for alle med, at det er en del av den demokratiske grunnmuren, at det er en del av

«Det viktigste steget er å sørge for at alle er en del av felleskapet – at ingen blir etterlatt eller er i utenforskap...»

Byråd for kultur, idrett og frivillighet Omar Samy Gamal med partifelle Kari Elisabeth Kaski på Haugerud under valgkampåpning og forskjellsvandring i Oslo med SV 7. august 2021.

Foto: Fredrik Hagen / NTB

ytringsfriheten og en del av dannelsen til befolkningen. Vi kan diskutere med det som utgangspunkt, det sier litt om kulturpolitikken sin posisjon. Det vil alltid være en diskusjon om hvor mye penger man bruker på det ene eller det andre, men jeg opplever at når vi ser på tallene, så har kulturbudsjettet økt betraktelig de siste årene.

Hva er det viktigste målet for den samlede kulturpolitikken i Oslo?

Alle barn og unge skal få ta del i den kulturelle grunnmuren, om det er bibliotek, kulturskole eller å kunne

delta i andre kulturelle aktiviteter. At den store kunstsamlingen vi har skal være offentlig, og at vi sørger for at den når frem til folk. Vi sier «Kunst rett i fleisen», at kunsten skal være en del av hverdagen din, og ikke noe som du må inn på et galleri og se. Det å klare å nå ut er veldig viktig. Det er aktørene selv som vet best hvordan de kan nå ut med sitt felt til folk. Som byråd forventer jeg at alle virksomhetene jobber på denne måten.

Nå åpner snart det nye Munch-museet og her skal prisene være tålelige for folk. Det skal være utstill-

ger for hele befolkningen. Vi skal ikke tenke snevert, men bredt. Deichman i Bjørvika har blitt en viktig institusjon for byen vår. Det er også viktig å bygge lokalmiljøene. Bibliotekene er en viktig del av lokalmiljøet, og kan legge til rette for diskusjoner, refleksjon, debatt mellom folk, at folk møtes på tvers av grupper. Det er den kraften kultur har.

Hvordan kan alle komme med i Oslohistorien – i arkivene og fortellingene?

Det viktigste steget er å sørge for at alle er en del av felleskapet – at ingen blir etterlatt eller er i utenforskap. Gjennom det er hele befolkningen med på å forme historien om Oslo når denne skal skrives.

Hele kommunen, om det er fra politisk ledelse eller forskjellige etater, må sørge for representasjon. Alle har sine briller fra sin oppvekst og sitt liv, og veldig ofte tar man utgangspunkt i det når man ser verden. Det er viktig at vi sørger for at de brillene er så mangfoldige som mulig. Det jobber vi også for innenfor kulturfeltet. Ikke bare hvem som får oppleve kunst og kultur, men hvem det er som står på scenen, hvem står bak kamera, at det er folk fra hele befolkningen.

Hvilken rolle har arkivene?

For meg er det en viktig del av å fortelle hvor vi kommer fra. Skal vi løse utfordringer i fremtiden må vi kjenne historien vår. Det er viktig at noen passer på den og sørger for at denne historien er tilgjengelig, at vi kan lære av den. Når vi som menneskehet etter tusen år skal undersøke hvordan vi levde i dag, er det helt nødvendig at noen har passet på at vi har tatt vare på det.

Hvordan sørge for at det uformelle i politisk prosesser også bevares?

Det er mye som politikere blir enige om seg imellom, og som bunner ut i et vedtak. Vi jobber jo mye skriftlig, jeg tror kanskje mer nå enn før, fordi e-poster og sms'er journalføres. Likevel jobber man mye muntlig, man har forhandlinger, diskusjoner. Alle de muntlige prosessene blir likevel ofte borte, så spørsmålet er hvordan man kan bevare dem. En måte å gjøre det på, er å intervju politikere, gjerne i ettertid når for eksempel bygget er kommet opp. Aktiv samtidsdokumentasjon, gjennom gode dybdeintervjuer, kan sikre denne dokumentasjonen.

Kulturfeltet har blitt hardt rammet under koronapandemien. Hvordan har du opplevd det?

Det var helt absurd å stå i det. Da pandemien kom, var jeg i en annen byrådsavdeling. I uken før vi stengte ned var det intens møtevirksomhet.

Livet ble snudd på hodet, vi jobbet 18 timers dager og med stor møtevirksomhet for å få kontroll på situasjonen. I starten hadde jeg ansvar for rusmiljøet og var veldig bekymret for et stort smitteutbrudd der. Det gikk veldig bra. Mye av fortjenesten for at det gikk så bra er alle de som jobbet i kommunen ut mot dette miljøet, som ga informasjon, mat og ly.

Det er fortsatt en utfordring å nå ut med informasjon til folk som ikke ser på NRK eller Dagsrevyen. Hvordan skal vi nå ut med informasjon til de som ikke ser på NRK? Løsningen ble å bruke lokalmiljøene til folk, nettverk, organisasjoner og trossamfunn. Måten samfunnet mobiliserte i det første året, var rørende. Jeg tror at det har gjort samfunnet vårt sterkere.

Det var en intens periode. Etter hvert gikk jeg over til å være byråd for kultur. Det var da en sektor med bruket rygg, og alt var stengt. Hovedarbeidet har vært arbeid med kompensasjons- og støtteordninger, og det siste halvåret med restriksjoner. Det har vært noen krevende diskusjoner, og jeg føler ofte at valget på avgjørelsene har vært mellom pest og kolera.

Byrådsjobben handler til syvende og sist om å gjøre det befolkningen ønsker, ikke å finne på ting sjøl, men å lytte til befolkningen. Dette har vært viktig i begge byrådspostene jeg har hatt, og jeg etterstreber dialog med befolkningen i arbeidet mitt.

Hva mener du er vellykket i Oslos kulturpolitikk?

Det jeg synes er bra er den dialogen jeg som politiker har med feltet, som jeg har jevnlig møter med, og jeg mener at den har blitt sterkere under pandemien. De siste årene har det vært en aktiv innsats for å løfte feltet, vi har økt tilskuddene som har steget ganske mye, vi har fått på plass verdens beste folkebibliotek (og det er objektivt). Nå åpner det nye Munchmuseet snart. Jeg mener at vi har rett fokus i Oslo. Kunst og kultur skal være tilgjengelig for alle, reelt tilgjengelig. Så får befolkningen og fagfeltet dømme om vi gjør en bra nok jobb.

Hva kan vi få til bedre?

Det er det jeg tenker på hele tida. Jeg synes ikke vi har kommet langt nok med å bryte ned barrierene for å gjøre kunst og kultur tilgjengelig for alle. Jeg synes vi har kommet langt på vei for å nå målet om tilgjengelighet og deltakelse, og jeg tror det er oppnåelig. Vi er på rett vei, men har fortsatt en jobb å gjøre.

Kilder

*Intervju med Omar Samy Gamal
2.9.2021*

De eligerte menn i Christiania

Det kommunale embetsstyret ble innført med eneveldet i 1660 hvor det var kongen i Danmark-Norge og hans valgte embetsmenn som satt på all makt. Fram til 1660, hadde borgerskapet deltatt i og hatt innflytelse over styret av Christiania, selv om overgangen til kommunalt embetsstyre hadde pågått siden begynnelsen av 1600-tallet. Gjennom De eligerte menn ble det bevart et element av borgerlig representativitet i styret av byen også etter 1660.

Tekst: Kristine Rakke Lazreg, midlertidig spesialkonsulent ved Oslo byarkiv

I 1661 oppnevnte kongen en magistrat i Christiania, som var det øverste utøvende organet i styringen av byen fra 1661 til 1922. De eligerte menn i Christiania var et utvalg av byens ledende borgere fra det øverste borgerskapet. De deltok med rådgivende myndighet i det kommunale embetsstyret, og var dessuten politisk valgt. De var underlagt stiftsamtmannen (fylkesmannen), på lik linje med Magistraten, og skulle bistå statens embetsmenn med ivaretagelsen av kommunale saker, men fikk etter hvert, sammen med Magistraten, stor innflytelse over byens økonomiske administrasjon, reviderte kemnerens regnskaper og satte iblant opp budsjettet.

De hadde også myndighet til å fremlegge klager og forslag på borgerskaps vegne. Sammen med Magistraten førte de også kontroll med byens brann- og vaktvesen.

Kjøpmann og lokalhistoriker Odd Thorson skrev i 1946, i boka *Borgerlig selvstyre i det gamle Christiania*, at det i 1723 ble nedsatt en kongelig kommisjon som behandlet «byens pulique vesen», det vil si slikt som byskatt, byens inntekter og utgifter, regnskapsvesen, handel og byens grenser. Ved reskript av 7. juli 1730 ble det av denne kommisjonen bestemt at det skulle velges «tolv fornuftige og flittige borgere, som paa samtlige byens borgerskaps og indvaaneres vegne tillige med magistraten paa raadstuen først have at gjennemgaa

alle de poster, som vores d. 4. sept. 1723 allernaadigst udstædte commisorium tilholder og hvad deraf kunde dependere...»

Stiftsamtmann de Tonsberg utnevnte da følgende tolv «fornuftige og flittige» borgere som medlemmer av De eligerte menn i Christiania: Claus Bendeke, Lars Søfrensen Bugge, Haagen Wilsen, Ole Smith, Anders Elieson, Jac. Jørgensen, Joh. Pohlman, Werner Soelgaard, Henr. Calmeyer, Jac. Nilsen, Børre Olsen og Corn. Pedersen.

Antallet borgerrepresentanter i De eligerte menn varierte fra by til by, og i Christiania bestod de av tolv borgerrepresentanter. Det ærede, livslange vervet i «De Tolv Mænd» var ulønnet og ble utført ved siden av deres daglige arbeid.

Formannskapsalen i Rådhuset. Maleriet viser De eligerte menns skap i bruk. Kunstner Harald Dal brukte syv år på å ferdigstille bildet. Foto: Caroline Juterud, Oslo byarkiv

I løpet av perioden 1730–1837 gikk De eligerte menn fra å representere overklassen til å bli et formannskap som representerte hele borgerskapets interesser. Fra begynnelsen var det utelukkende kjøpmenn som fikk verv i De eligerte menn, men rundt 1800 fikk omsider også byens håndverkere innpass.

I begynnelsen ble De eligerte menn valgt i samråd mellom Magistraten og byens borgerskap, men fra rundt 1800 foregikk valgene ved selvsupplering ved at De eligerte menn innstilte tre kandidater som Magistraten kunne velge mellom. I Forhandlingsprotokol-

len i 1799 fremkommer det at borgerrepresentantene mente at de selv var best egnet til å vurdere hvem som burde innta det ledige vervet.

De eligerte menn i Christiania møttes i mange år hver onsdag kl. 10 i byens rådstue i Rådhusgata 7, kalt Garmanngården. Møtte de ikke opp til fastsatt tid, eller ga beskjed i god nok tid ved forfall, måtte representantene betale mulkt.

De eligerte menn sørget for borgerlig representasjon under det danske eneveldet. Ordningen fortsatte under det svenske styret fra 1814 til de ble avløst av Formannskapsloven

14. januar 1837 som innførte kommunalt selvstyre med formannskap og representantskap der medlemmene skulle velges ved særskilt valg.

Kildene forteller

Det meste av arkivet etter De eligerte menn i Christiania finnes i Oslo byarkiv. Arkivet inkluderer fem forhandlingsprotokoller fra perioden 1816–1837. Forhandlingsprotokollene gir en oversikt over sakene som ble tatt opp av De eligerte menn, og hvilken innstilling de tok i den aktuelle saken. Enkelte av de nyere forhandlingsprotokollene har register.

1) Bilde av «De tolv Mænds skab» eller De eligerte menns skap. Skapet står i dag utenfor Ordførerens kontor på Rådhuset og en kopi står i Garmanngården i Rådhusgata 7. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.A5495

2) Byens andre rådhus i Garmanngården i Rådhusgata 7. Foto: Oslo Museum OB.NW5851

3) De eligerte menns stempel. Kilde: Riksarkivet, Seglsamlingen, Kopisamlinger, Kopier av segl

Ved å lese forhandlingsprotokollene får man et direkte innblikk i hvilke saker som ble diskutert i representantskapet. Saksframleggene kaster lys over samtidens Christiania og byens økonomiske og politiske forvaltning.

I tillegg er det fire kopibøker fra 1788–1837 og syv mapper med sakarkiv fra 1786–1837. For å lese mer om De eligerte menn kan man også studere magistratarkivet, som delvis finnes på Statsarkivet i Oslo og i Oslo byarkiv. Statsarkivet har den statlige delen av arkivet og Byarkivet har det kommunale arkivet.

I sakarkivet etter De eligerte menn finnes alle brev og søknader som ble sendt til borgerrepresentantskapet, diverse pro memoria, dokumenter fra skifteretten, bytinget og politiretten.

Et brev fra 18. januar 1825 gir et sjeldent innblikk i en intern konflikt mellom borgerrepresentantene Christian Heyerdahl og Morten Anker. Heyerdahl har tydeligvis gitt uttrykk for at han mener Anker har forsømt pliktene sine i De eligerte menn, og Anker skrev dette brevet i sitt forsvar.

«S.T.

Christiania Borgerrepresentantskab!

I A[n]ledning Hr. Chr. Heyerdahls Yttring i medfølgende Skrivelse af 14de dennes, maae jeg tillade mig at bemærke: at jeg aldrig, med mit Vidende, har forsømt de mig som Borgerrepresentant paalagte Pligter og stedse mødt i de afholdte ugentlige

Møder, saasart ikke Reiser eller Sygdom har hindret mig. Vel kan Ingen mere føle Ubehageligheden af min i de senere Aar, oftere og langvarig indtrufne Sygdom, men da det blot har været Gigtsvaghed, som jeg har haabet at blive i længere Tid befriet for, saa har jeg troet ingen antagelig Grund, at have til at søge mig entlediget som Borgerrepresentant.

Dersom Hr. Heyerdahl imidlertid tvivler om, at jeg saavel denne Gang, fra d. 7de September f.a. som 2 à 3 Gange i nogle Maaneder af Gangen forud, har været virkelig Syg, vil det blive mig en let Sag at derom meddele min Læges Attest; dog saalænge jeg ikke har forvoldet Hr. Heyerdahl at have nogen større Byrde, end Han ville havt om jeg havde været frisk, saa indseer jeg ikke hvilken Byrde Han i sin Skrivelse formener, at jeg haver paaført Ham ved at vedblive, at føre Navn af Representant, uden at kunde dele Byrdene forholdsvis til de Øvrige.

Tilsynet, som nødvendig daglig ved Broelægningen, for Formanden, var ene Aarsagen hvorfor jeg, for nogle Aar tilbage, maatte udbede mig entlediget fra Broelægningscommissionen; dette er ogsaa den eneste Gang, at jeg har undslaaet mig for nogen mig paalagt Byrde, som Representant.

Næsten bør jeg tvivle om, at Hr. Heyerdahl paaskjønner den store Lykke Han har fremfor mig, den nemlig: at være befriet for Sygdom. Frogner 18de Janr. 1825
Ærbødigst Morten Anker»

I 1825 var borgerrepresentantene Christian Heyerdahl og Morten Anker i konflikt. Heyerdahl har tydeligvis gitt uttrykk for at han mener Anker har forsømt pliktene sine i De eligerte menn, og Anker skrev et lengre brev til sitt forsvar. Portrett av Morten Anker. Foto: Oslo Museum OB.F28062

Morten Anker skriver at han har hatt fravær fra møtene i De eligerte menn på grunn av sykdom og tilsyn med Brolegningskommisjonen. Han føler seg urettmessig anklaget av Heyerdahl for å ha forsømt pliktene sine som borgerrepresentant, og mener at fraværet ikke kan ha utgjort noen byrde for de andre, og at arbeidet i så fall burde kunne fordeles. Til slutt skriver han at Heyerdahl ikke forstår hvor heldig han er som ikke lider av sykdom slik som han selv.

Holdt kommunale avgifter nede

I Forhandlingsprotokoll 1816–1821 står det at det den 4. juli 1816 ble arrangert bespisning for byens fattighus i anledning Prins Oscars fødselsdag. Da budsjettet sprakk med 925 riksdaler og 80 skilling, innstilte De eligerte menn at det overstigende skulle dekkes av byens kemnerkasse:

«1816 den 31te July vare Under- tegnede Repræsentanter forsamlede i Raadstuen. I anledning af hr. Repræsentant Thyrholms skriftlige Andragende af 27de July til Magistraten, den paa Byens Vegne foranstaltede Bespiisning for Byens Fattigehuse og Opssloe paa Hans Kongl. Høihed Prints Oscars Fødselsdag den 4de July hvortil var medgaaet 925 rdr. 80 s. NV. meere end forhen var indsamlet ved frivillig Bidrag, fandt man det billigt at dette Subus bliver at anvise paa Byens Kiæmnerkasse da denne Bespiisning var foranstaltet paa Indvaanernes Vegne».

Dette var kanskje et av få unntak fra borgerrepresentantenes ellers stramme grep om pengesekken. De var kjent som sterke tilhengere av offentlig sparsommelighet, på egne og byens vegne. Historiker Jan Eivind Myhre beskriver i *Oslo bys historie* hvordan de holdt de offentlige utgiftene nede:

«Ved hjelp av sin innflytelse over pengesekken bidrog borgerrepresentantene til at ytelsene fra det offentlige kostet minst mulig. Typisk var en sak fra 1816. Stiftsstaden Christiania

hadde plikt – en tung plikt slik samtiden opplevde det – til å arrangere og betale for den militære innkvartering i byen. Da magistraten antydet at byen kanskje burde betale en assistent til å bistå med arbeidet, fikk den prompte nei fra representantene. De eksisterende rodemestrene (lokale tillitsmenn) burde ta seg av saken.»

20. mai 1817 mottok De eligerte menn følgende brev fra Magistraten: «Magistratens Skrivelse af 20de May Hvorved at Andragende fra Byefogden af 19de s.m. hvori anholdes om 12 à 14 Vadmels Sengetepper til Arresterne da de gamle er næsten utienlige og fulde af Luus, og forslaaer at bortselge disse. Indvilges. Herr Young paatog sig at Anvise hvor tienligt Vadmæl kunde faaes».

Magistraten fremla på vegne av byfogden et ønske om å anskaffe nye vadmellsengetepper til arrestene da de gamle var «næsten utienlige og fulde av Luus» og foreslår å selge dem. Borgerrepresentantene gir klarsignal for dette og Jørgen Young påtok seg å vise hvor de kunne få tak i «tienligt Vadmæl».

De eligerte menns deliberering

En stor del av forespørslene fra byens innbyggere gjaldt ansøking om borgerskap og bevilling til å drive med salg og produksjon av varer. Madame Eleonore Hutzelsieder søkte i 1817 om å anlegge en gull- og sølvbroderifabrikk. Vedtaket fra De eligerte menn gjengis knapt i Forhandlings-

protokollen, eller deliberationsprotokollen som de selv kalte den. Å deliberere er å veie for og imot, å drøfte eller å rådslå:

«23. Magistratens Brev af 5te May med en Ansøgning til Kongen fra Madame Eleonore Hutzelsieder om Bevilling til at anlægge et Guld og Sølv-Broderie Fabrique og den at forfærdige saadant Arbeide som Rigtig Embedsmænd maatte behøve, og ved Siden af dette at etablere en Mode-handling.

Repræsentanterne har under 9de May tilbagesendt Magistraten Ansøgningen tilligemed saadan Erklæring: at det maatte tillade hende at forfærdige det behørende Guld og Sølv-Broderie. Hvorimod det icke maae bevilges hende at være Modehandlerske».

Hun fikk altså innvilget søknaden om å produsere gull- og sølvbroderier, men fikk avslag på å drive med handel, uten videre begrunnelse.

De kommunale myndighetene ønsket kontroll med handelen. Tre marketenter, det vil si personer som solgte matvarer, drikkevarer, tobakk og lignende søkte det samme året om å få drive handel og bo på Grønland:

«46. Magist. Brev af 9de d: hvori Ansøgningen med 3de Bilage fra Iron Hansen, Niels Svendsen og Christian Knudsen om at maatte forundes Tilladelse til at meddeles Marketenter-bevilling og boe paa Grønland».

De eligerte menn mente det var for mange marketenter på Grønland allerede og viste til tidligere lovgivning

4. juli 1816 ble det arrangert bespising for byens fattighus i anledning Prins Oscars fødselsdag. Da budsjettet sprakk med 925 riksdaler og 80 skilling, innstilte De eligerte menn at det overstigende skulle dekkes av byens kemnerkasse. Kilde: Oslo byarkiv, De eligerte menn, Forhandlingsprotokoll 1816–1821

i reskript av 1799: «Ansøgningen kan ikke anbefales».

Flere som drev handel ønsket seg borgerskap, noe som havnet på De eligerte menns bord:

«47. Magistratens Brev af 9 Juny h.a. hvorved en Ansøgning til Kongen af 7de D: fra Korporal Lars Larsen Alm, om Tilladelse til at meddeles Borger-skab som Marketænter – med Ansøgning er Ledsaget Attest fra Garnisons Undervisningens Anstalt af 8 Feb 1817 at Manden har erhvervet Hovedcarac-teer Meget God for Skrivning, Regning, Tegning, Læsning, Geographie, og Tieneste m:m:-

Den provisoriske Anordning af 24de Octb. 1816 den § 4 forbyder Marketænterbevilling til Andre end, dem der ere 40 Aar og derover, og godt-gjør at have tient som Handelskarl,

eller er uskikket til paa Anden lovlig Maade at erhverve sit Ophold, man kan altsaa icke anbefale Ansøgningen.

Til tross for den ansøkende korporal Lars Larsen Alms gode skole-karakterer, vil ikke representantene anbefale at han får innvilget borger-skap da han ikke oppfyller kravene om alder, erfaring som handelskarl eller uskikkethet til å tjene til livets opphold på annen lovlig måte. Han var kanskje for godt skikket?

Radesyge var en fryktet og smitt-som sykdom. Hvordan skulle Christia-nia løse dette problemet? Med tanke på ønsket om å holde utgiftene nede, er det kanskje ikke overraskende at ønsket var å legge et radesykehus i en allerede eksisterende institusjon, Mangelsgården i Storgata 36, eid av stiftelsen Prinds Christian Augusts

Minde siden 1809 og i 1819 åpnet som arbeidsanstalt:

«151 Magistratens Brev af 8 Decb. Hvormed en Skrivelse til Stiftet fra Regieringens 3de Departement angaa-ende Mangelsgaarden om denne bør anvendes til et Radesygehospital alleene?

Repræsentanterne henholde sig til sin Erklæring deromgaaende at Ma[n]gelsgaarden bør indrettes til at saadant Hospital som forslaaet er, og at Byen for sit Vedkommende betaler sin forholdsmæssige Andeel dertil».

Borgerrepresentantene gikk inn for å opprette et radesykehus på Mangelsgården og at byen skulle betale sin del. Vi kan ikke se at repre-sentantenes innstilling i denne saken ble tatt til følge. Kanskje ble det for dyrt? ●

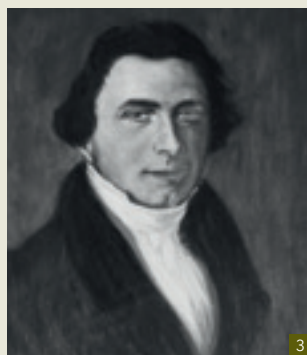
Kjente eligerte menn i Christiania

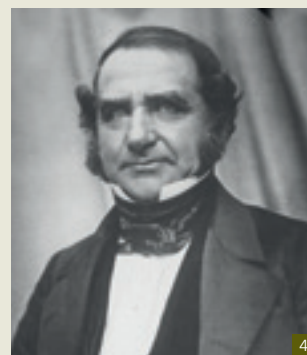
1

2

3

4

1) Portrett av Westye Egeberg d.e. i Oslo Børs. Ukjent kunstner. Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.Y5282

2) Maleri av Iver Elieson. Ukjent kunstner. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.00124

3) Portrett av Andreas Tofte i Oslo Børs. Ukjent kunstner. Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.Y5277

4) Johannes Thomassen Heftye. Foto: Oslo Museum OMu.F26038

Anders Calleng
Anders Elieson
Andr. Hoffgaard
Andr. Ries
Andreas Tofte
Axel Petersen
Blix
Børre Olsen
Chr. Anker
Chr. Benneche
Christian Eger
Christian Heyerdahl
Christian Schibsted
Christian Schou
Christian Zetlitz Bretteville
Claus Bendeke
Claus Wiel
Claus Winther
Cornelius Pedersen

Daniel Schiafer
Ener Holm
Erich Borgstrøm
Erich Thurmann
Erik Jensen Sætrand
Ernst Hiøring
Fr. Clausen
Fr. Krüger
H. Foss
Hans Faye
Hans Peter Werner
Hans Thorn Thoresen
Hans Wang
Henrik Calmeyer
Henrik Jørgen Resch
Henrik Rye
Haagen Mathiesen
Haagen Nielsen
Haagen Wilsen

I. A. Hanson
Iver Elieson
Jacob Bay
Jacob Christian Bølling
Jacob Fr. Chr. Glückstad
Jacob Jørgensen
Jacob Meyer
Jacob Nielsen
Jacob Nilsen
Jacob Wulfsberg
James Collett
Jens Chr. Smith
Jens Edslef
Jens Gjæsted
Jens Jacobsen
Jens Jacob Jørgensen
Jens Linaae
Jens Plade
Jens Schultz

Jens Thyrholm
J. J. Randklev
Johan Henrich Bruun
Johan Henrik Darjes
Johan Ludvig Riis
Johannes Fabritius
Johannes Thomassen Heftye
Joh. Fr. Larsen
Joh. Pohlmann
John Collett
Jørgen Peter Steffens
Jørgen Pløen
Jørgen Ring
Jørgen Tandberg
Jørgen Young
Kiel Simonsen
Lars Smith
Lars Søfrensen Bugge
Mathias Calmeyer

5) Christian Zetlitz Bretteville. Foto: Oslo Museum OB.X1654

6) Maleri av Anders Elieson. Ukjent kunstner. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.00107

Mogens Larsen Monsen
Morten Anker
Morten Berner
Nicolai Andresen
Niels Leuch jr.
Niels Nielson
Niels Nielsen
Niels Rosenberg
Nils Jensen Ytteborg
Ole Hoff
Ole Morten Berner
Ole Simonsen
Ole Smith
Otto Collett
Paul Clausen
Paul Fredrik Bertelsen
Paul Hosleff
Paul Thrane
Peder Dampe

Peder Grøn
Peder Holm
Peder Kiørboe
Peder Walstad
P. J. Harbitz
P. O. Bøyesen
Rasmus Dybwad
Rasmus Schriver
Rod. Kaas
Sophus L. A. Lihme
Søren Jørgensen Horster
Søren Sisar
Søren Wang
Thomas Johannessen Hefty
Thor Olsen
Torger Torgersen
Westye Egeberg
Werner Soelgaard

Kilder

Oslo byarkiv, *De eligerte menn*,
Forhandlingsprotokoller, 1816–1837,
Kopibøker 1788–1837 og Sakarkiv,
1786–1837

Litteratur og trykte kilder

Juhasz, Lajos (1977):
«Christianias administrasjon omkring
1814 – borgerrepresentantene», I:
St. Hallvard, Oslo Byes Vel

Myhre, Jan Eivind (1990): *Hovedstaden
Christiania:
fra 1814 til 1900, Oslo bys historie bind
3*, Cappelen

Mykland, Liv (1987):
*Administrasjonshistorie og
arkivkunnskap: kommunene*,
Universitetsforlaget

Store norske leksikon, nettutgave,
eligerte menn

Thorson, Odd (1946):
*Borgerlig selvstyre i det gamle
Christiania*, Fabritius

Kommunal valgordning i Kristiania 1837–1920

Formannskapslovene anno 1837 etablerte nye folkevalgte institusjoner: Formannskapet og representantskapet. Det er neppe riktig å si at kommunevalgene var demokratiske de første tiårene, det var en liten elite som styrte kommunen. Gjennom gradvise endringer ble valgene mer demokratiske, og fler og fler fikk stemmerett.

Tekst: Tallak Moland, historiker og forfatter

andag 27. februar 1837 sto følgende notis på trykk i avisen Den Constitutionelle:

«I dag kl. 9. foretages paa Børsen den befalede Valgforretning, for at udvælge Repræsentanter for Christiania Kjøbstad.» Børsen inneholdt den største salen i byen – det var der valgene til Stortinget foregikk, derfor var det naturlig at også kommunevalgene skulle foregå der.

Også Morgenbladet brakte en notis om valgdagen, den inneholdt en henvisning til den nylig vedtatte lov om «Formandskaber i Kjøbstæderne». Den fullstendige tittelen på loven, som var vedtatt noen uker tidligere, var denne: «Lov om Formandskaber i Kjøbstæderne, samt om Bestyrelsen af

Kjøbstædernes almindelige Commune-Anliggender.» Egentlig var dette en misvisende overskrift. Stortinget hadde bestemt at det skulle være to kommunale valg: det ene var valg av formannskapet, som i Kristiania skulle bestå av tolv formenn. Det andre valget var til representantskapet, som skulle bestå av 36 representanter. Det samlede kommunestyret ville dermed bestå av 48 folkevalgte, både formenn og representanter.

Både formannsvalget og representantvalget skulle foregå annet hvert år. Halvparten av formennene og halvparten av representantene skulle trede ut ved hvert valg. Det betydde at velgerkorpset skulle velge minst seks formenn i formannsvalget og minst atten representanter i representant-

valget. Dette sikret en kontinuitet i de folkevalgte forsamlingene, det var alltid noen av de folkevalgte som hadde minst to års erfaring.

I byene var det magistraten som skulle administrere kommunevalgene. Dette var et statlig organ som ledet kommunens administrasjon. Magistratens ledelse besto av en borgermester og to rådmenn. Før formannsvalgene skulle magistraten lage oversikt over hvilke av formennene som skulle bli sittende i enda to år til, og hvem som skulle tre ut. Det var mulig å gjenvelge de som hadde sittet i formannskapet i den foregående fireårsperioden.

I Oslo byarkiv finnes den første Protokoll for valg av formenn og representanter i Christiania, den første dateringen er 27. februar 1837.

Valglokale i gymnastikksalen på Akershus festning i 1905.

Dette lokalet var valglokale ved kommunevalgene i 1894–1898. Foto: Anders B. Wilse, Oslo Museum OB.FS0448

Hvem hadde stemmerett?

De som hadde rett til å møte opp til kommunevalgene på Børsen, var de samme som hadde stemmerett ved stortingsvalgene:

- Embetsmenn
- Menn med borgerskap (som handels-, håndverks- eller skipperborgere)
- Menn som eide gård eller grunn til en verdi av minst 300 riksdaler.

Også menn som bygslet matrikulert jord, hadde stemmerett, ifølge Grunnloven. Dette var en bestemmelse som det senere skulle bli strid om. Det var ikke tilfeldig at det var disse gruppene som var stemmerettskvalifiserte. Den stemmeberettigede skulle være en fri og uavhengig og innsiktsfull person, som kunne utøve stemmeretten ubunden og fornuftig. Og en slik kombinasjon av selvstendighet og politisk innsikt fantes bare hos «embeds- og eiendomsmænd». Dette var det dominerende syn hos stortingsmennene da stemmerettsreglene ble fastsatt. En annen begrunnelse for stemmerettsreglene var av økonomisk art. Bare de som betalte skatt skulle ha stemmerett.

Embetsmennene var i statens tjeneste, de hadde kunnskap om styre og stell. De som eide gård eller grunn betalte også skatt, det var logisk at de skulle være med å bestemme hva pengene skulle brukes til. Borgerne hadde hatt politisk makt også tidligere, byens ledelse var blitt valgt på borgermøtene. Det var altså en logikk bak det, sett med datidens øyne.

For å bli stemmerettsberettiget var det nødvendig å «sværge Constitutionen Troskab». Denne forfatningseden foregikk på Raadstuen (Rådhuset), der det på fastsatte dager ble avholdt byting. Det året formannskapslovene ble vedtatt, var det omtrent ett tusen stemmeberettigede i Kristiania. Til sammenligning var byens innbyggertall omtrent 20.000 dette året. Det var derfor store befolkningsgrupper som ikke hadde stemmerett. Ingen kvinner hadde stemmerett, heller ikke den store gruppen av mannlige arbeidere.

Stemmeberettigete i Kristiania 1835–1919

	Antall innbyggere	Antall stemmeberettigede	Antall avgitte stemmer
1835	30645		
1838		1094	222
1840			177
1842			414
1844		1102	313
1845	40350		
1846			304
1848			288
1850		1264	549
1852			144
1854			163
1855	49768		
1856		1170	146
1858			87
1860			135
1862		1384	510
1864			300
1865	76367		
1866			259
1868		1365	305
1870		1338	171
1872			185
1874			415
1875	107833		
1876		1521	361
1878			151
1880			1022
1882		3848	1343
1884			4316
1886		6770	3445
1888		7214	3400
1890	166536		3189
1892			4889
1894		17557	15365
1896			14137
1898			12166
1901	250692	55282	27420
1904		64028	34728
1907		69753	46466
1910	271027	92287	61274
1913		98661	72468
1916		110533	70915
1919	312063	120590	78171

Det var lav valgdeltakelse i de kommunale valgene i de første tiårene etter 1837. Spesielt i representantvalgene var det få som møtte fram på valgdagen. Årsaken til dette var at representantskapet foreløpig hadde få oppgaver, representantene møttes heller ikke mange ganger i løpet av året. Ved formannsvalgene var valgdeltakelsen større, men heller ikke der var fremmøtet stort. I gjennomsnitt var det 250 avgitte stemmer ved formannsvalgene i perioden fra 1838 til 1860, det utgjorde omtrent en femtedel av de stemmeberettigede.

Nominasjonsprosessen

Det var valgloven av 1828 som bestemte hvordan valgene skulle foregå. Valgloven var detaljert på gjennomføringen av selve valgdagen, men mangelfull på den forutgående prosessen. Dette var lenge før politiske partier ble etablert og kunne ta ansvaret for nominering av kandidater. I Kristiania ble avisene sentrale i den nomineringen som tross alt foregikk. De trykte valglister, enten de var innsendt av privatpersoner eller kom fra foreninger. Det var personvalg, dermed var det personstemmer som ble talt opp. De som kom for å stemme, hadde anledning til å stemme muntlig, det vil si framsi navn på personer de ville gi sin stemme til. Navnene ble skrevet ned i valglokalet av en valgfunksjonær. Kanskje hadde de med en av de listene som var trykt i en avis, slik at de kunne lese opp fra denne. De fleste stemte

skriftlig, de kom med håndskrevne valgsedler. Kravet til hemmelig valg kom først mange år senere, i 1884.

I dagene før valgdagen publiserte avisene ofte debattinnlegg om valglistene. Nesten alle innleggene var anonyme, de kunne for eksempel være underskrevet av «En Haandværker» eller «Tre Handelsmænd». Før representantvalget i 1837 publiserte Morgenbladet et innlegg som uttrykte misnøye med de valglistene som var i sirkulasjon, han kalte det «Uvæsenet med circulerende Valglister». Ja, vi må regne med at innsenderen var en mann. Han trodde den ene listen var satt sammen av håndverkere og høkere, mens den andre listen var laget av embetsmenn og kjøpmenn.

I Norge var standssamfunnet formelt blitt avskaffet i 1814, men standstenkningen levde videre. Det kom til uttrykk ved kommunevalgene, noe som gjenspeilte seg i dette lese-rinnlegget. Innsenderen henvendte seg til «de mest indsigtsfulde og dannede Mænd i Byen» og ba dem overveie om et «saadant Listevæsen ikke simpelt hen er Valgkabler [...]». Med det mente han at standssystemet førte til en uheldig utvelgelse av personer på listene. Han ønsket at de nominerte skulle være «Byens bedste Mænd». Han konkluderte slik (med omtale av seg selv i tredjeperson): «Indsænderen opfordrer enhver Stemmeberettiget til paa mandag at vælge, uden Lister og uden Hensyn til Stand, blot til Egenskaber hos dem,

han vælger paa. Stryg ud hele det tossede Stands- og klassevæsen [...]».

Denne innsenderen tapte kampen om valglistene. Foran alle formannsvalgene mellom 1838 og 1884 publiserte Kristiania-avisene valglister, oftest flere enn én. Det var opplagt at valglistene hadde betydning for stemmegivingen. Innsenderen tapte også kampen mot standsprinsippet som grunnlag for listene. Nomineringskampen kom til å dreie seg om fordelingen mellom antall plasser som skulle gå til henholdsvis embetsmenn, kjøpmenn og håndverkere. Det var i mange år et prinsipp om at det skulle være fire embetsmenn, fire kjøpmenn og fire håndverkere i formannskapet.

Dette var ikke et kvotesystem grepet ut av lufta. Historiker Jens Arup Seip omtaler det slik: «Før partienes tid trådte yrkesgruppene klarere frem med politisk ansikt. I embetsmannsstaten var de tilstede som bærende skjelett i det politiske liv.» I byene var embetsmennene, kjøpmennene og håndverkerne de gruppene som i første omgang ble regnet med når de folkevalgte forsamlinger skulle velges. Tanken om likhet og likeverdighet gjaldt foreløpig ikke hele folket.

Foreningslister

De første årene ble valglistene laget av enkeltpersoner. Det gikk ikke mange årene før næringsorganisasjoner engasjerte seg i nominasjonsprosessen. Foreningen Handelens Venner var den mest aktive. Den var talerør for

*«I Selskabet Handelens Venner afholdes i dag
Thorsdag klokken 7 Samling. Talrigt Møde forventes,
da en Sag af Interesse vil blive at afgjøre.»*

kjøpmannsstanden. Foran formannsvalget i 1848 inviterte foreningen til møte med denne kryptiske formuleringen: «I Selskabet Handelens Venner afholdes i dag Thorsdag klokken 7 Samling. Talrigt Møde forventes, da en Sag af Interesse vil blive at afgjøre.» På dette møtet var det diskusjon om kandidatene til formannsvalget, og det ble foretatt en «prøveavstemning». Det skulle nomineres seks kandidater. Av disse tre kandidater hentet fra de uttredende formennene. Av de nye kandidatene var det to kjøpmenn.

Listen fra Handelens Venner var ikke den eneste valglisten som ble publisert før valgdagen. Ingen av valglistene dominerte valget, ingen av listene fikk inn *alle* sine kandidater i det nye formannskapet.

I forkant av det neste formannsvalget, i 1850, inviterte Handelens Venner både embetsmennene og håndverkere til å lage en felles valgliste. Christiania Haandværkerforening av slo, de arrangerte sitt eget prøvevalg og laget sin egen valgliste, dominert av håndverkere. Kjøpmennene og embetsmennene inngikk en slags valgallianse og satte sammen en felles valgliste som inneholdt representanter fra alle stender, også håndverkere. Denne borgerlige felleslisten fikk alle sine kandidater valgt inn i formannskapet.

Handelens Venner fortsatte å lage prøvevalg og valglistene, det skjedde forut for formannsvalgene i 1852, 1854 og 1856. Ved noen av formannsvalgene kom det også stemmelister fra Christiania haandværkerforening. Men kandidatene fra håndverkerlisten nådde ikke opp ved noen av avstemningene. Alliansen mellom handelsmennene og embetsmennene hadde stor oppslutning blant velgerne.

Ved valget i 1858 var prinsippet om det skulle være fire embetsmenn, fire kjøpmenn og fire håndverkere i formannskapet fortsatt levende. Det var fortsatt anledning for privatpersoner til å sende inn forslag til stemmelister. «Flere stemmeberettigede» kommenterte sitt listeforslag på denne måten: «Dersom denne Stemmeseddel vinder Pluralitet [flertall], kommer saaledes Formandskabet til at bestaa af 4 Embedsmænd, 4 Kjøbmænd og 4 Haandværkere, i Lighed med, hvad der i længre Tid har vært Tilfældet.» Det politiske liv var innrettet slik at alle stendene skulle «høres». Standssamfunnet er brukt om den sosiale strukturen i perioden 1800 til 1860.

Ved valget i 1858 gjorde en ny tendens seg gjeldende. Det var de som mente at formannskapet hadde behov for fagpersoner som kunne bistå kom-

muneadministrasjonen i moderniseringen av kommunen. Morgenbladet anbefalte at sivilingeniør Oluf Roll ble valgt inn i formannskapet: «Han har været Medlem af Akers Kommunal-Bestyrelse, og foruden sjeldne Kundskaber i sit Fag har hans Beskæftigelse i mange Aar været at opføre store Fabrikbygninger, at anlægge Vandleddninger, Damme og overhovedet at udføre praktiske Arbejder. Han er en gjenemdannet Mand, Student, og af Charakter en Hædersmand. Denne Mand er saa ønskelig, at jeg har følt et Kald til at foreslaa ham.» Morgenbladet lyktes i sin promotering av sivilingeniør Roll: Han fikk flest stemmer blant de nye kandidatene til formannsvalget.

Kommentaren i Morgenbladet var ikke underskrevet, selv om den var skrevet i «jeg-form». Den kan ha vært skrevet av Christian Friele, som hadde kommet inn i redaksjonen året før. Han skulle senere bli ansvarlig redaktør og var levende interessert i valgene, både kommunevalgene og stortingsvalgene.

I 1862 skjedde det en velgermobilisering foran formannsvalget. I ukene før valgdagen møtte mange huseiere opp på Rådstuen der de avla ed til konstitusjonen. På den måten ervervet de stemmerett. De fleste kom fra trehusbebyggelsen som var blitt innlemmet i Kristiania et par år tidligere. De var misfornøyde med den høye kommunale eiendomsskatten i Kristiania og hadde organisert seg i en huseieraksjon. I alt 930 huseiere

hadde underskrevet et privat lovforslag for lavere skatter. Nå prøvde de å få innflytelse i de kommunale institusjonene som bestemte eiendomsskatten.

Et par dager før valgdagen i desember ble det avholdt et nominasjonsmøte, arrangert av huseieraksjonen. En av aksjonslederne, adjunkt August Holth, var både dirigent og hovedtaler. Han var opptatt av hvordan valgene kunne forberedes og gjennomføres for at de skulle være et uttrykk for de «stemmende Vælgere Villie». Han mente at kandidatene skulle velges på et program: «Først maatte man i bestemte Ord udtale et Program eller, som Amerikanerne kalde det, en Platform, og dernæst vælge dem, som man bedst troede istand til at udføre dette Program.» Holth ville vise hvordan dette kunne gjøres. Han foreslo en resolusjon med oppfordring til kommunen om å redusere byens utgiftsbudsjett og således lette skattebyrden. Det kom ingen innsigelser, og dermed var resolusjonen vedtatt. Holth var en fremsynt mann. På møtet kom han med tanker som senere ble realisert gjennom de politiske partiprogrammene.

Omtrent 120 stemmeberettigede var møtt frem på nominasjonsmøtet. Foran prøvevoteringen listet Holth opp fem menn som var egnet til å stå på valglisten fra huseieraksjonen. Dette var menn som sto på andre nominasjonslister, og som sannsynligvis ville støtte kravet om lavere eiendomsskatt. Var det noen som hadde noe

Kristiania Børs i Tollbugata 2 i 1908. Storsalen på børsen var valglokale ved kommunevalgene 1837 til 1884. Foto: Kunstforlaget National a.s., Oslo Museum OB.F14617c

å innvende mot disse kandidatene, spurte dirigent Holth flere ganger. Det var det ikke, dermed ble de fem valgt. Det skulle imidlertid stå seks menn på valglisten. Kanskje hadde Holth håpet at noen fra salen skulle forelå ham som den sjette kandidaten. Da dette ikke skjedde, måtte han foreslå seg selv. Fra salen kom det krav om avstemning over dette forslaget. Holth anmodet da de som *ikke* støttet hans kandidatur om å reise seg. Ifølge Morgenbladets referat var det bare to-tre menn som reiste seg. Dermed var adjunkt Holth å anse som nominert til valglisten.

Det var mange som møtte opp i Børssalen for å stemme. I alt 510 stemmer ble avgitt, bare ved valget i 1850 hadde like mange velgere møtt fram. Det forelå valgliste fra Handelens Venner og liste fra huseieraksjonen. Den siste kan betegnes som en opposisjonsliste. Fra denne listen ble alle unntatt én kandidat valgt inn i formannskapet. Den ene var adjunkt Holth. At han ikke ble valgt kunne ha sammenheng med at han ikke tilhørte noen av de dominerende stendene, han var filolog.

Morgenblad-lister og Dagblad-lister

I 1863 overtok Friele som redaktør i Morgenbladet, og gjorde avisen til en politisk konservativ avis. Friele innstiftet en ny tradisjon, at avisen ikke bare publiserte valglistene, men at avisens redaktør hadde det siste ordet før valglisten kom på trykk. Hvordan nomineringsprosessen var på forhånd, er uklart. Det kan godt være at foreningene kom med innspill til kandidater. Det er vanskelig å vite sikkert når Frieles innflytelse på de konservative valglistene startet. Den kan ha startet så tidlig som ved formannsvalget i 1864. Avisens valgliste ble denne gangen fulgt av en lang kommentar. Først om kandidatenes personlige egenskaper: «Om en Ting er naturligvis alle enige, nemlig at som almindelig Betingelse for Valget maa opstilles en hæderlig Karakter og almindelig Forstandighed». Avisen mente slike personlige egenskaper ikke var tilstrekkelig hos kandidatene, «der kræves visse Sær-Egenskaber ialdfald hos enkelte Medlemmer». Avisen forklarte: «Ved det ny Valg bør der sees hen til, at der store Behov kan ske Fyldest, som kommunen har at til at se enkelte Formandsposter besatte med den spesielle Fagkyndighed [...]»

«Naar vi foreslaa disse Mænd er det, fordi vi anse dem for de dygtigste til at varetage vor Kommunes mange og store Interesser.»

Avisen nevnte to personer spesielt: Johannes Benedictus Klingenberg, en ingeniør med «spesiel Indsigt netop i de Ting, hvortil Kommunens største Interesse knytte sig, Vand-, Vei-, Bygnings- og Brandvæsen». Derneft Fredrik Peter Brandt, en jurist som viste «en levende Interesse for vore kommunale Anliggender». I tillegg til disse to besto Morgenblad-listen av kandidater fra de tre stendene. Velgerne fikk valget mellom Morgenblad-listen og en huseierliste, der August Holth var satt opp. Ved formannsvalget kom det inn kandidater både fra Morgenblad-listen og fra huseierlisten. Men Holth fikk ingen plass i formannskapet denne gangen heller. Han forble hele tiden en outsider i det politiske miljøet.

De påfølgende årene var Morgenblad-listen dominerende ved formannsvalgene. Den politiske temperaturen sank tilbake til normalt nivå. Det var lite oppmøte i Børssalen, som fortsatt var byens valglokale. I snitt var det 240 avgitte stemmer ved formannsvalgene fra 1864 til 1878, det utgjorde omtrent en sjettedel av de stemmeberettigede.

Også Dagbladet engasjerte seg i kommunepolitikken i Kristiania. Dette radikale opposisjonsorganet kom med sitt første nummer i 1869, og trykket den første valglisten foran formanns-

valget i 1874: «Naar vi foreslaa disse Mænd er det, fordi vi anse dem for de dygtigste til at varetage vor Kommunes mange og store Interesser.» Men ingen fra Dagblad-listen ble valgt inn i formannskapet, mens alle kandidatene på Morgenblad-listen ble valgt inn. Også i de påfølgende årene ble kandidatene på Morgenblad-listen valgt inn i formannskapet, mens kandidatene på Dagblad-listen ble stående utenfor.

Rundt 1880 steg den politiske temperaturen i hele landet. Den såkalte «forfatningsstriden», som denne maktkampen gjerne kalles, handlet om maktfordeling og styrkeforholdet mellom de ulike statsmakter. Spørsmålet var om kongen skulle kunne stanse grunnlovsvedtak som ble gjort av Stortinget. Det var venstremennene på Stortinget som ledet an i denne kampen, en naturlig konsekvens var økt deltakelse ved stortingsvalgene. Den økte politiske interessen smittet også over på kommunevalgene.

Episenteret for det nye politiske engasjementet i hovedstaden var Kristiania Arbeidersamfund. Dette var en forening som var opprettet med formål å spre opplysning blant arbeiderne. Etter at de liberale fikk flertall i styret i 1879, ble det legitimt å diskutere politiske saker. På den måten ble Arbeidersamfundets lokaler i Torggata en politisk skole for opposisjonelle arbeidere, håndverkere og funksjonærer. Innenfor foreningen ble Samtalelaget en klikk for de mest radikale.

Gamle Kristiania Arbeidersamfund i Torggata 14, med Vaskeribakken opp til høyre fotografert i 1914. Arbeidersamfunnet ble en politisk skole for opposisjonelle arbeidere, håndverkere og funksjonærer. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek 0040617

Morgenbladet kommenterte aktiviteten i forkant av formannsvalget i 1880: «Valget diskuteres for Tiden ikke blot Mand og Mand imellem, men ogsaa i flere private foreninger, der har troet at burde tage sig av Byens kommunale Styre. I flere Aftener er Valget saaledes blevet forhandlet i de i Byen eksisterende forskjellige Huseierforeninger, igaaraftes i Arbeidersamfun-

dets Samtalelag, i aften vil det blive diskuteret i Haandverks- og Industriforeningens haandverkerklasse og i Haandverkerforeningen samt i morgen i Arbeidersamfundet.»

Som tidligere år presenterte Morgenbladet sin egen valgliste, den samme listen ble trykt i Aftenposten. Derimot presenterte ikke Dagbladet egen liste, opposisjonslistene kom

denne gangen fra Arbeidersamfundet og Haandverkerforeningen. Frammøtet på valgdagen var større enn i de foregående valgene: Det var 1022 avgitte stemmer, mens det ved foregående formannsvalg hadde vært 151 avgitte stemmer. Velgerne støttet fortsatt den konservative Morgenblad-listen, derfra ble alle kandidater valgt inn.

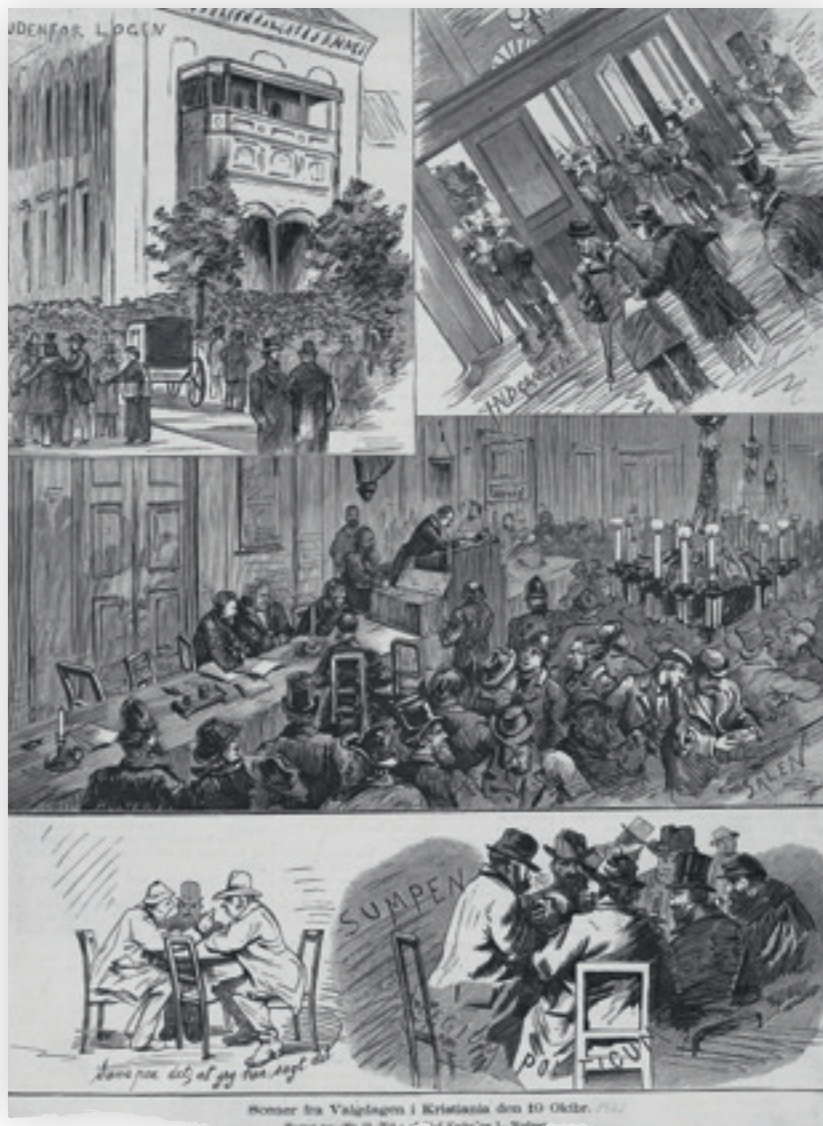
Forsigelses				Bemærkning			
der							
Ingeniør, som efter 1 ^{de} Juni 1882 er indføjet i Christians Mandtalsprotokol.							
No.	Ravn	Navn	Ravn	Navn	Ravn	Ravn	Bemærkning
1.	1814	Thygesen, Lau	1814	Thygesen	Lau	Lau	Lau og Thylgesen blev være. En af dem 1814 1814, 1814, 1814 1814 1. 1814.
2.	1814	Thygesen, Lau	1814	Thygesen	Lau	Lau	Lau og Thylgesen blev være. En af dem 1814 1814, 1814, 1814 1814 1. 1814.
3.	1814	Thygesen, Lau	1814	Thygesen	Lau	Lau	Lau og Thylgesen blev være. En af dem 1814 1814, 1814, 1814 1814 1. 1814.
4.	1814	Thygesen, Lau	1814	Thygesen	Lau	Lau	Lau og Thylgesen blev være. En af dem 1814 1814, 1814, 1814 1814 1. 1814.
5.	1814	Thygesen, Lau	1814	Thygesen	Lau	Lau	Lau og Thylgesen blev være. En af dem 1814 1814, 1814, 1814 1814 1. 1814.

«Myrmandsvæsenet»

Det var ikke bare på kafeene myrmannsvesenet ble diskutert, det var også tema på foreningsmøter. Stortingsmann Jacob Sverdrup benyttet anledningen til å luften saken på et møte i Mekanikernes fagforening. Han oppfordret de som ikke var stemmeberettiget til å skaffe seg «Myrmandsskjøder». Jacob Sverdrup var venstremann og en av rådgiverne til sin onkel Johan Sverdrup, som ble statsminister to år senere. I Kristiania var det særlig venstremenn som ivret for å skaffe seg stemmerett på den måten. I andre valgdistrikter var de konservative foreningene de mest aktive i å få tilhengerne til å bygsle jord før valgene.

Som tidligere nevnt, ga Grunnloven i 1814 stemmerett til menn som bygslet jord. Men lovteksten hindret ikke at bygselmennene kunne utnytte systemet på en måte som ikke var intensjonen, derav ordet «Myrmænd». Det ble de lokale valgstyrene som fikk i oppgave å vurdere om bygslingen og bygslingskontrakten var slik at de ga stemmerett.

Så sent som to dager før valgmannsvalget i 1882 møtte 350 menn opp på rådhuset og avla ed til konstitusjonen. Blant disse var det flere bygslingsmenn. På valgdagen var Frimurerlosjen fullstappet av mennesker. I tillegg sto folk i alle trapper, på plassen utenfor og i gatene i nærheten. Borgermester Evald Rygh prøvde å holde orden på valgforsamlingen. Hver enkelt fremmøtte bygslingsmann ble

Scener fra valgdagen i Kristiania 19. oktober 1882.

1. Eksteriør av Losjen, 2. Inngangen til valglokalet, 3. Salen hvor valget foregår, 4. Tre menn diskuterer valgresultatet, 5. Politisk diskusjon over et glass. Kunstner Gustav Holter. Foto: Fredrik Birkelund, Oslo Museum OB.02943

eksaminert av borgermesteren foran en utålmodig folkemengde. Harmfulle rop hørtes fra alle kanter av salen: «Vi forlanger at stemme! Vis dog Retfærdighed.» Men valgstyret ga ikke etter for de høyrøstede ropene, bare noen få av bygselsmennene fikk tilkjent stemmerett i Kristiania.

Aksjonen fra myrmennene hadde kommet overraskende på borgermesteren. Valgmannsvalget skulle etter planen avvikles i løpet av én dag, men på den første dagen gikk halvparten av tiden med til valgstyrets vurdering av om de bygslede jordstykkene skulle gi stemmerett for eierne. Resultatet ble at valgforhandlingene måtte utvides til to dager.

Valgene i 1882 var høydepunkt for myrmansinstitusjonen. Av 3848 stemmeberettigede i Kristiania, var det 3155 avgitte og godkjente stemmer ved valgmannsvalget. Verdens Gang mente at valgstyret hadde begått «Ulovligheder» ved valget. Avisen mente at Venstre var blitt berøvet omtrent 400 stemmer, som «bestemt kan paavises.»

Det samme valgmanntallet som ble brukt ved Stortingsvalget (valgmannsvalget) i oktober, ble også brukt ved formannsvalget i desember. Antall avgitte stemmer var 1343, som vanlig var interessen for formannsvalget mye mindre enn for valgmannsvalget. Valgresultatet i Kristiania var ikke annerledes enn de foregående årene: De konservative, det vil si listen fra Morgenbladet og Aftenposten, vant

overlegent. Stemmetallet for den konservative representanten som fikk minst stemmer, var 1143. Ingen kandidater fra opposisjonslisten ble valgt inn, 188 stemmer fikk den kandidaten som fikk flest stemmer. Kristiania var fortsatt en konservativ borg. Om alle myrmennene hadde fått lov til å stemme, ville det likevel ikke vært nok til å frata de konservative seieren.

Partilister

Myrmannsvesenet var en kortvarig, men fargerik episode i norsk valghistorie. Det var politisk sprengkraft i myrmannsaksjonen. Det er grunn til å tro at myrmennene bidro til stemmerettens utvidelse. I 1884 vedtok Stortinget en bestemmelse om at betaling av skatt kunne kvalifisere til å få stemmerett. I kjøpstedene var det krav om å ha hatt en inntekt på 800 kroner året før. Dette betydde at antall stemmeberettigede i Kristiania nesten ble fordoblet. Det var derfor å forvente stor tilstrømning til valglokalet, som fortsatt lå i Børsen. Valgstyret tok sine forhåndsregler. Det ble satt opp åtte urner i valglokalet, der stemmesedlene skulle nedlegges. Ved hver urne var det satt opp skilt med bokstaver, på den måten ble de stemmende fordelt på grunnlag av forbokstav i etternavnet. Aftenposten kommenterte: «Vi henstiller indtrængende til vore Meningsfæller at ofre saamegen Tid i den gode Sag; den eneste Ulempe er, at der muligens oppstaar lidt Trængsel om de Urner, hvis Bogstaver

danner Initialerne til de hyppigst forekomne Navne, men noget genererende Tidsspilde kan der ikke blive Tale om.»

I 1884 ble valgloven av 1828 revidert. Der ble det tatt inn bestemmelser som sikret hemmelige valg. Ved valgene to år tidligere hadde Den konservative listen trykket sine stemmesedler på grønt papir. I den nye valgloven ble det bestemt at stemmesedlene ikke skulle underskrives eller ha annet merke. Det ble også bestemt at det skulle være avlukker der velgerne skulle legge sine stemmesedler ned i konvolutter som var autorisert av valgstyret.

Det hadde foregått en langsom politisering av valgene, både i stortingsvalgene og kommunevalgene. I 1884 ble nominasjonene for første gang foretatt av regelrette politiske institusjoner. Ved begynnelsen av året ble det stiftet en forening for de politisk liberale, Kristiania liberale forening. En måned før formannsvalget sendte foreningen ut et opprop «Til Kristiania stemmeberettigede Borgere!» De skrev blant annet dette: «Den liberale Forening vil ikke opstille noget strengt avgrænset Valgprogram, men bringer i Forslag hæderlige og uafhængige Mænd, som vil søge at fremme gavnlige Reforme i liberal Aand.» Oppropet ble avsluttet med foreningens forslag til valgliste.

De konservative hadde ingen tilsvarende forening som hadde som oppgave å nominere kandidater til en konservativ valgliste. I stedet møttes

▲ Formannskapslokalet 1904.

Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket

Kristiania Formannskap 1901. ►

Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket

femti «Borgere af alle Samfundsklasse» for å komme fram til en valgliste. Handelstandens Forening, Sømandsforeningen samt Haandverks- og Industriforeningen var representert. De valgte å bruke det samme kvotesystemet som tidligere: Tre håndverkere, to handelsmenn og to embetsmenn ble foreslått på valglisten, som ble omtalt som Høires liste. Oppmøtet i valglokalet dette året var enormt, 4316 avgitte stemmer. Velgernes dom var klar: De konservative kandidatene fikk omtrent dobbelt så mange stemmer som de liberale.

Foran formannsvalget i 1886 ble det etablert en konservativ forening i Kristiania. Dermed hadde både de liberale og de konservative foreninger som kunne nominere kandidater.

I 1890 blandet enda et parti seg inn i formannsvalget. Arbeiderpartiet, stiftet i 1887, stilte denne gangen liste i Kristiania. Dermed var det tre partier som konkurrerte om velgernes gunst.

De konservative var valgvinners ved alle kommunevalgene fram til 1894, deres lister fikk inn alle sine kandidater. Det kunne ha endt med at det bare ble konservative representanter i formannskap og representantskap. Det var imidlertid en oppfatning i det politiske miljøet om at også opposisjonen måtte få sine talsmenn i de folkevalgte organene. Dette kan ha vært en fortsettelse fra tradisjonen fra de årene da alle stender skulle være representert på valglistene. «Fælleskandidater» var navnet på de kandidatene som ble ført opp på flere lister samtidig.

Ved valgene i 1892 hadde to venstremenn, arkitekt Adolf Schirmer og statsråd Birger Kildal, vært felleskandidater og oppført på både Høires og Venstres lister. Ingen av dem var på valg i 1894. På dette grunnlag regnet Dagbladet ut at hvis den liberale forening nominerte bare venstremenn på sine lister og de fikk flest stemmer, ville partiet få flertall i de folkevalgte organene i Kristiania etter formannsvalget i desember 1894 og representantvalget i januar 1895. Denne valganalysen oppmuntret Venstre til å drive en regelrett valgkamp i Kristiania. Partiet utarbeidet et valgprogram, samtidig som de sendte ut sine beste agitatorer for å holde taler i de ulike bydelene.

Valgkamper hadde ikke vært vanlig ved kommunevalgene, men var en måte for å påvirke valgresultatet. Men stemmerettsreglene var enda viktigere. Stemmerettsutvidelsen i 1884 hadde økt størrelsen på velgerkorpset, men hadde hatt en uventet virkning: Kommunene kunne, ved skattepolitikken, påvirke hvor mange som ble kvalifisert til å stemme. Fastsettelsen av det kommunale skattenivået kunne brukes som middel til å redusere velgerkorpset. Ved «influenza-loven» i 1891 falt kravet om betaling av skatt bort, det var nok å tjene 800 kroner (i byene) for å få stemmerett. «Influensaloven» ble den kalt fordi

mange av Høires stortingsrepresentanter var fraværende på grunn av sykdom. Etter denne lovendringen gjaldt det å få mulige venstrevelgere til å erverve stemmerett, det skjønte Venstre i Kristiania. Venstres Mandtalskontor var blitt etablert, med lokaler i Kristiania Arbeidersamfund. På den måten kom flere venstrevelgere inn i valgmanntallet.

Foran formannsvalget i 1894 var det registrert 17 557 stemmeberettigede, en fordobling siden forrige valg. Velgerne strømmet til valglokalet, som for første gang var gymnastikksalen på Festningsplassen. Det ble registrert 15 365 avgitte stemmer, det vil si

88 prosent av de stemmeberettigede. Venstres kandidater fikk flest stemmer, både ved formannsvalget og representantvalget. For første gang fikk Venstre ordføreren i Kristiania. Venstre vant også det neste kommunevalget, dermed ble partiet sittende ved makten i hovedstaden i fire år, fra 1895 til 1898.

Demokratiske reformer ved kommunevalgene

Ved århundreskiftet kom de store demokratiske reformene i valgsystemet. Foran formannsvalget i 1896 ble porten inn til stemmelokalet åpnet for flere menn, inntektskravet ble

◀ **Valglokalet på Hammersborg en gang mellom 1899 og 1930.** Foto: Narve Skarpmoen, Nasjonalbiblioteket OB.F03475b

Kvinner stemmer ved kommunevalget i Kristiania i 1910. Dette året fikk kvinner kommunal stemmerett på lik linje med menn. Foto: Oslo Museum OB.F03475b ▼

◀ Karikatur av forskjellen mellom fattig og rik. Frem til 1919 hadde ikke de som mottok fattigstøtte stemmerett. Tusjtegning av Fredrik Christian Bødtker. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.03606

senket til 400 kroner. Foran kommunevalget i 1898 ble porten til stemmelokalet åpnet enda mer. Mennene ble tildelt allmenn stemmerett, det betydde at alle menn over 25 år fikk stemmerett.

En viktig demokratisk reform ble gjennomført foran kommunevalget i 1898. For å få til en bredere representasjon i de folkevalgte organer ble forholdstallsrepresentasjon innført. Nå var det partistemmer som skulle telles, partiene ble representert i forhold til valgresultatet. På den måten fikk også de små partiene plass i kommunestyre og formannskap. Hele kommunestyret skulle fra da av velges samtidig, og

formannskapet skulle velges blant kommunestyrets medlemmer.

Etter kommunevalget i 1898 ble representasjonen i bystyret helt annerledes enn tidligere. Alle de tre store partiene, Høyre, Venstre og Arbeiderpartiet, ble godt representert i de parlamentariske organene. Dermed ble det mer politisk debatt både i formannskapsmøtene og bystyremøtene.

Neste store demokratiske reform var foran kommunevalget i 1901. Nå kom de første kvinnene inn i valglokalene. Stemmerett ble gitt til kvinner som betalte skatt over en viss sum, og til kvinner som var gift med en mann som betalte slik skatt. Dette

betydde at velgerkorpset i Kristiania økte. For å gjennomføre valget ble de stemmeberettigede delt i tolv kretser. De fleste kretsene tilsvarte en menighet, men de minste menighetene ble slått sammen med en nabomenighet. På den måten fikk velgerne kortere vei til stemmelokalene.

Det var fortsatt mange kvinner som måtte sitte hjemme på valgdagen. I 1910 ble det innført allmenn stemmerett ved kommunevalg, slik at kvinner kunne stemme på lik linje med menn. Igjen økte velgerkorpset i Kristiania.

Hva slags påvirkning fikk stemmerettsutvidelsene rundt århundreskiftet på valgresultatene? Grovt sett dette: Etter Venstres fire år ved roret (1894–1898), kom Høyre tilbake i maktens posisjon. Partiet fortsatte å ha ordføreren helt fram til kommunevalget i 1916, den siste perioden godt hjulpet av det nystiftede partiet Moderate Venstre. Oppslutningen om det rene Venstre sank for hvert valg, mens Arbeiderpartiet fikk flere og flere stemmer. Ved valget i 1916 ble Arbeiderpartiet det største partiet i kommunestyret, og sosialisten Carl Jeppesen ble byens ordfører. Han fikk sitte i én valgperiode, så kom Høyre tilbake til makten.

Nilsen, Hildeborg, 70, enke.
 *Amundsen, Karoline Sone, 70, enke.
 *Jensen, Andreas, 38, murer.
 Martinsen, Sigvart Oscar, 84, losarbeider.
 Martinsen, Julie, 80, hm.
 Hermansen, Herman, 85, sjømand.
 Hermansen, Anna Eugenie, 81, hm.
 Jensen, Jens Marius, 77, losarbeider.
 Jensen, Josefine Amalie, 81, hm.
 Magnussen, Magnus, 77, snekkerarbeider.
 Magnussen, Hilda Amalie, 80, hm.
 *Olsen, Marius, 59, reparatør.
 *Olsen, Josefine, 65, hm.
 Hjelm, Gustav Adolf, 83, dagarbeider.
 Hjelm, Hulda Marie, 87, hm.
 Nefjen, Karl Johan, 79, møllearbeider.
 Nefjen, Inger Marie, 82, hm.
 Pedersen, Helga Josefine, 81, enke.
 Flugsrud, Ludvig, 65, arbeider.
 *Svendsen, Anna Henriette, 72, fabrikarb.ske.
 Aronsen, Sofie, 75, hm.
 Holmboe, Fredrik August, 77, dagarbeider.
 Olsen, Carl Oscar, 64, bryggearbeider.
 Olsen, Karen Emilie, 65, hm.
 Johnsen, Karen Randine, 56, hm.
 Rasmusen, Reinholdt Godfred, 84, sæpearb.
 Rasmusen, Hilda, 82, hm.
 Kristiansen, Ludvig Thorvald, 72, hattemaker.
 Kristiansen, Karen Sofie, 71, hm.
 Hjelm, Axel Gustavsen, 57, platearbeider.
 Hjelm, Lorens Benedikte, 71, hm.
 *Andersen, Hildora, 82, vaskekone.
 Amundsen, Thea, 60, fabrikarbeiderske.

▲ **Stemmemanntallet fra 1913.** Alle med stjerne i margin var suspendert fra å stemme. De fleste mistet stemmeretten på grunn av fattigstøtte.
 Kilde: Oslo byarkiv, Valgstyret, Stemmemanntall kommunevalg 1913

Valgstyrets brev til de suspendere i 1916.
 Kilde: Oslo byarkiv, Valgstyrets møtebok 1916 ►

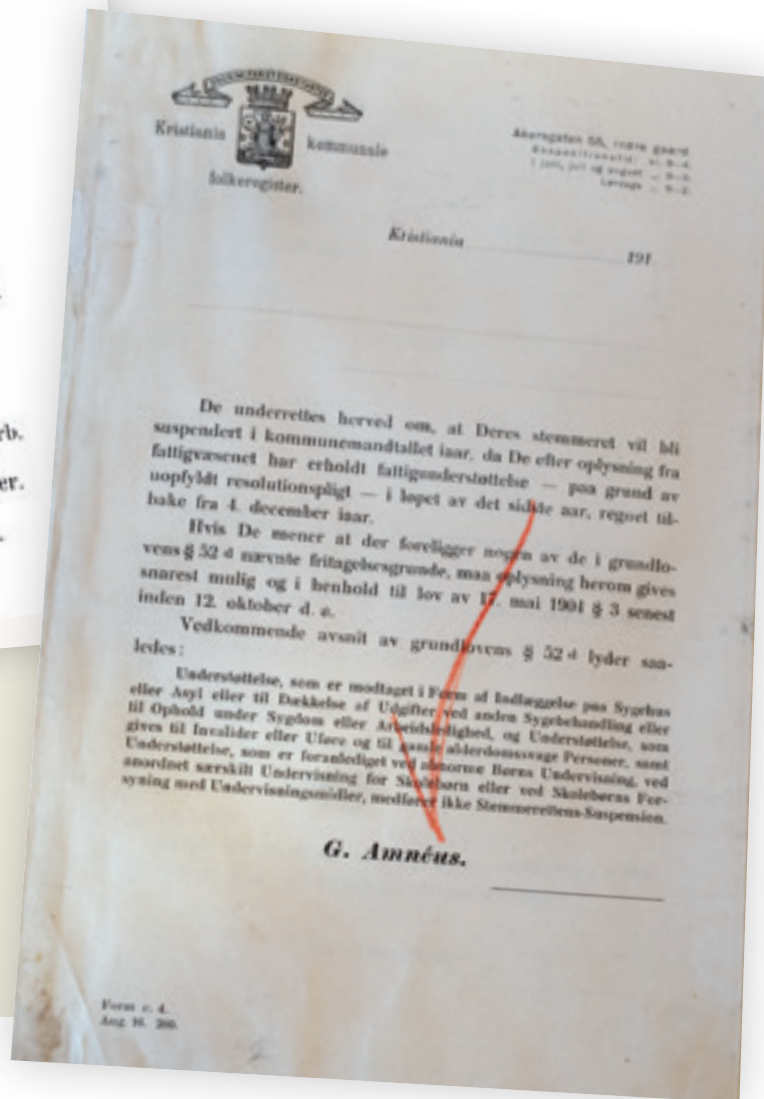
De suspenderte får plass

Siden 1814 kunne suspensjon av stemmeretten skje som følge av alvorlige forbrytelser, umyndiggjørelse eller konkurs. Ved innføringen av allmenn stemmerett for menn i 1898 ble det

innført en fjerde suspensjonsgrunn. De som hadde vært understøttet av Fattigvæsenet det foregående året, skulle ikke ha stemmerett. I forbindelse med kommunevalget i 1901 regnet Statistisk kontor i Kristiania ut at 3 209

innbyggere var fratatt stemmeretten på grunn av fattigunderstøttelse.

I årene etterpå vedtok Stortinget flere unntaksbestemmelser i formannskapsloven fordi man så at suspensjonsparagrafen rammet flere enn man

først hadde tenkt. Blant annet gjaldt dette tap av stemmerett som følge av sykehusopphold. I 1919 ble paragrafene som fratok fattigunderstøttede stemmeretten, opphevet.

Flere som stemmer

Antall stemmeberettigede har økt jevnt og trutt, som følge av endringer i grunnlov, formannskapslover og kommunelover, også selvfølgelig påvirket av stigning i innbyggertallet. Også stemmeprosenten har økt. Ved de første kommunevalgene var det omtrent tyve prosent av de stemmerettberettigede som stemte. Interessen økte da partilistene kom. De første årene med allmenn stemmerett var stemmeprosenten omkring sytti prosent.

Ved de første formannsvalgene var det omtrent 200 stemmeberettigede som møtte opp og avla stemme. I 1919 var det 78 171 avgitte stemmer. Mye hadde skjedd i disse årene. Det var ikke lenger en samfunnselite som bestemte hvem som skulle ha plass i de parlamentariske organene. ●

Kilder

Oslo byarkiv, *Valgstyret*

Oslo byarkiv, *Magistraten*, Manntall over stemmeberettigete

Oslo byarkiv, *Valgstyret*, Protokoll for valg av formenn og representanter i Christiania 27/2 1837 til 17/3 1932

Litteratur og trykte kilder

Aviser lest på Nasjonalbiblioteket www.nb.no for perioden: *Aftenposten*, *Den Constitutionelle*, *Dagbladet* og *Morgenbladet*.

Bergkvist, Johanne og Unn Hovdhaugen (2019): «Deres stemmer vil bli suspendert»: Seks fattige kvinners kamp for allmenn stemmerett. I: *Arbeiderhistorie* nr. 1

Bandt, Fr. (1884): *Kongeriget Norges Grundlov og Valglov med deres Tillæg og Ændringer*, Kristiania

Bugge, Ivar (1986): *Kommunal forfatning: en historisk gjennomgang av utviklingen med hovedvekt på tidsrommet fra 1837, og en beskrivelse av kommunalrett og kommunal forfatning i dagens Norge*, Oslo

Danielsen, Rolf (1964): *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind 2. Tidsrommet 1870–1908*, Oslo

Dørum, Knut (2016): *Frå undersått til medborgar: styreform og politisk kultur i Noreg 1660 til 1884*, Oslo

Femtiaars-Beretning om Christiania kommune for Aarene 1837–1886, Christiania

Hommerstad, Marthe og Bjørn Arne Steine, red. (2019): *Stemmerettens grenser: Fattigdom og demokratisk utestengelse 1814–1919*, Oslo

Hovland, Edgar (1987): *Grotid og glanstid. I Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 år*, Oslo

Kartvedt, Alf (1964): *Det Norske Storting gjennom 150 år. Bind 1. Fra Riksforsamlingen til 1869*, Oslo

Langeland, Nils Rune (2014): *Politisk kompetanse: Grunnlovas borgar 1814–2014*, Oslo

Langholm, Sivert (1975): «Arbeideraristokratiet og det politiske system i Christiania ved eliteregimets kulminasjon», I: *Makt og motiv: et festskrift til Jens Arup Seip*

Langholm, Sivert (1984): *Elitenes valg: sosial avstand og politisk oppslutning blandt Christianiavelgerne i 1868*, Oslo.

Myhre, Jan Eivind (1990): *Hovedstaden Christiania. Oslo bys historie bind 3*, Oslo

Olstad, Finn (2014): *Det farlige demokratiet: Folkestyrets vilkår i Norge gjennom to hundre år*, Oslo

Seip, Jens Arup (1971): *Ole Jacob Broch og hans samtid*

Seip, Jens Arup (1974): *Utsikt over Norges historie. Bind 1: Tidsrommet 1814 – ca. 1860*, Oslo

Tobias 2/2003 Byen i valg

Politiske organer i Oslo – en oversikt

Tekst: Øystein Eike, historiker og leder av historisk seksjon ved Oslo byarkiv

BYRÅDET

Byrådet er byens «regjering», og styrer på grunnlag av et politisk flertall i bystyret. Oslo er sammen med Bergen de eneste kommunene i Norge med parlamentarisk styringsmodell. Da Oslo som første kommune i landet innførte parlamentarisk styre, gikk man bort fra formannskapsmodellen som hadde vært prinsippet siden 1837, og som fortsatt er styreformen i de fleste norske kommuner. Endringen krevde en behandling i Stortinget og i statsråd etter ønske fra et flertall i bystyret, ettersom gjeldende kommunelov ikke hadde noen åpning for en slik modell før ved kommuneloven i 1992.

Et viktig formål ved overgangen til et flertallsstyre, var bedre økonomistyring. Det var bred anerkjennelse av at det var nødvendig å etablere et system som gjorde det mulig å ta ansvar for helheten i budsjettet.

Opprinnelig besto byrådet som kollegium av syv medlemmer, valgt av, og blant, bystyrets representanter. Byrådet overtok de fleste av fullmaktene Formannskapet tidligere hadde. Fra 1992 fikk byrådene direkte instruksjonsmyndighet overfor administrasjonen innen sitt eget, definerte fagområde, og avgjørelsesmyndighet

etter delegert fullmakt fra byrådet. Det innebar også at den enkelte byråd fikk et parlamentarisk ansvar, og kunne få mistillitsforslag mot seg. En annen følge av endringene, var opprettelsen av byrådsavdelinger under hver byråd.

Høyre dannet det første byrådet i 1987. Siden har det vært vekslende konstellasjoner, og de fleste partiene i bystyret har i perioder utgjort det parlamentariske grunnlaget for et byråd, og inngått i byrådet.

Byrådet består i 2021 av en byrådsleder og 8 byråder, som leder hver sin byrådsavdeling. I 2021 har kommunen disse byrådsavdelingene:

- Byrådsavdeling for finans
- Byrådsavdeling for næring og eierskap
- Byrådsavdeling for oppvekst og kunnskap
- Byrådsavdeling for helse, eldre og innbyggertjenester
- Byrådsavdeling for arbeid, integrering og sosiale tjenester
- Byrådsavdeling for byutvikling
- Byrådsavdeling for kultur, idrett og frivillighet
- Byrådsavdeling for miljø og samferdsel

BYSTYRET

Bystyret har eksistert siden innføringen av formannskapslovene i 1837. Fram til 1921 het det Representantskapet. Det hadde en forløper i bymøtet, et allmøte hvor alle borgerne kunne møte. Bymøtet spilte en rolle i valget av borgerrepresentasjonen, De eligerte menn. I perioder enten valgte eller nominerte de borgere til borgerrepresentasjonen.

Opprinnelig besto Representantskapet av 36 medlemmer pluss de tolv medlemmene av Formannskapet. Fra 1880 økte antallet til 45 representanter pluss 15 formenn. Disse ble valgt hver for seg gjennom direkte valg. Representantene ble valgt for perioder på fire år, men det var valg annet hvert år. Halve Representantskapet og halve Formannskapet sto da på valg. Denne ordningen ble endret i 1896. Da ble Representantskapets funksjonstid satt til tre år, og hele Representantskapet ble valgt samtidig. I tillegg ble direktevalg til Formannskapet avskaffet. Fra da av skulle Formannskapet bestå av en fjerdedel av Representantskapets representanter, og valgt av Representantskapet selv. Tallet på representanter ble økt til 84.

Framveksten av partier i kombinasjon med valgsystemet, innebar at

1, 2) Bystyret og formannskapet samlet i det vi i dag kaller Gamle Logen, men som fram til dagens losjebygning sto ferdig i 1894, var Logen. Bygningen sto ferdig som festlokale og møtelokale for frimurerlosjen i 1839. I 1862 ble bygningen overtatt av kommunen, og fra 1900 ble bystyremøtene og formannskapsmøtene avholdt her. Før det var børsbygningen og Ynglingeforeningens lokaler i Møllergata 1 møtelokale for Bystyret. Foto fra 1911 [1_1] Anders B. Wilse, Oslo Museum OB. FS0779 og [1_2] Foto: Anders B. Wilse, Oslo byarkiv A-10001/Ua/0011/066

et parti gjorde rent bord og fikk alle representantene, dersom de ble det største partiet ved valget. Forholdstallsvalg ble innført slik at partiene skulle være representert i forhold til oppslutningen ved valget. Kristiania gikk over til dette systemet med en gang loven åpnet for det, fra 1898.

Størrelsen på bystyret var uendret i nesten hundre år, også etter sammenslåingen med Aker i 1948. Fra 1991 ble antallet representanter redusert til 59, som det fortsatt er i dag.

Ordføreren har hele tiden vært det fremste medlemmet av bystyret, og også av Formannskapet, helt fra 1896 til det ble avskaffet i 1992.

FORMANNSKAPET

Valg av formenn etter Formannskapslovene i 1837, innebar på mange måter en fortsettelse av den tidligere borgerrepresentasjonen, De eligerte menn. Helt fram til innføringen av det parlamentariske systemet i Oslo i 1987, var Formannskapet det egentlige styret for kommunen. Det kunne treffe beslutninger på vegne av kommunen i alle saker, bortsett fra der hvor bystyret uttrykkelig hadde myndighet. Formannskapet hadde langt flere saker til behandling enn bystyret, og møttes derfor mye hyppigere enn Representantskapet. Etter 1896 var formennene et utvalg av Representantskapet, og

▲ Formannskapssalen i Oslo rådhus.

Fra 1947 kunne Bystyret og Formannskapet møtes i det nye Rådhuset, tre år før det ble offisielt innviet. Foto: Oslo byarkiv, Bystyret

avspeilte slik sett den politiske sammensetningen i Representantskapet. Formannskapet forberedte og la fram saker for bystyret, og oppnevnte de faste kommunale utvalgene. Medlemmene av formannskapet utgjorde også råd for kommunale bedrifter, og minst ett medlem av Formannskapet var medlem av de faste utvalgene.

Med innføringen av parlamentarisk styringsmodell fra 1987, ble Formannskapets rolle underordnet, og det ble avskaffet etter at ny kommunelov trådte i kraft i 1992.

Fra 1901 fikk kvinner stemmerett ved kommunevalg, og kunne velges inn i kommunestyret. I Kristiania ble samme høst seks kvinner valgt inn, og tok sete i Bystyret i januar 1902. Elise Heyerdahl var en av to kvinner som ble valgt som representant for Høire. To kvinner ble også valgt inn for Arbeiderpartiet, og to for Kvindestemmeretsforeningen. Foto fra portrettgalleriet av formannskapet 1907. Kilde: Oslo byarkiv, Formannskapet

Saksliste for representantskapsmøte 10. april 1854. Helt fra 1837 ble sakslisten trykket og sendt ut til representantene. Etter hvert kom også saksbilag, referater fra møtene, samt kommunale dokumenter som budsjett, regnskap, årsberetninger, instruksjoner o.l. Denne faste rekken av dokumenter kalles aktstykker, og er de mest sentrale dokumentene i det kommunale styret. ►

KOMMUNALRÅD

Fra 1972 var det en ordning med åtte kommunalråder. Disse var valgt blant, og av, bystyrets medlemmer. Fram til da, var det kun ordføreren som hadde en politisk heltidsstilling i kommunen. Kommunalrådene skulle inngå som et politisk ledd for å styrke den politiske ledelsen av styringen med byen. De hadde hvert sitt fagfelt, og det ble samtidig nedsatt såkalte programkomiteer, som skulle jobbe med langsiktige og overordnede planer for de enkelte fagområdene. Stillingene som kommunalråder ble fordelt ut fra partienes størrelse i bystyret. Programkomiteene ble avskaffet allerede i 1976, mens kommunalrådssystemet var under diskusjon og vurdering helt til det ble avløst av diskusjonen om et rent parlamentarisk system.

UTVALG, KOMITEER, STYRER OG RÅD

Allerede før formannskapslovene fra 1837, ble det nedsatt komiteer og utvalg for arbeid med bestemte saker, og allerede fra 1840-tallet fantes faste utvalg som utgikk fra formannskapet, eller hvor det ble valgt ett eller flere medlemmer av formannskapet. Utvalg ble nedsatt for det som i våre øyne ser ut som nokså smale formål, som utvalg for tilsyn med politikonstables bekledning, eller komité for innkjøp av kull og brensel. I sin tid var dette saker som var viktige nok.

I 1907 ble det gjennomført det som da ble kalt en administrasjonsreform, hvor de faste utvalgene fikk egne reglementer. Det ble gjennomgått hvilke utvalg som skulle videreføres, hvilke som skulle avvikles og hvilke nye utvalg som skulle opprettes.

Ett utvalg var viktigere enn andre, og har bestått i en eller annen form siden 1840-tallet. Finansutvalget, eller budsjettkomiteen, som det het den første tiden, har en sentral rolle i det politiske systemet, og har derfor også hatt flere medlemmer enn de andre utvalgene.

Den kommunale virksomheten har i store deler av perioden siden innføringen av kommunalt selvstyre også omfattet kommunale bedrifter, slik som Oslo Sporveier, Oslo kinematografer, Oslo lysverker, og en rekke andre. Formannskapet hadde en

Finansutvalgets budsjettmøte 1974 utenfor Heftyevillaen. Fra venstre: Roar Wik (SV), Odd Wivegh (Arbeiderpartiet), Eldrid Nordbø (Arbeiderpartiet), Ole Bjune (Kristelig Folkeparti), Astrid Wold (Arbeiderpartiet), Erik Mår (Høyre), Albert Nordengen (Høyre), Bernt H. Lund (Arbeiderpartiet). Foto: Oslo byarkiv, Bystyret, Ub Fotoalbum «Fotografier fra Finansutvalgets budsjettmøter i Heftyevillaen årene 1946 til 1979»

politikerne skal gjennom kan ha økt så mye, at det har vært nødvendig å delegerer myndighet til forvaltningen for å ha tid til de viktige sakene.

Andre ganger kan det ha vært behov for å innføre mer styring og kontroll fra folkevalgte, fordi administrasjonen og fagetatene har blitt for uavhengige eller det er behov for et tydeligere politisk ansvar. Også i administrasjonen kan det oppstå samrøre mellom personlige interesser og den myndigheten man er satt til å

forvalte, og det er nødvendig med politisk kontroll.

Forholdet mellom de folkevalgte og administrasjonen, mellom politikk og fag, har hele tiden vært skiftende. Politiske reformer og systemskifter har vært like mye begrunnet i administrative som i politiske forhold.

Magistraten har røtter tilbake til middelalderen, og har hatt ulik form og myndighet fram til 1800-tallet. Da Formannskapslovene ble innført, var Magistraten et kollegium bestående av

tre mann, ledet av en borgermester. De var statlige embedsmenn. På begynnelsen av 1800-tallet hadde Magistraten både politisk myndighet, enkelte domstolsfunksjoner og en administrativ funksjon. I takt med demokratiseringen, ble Magistratens rolle omdannet, slik at det fra slutten av 1800-tallet var et rent administrativt organ. Fagsaker ble i økende grad lagt til fagetatene, som Brannvesenet, Vann- og kloakkvesenet, Sunnhetsvesenet og så videre, mens Magistraten utgjorde

1) Bystyresalen sett fra presselosjen åpningsåret 1950. Foto: Oslo byarkiv A-10070/Ua/0001/013

2) Bystyresalen: Talerstolen og ordførerplassen åpningsåret 1950.

Foto: Oslo byarkiv A-10070/Ua/0001/014

◀ Oslo Rådhus (Rådhuset). Overlevering av dokumenter ved kommunevalg eller folkeavstemming. Bystyresalen med ordførerplass og talerstol. Else Poulssons billedteppe. Foto: Oslo byarkiv A-10001/Ua/0007/015

sentraladministrasjonen. De tre magistratene delte ansvarsområdet mellom seg, slik at det var tre magistratsavdelinger med hver sine fagområder.

En ny administrasjonsordning trådte i kraft fra 1922, etter at en ny kommunelov var blitt vedtatt i 1921. I Kristiania ansatte man rådmenn som rent kommunale funksjonærer, men langt på vei med samme oppgaver som Magistraten hadde hatt. Det var åtte rådmenn med hver sin fagavdeling, nummerert fra 1 til 8. Leder av 1. avdeling, med ansvar for finans, hadde tittelen borgermester. Fra 1938 ble rådmannsordningen formalisert i enda en ny kommunelov. Deretter fikk rådmennene titlene finansrådmann, teknisk rådmann, skolerådmann, sosialrådmann, sykehusrådmann, boligrådmann og lønnsrådmann. Finansrådmannen var overordnet de

øvrige, og var den øverste administrative lederen for kommunen. Bortsett fra litt variasjon i antallet rådmenn, besto denne strukturen helt fram til den parlamentariske reformen.

Ved innføringen av byråd forsvant rådmannsstillingene. Rådmennene ble nå fagdirektører, ledet av tidligere finansrådmann, nå med tittelen finansdirektør. Da byrådsavdelingene ble opprettet fra 1992, ble stillingen som finansdirektør avskaffet.

BYDELSUTVALG

I 1972 ble det opprettet 33 bydeler med hvert sitt bydelsutvalg. Bydelsutvalgene trådte i virksomhet fra årsskiftet 1972/1973, og besto av tretten medlemmer. De var valgt av bystyret, og gjenspeilte den politiske sammensetningen i bystyret. Bydelsutvalgene hadde opprinnelig ingen vedtaksmyndighet, kun uttalerett i saker som

angikk bydelen, samt en liten pengepott til lokale tiltak.

Etter en periode med utprøving av delegering av politisk ansvar og desentralisering av enkelte kommunale tjenester i fire prøvebydeler, ble det i 1988 opprettet 25 bydeler med ansvar for helse- og omsorgstjenester. Fra 2004 ble antallet bydeler redusert til femten. Bydelsutvalgene har tilsyns- og kontrollansvar overfor bydelsadministrasjonene, samt budsjett- og regnskapsansvar. Bydelenes budsjett-ramme er imidlertid bestemt av bystyret, som også gir overordnede føringer for prioriteringer. Bydelsutvalgene hadde i utgangspunktet status som kommunale utvalg, og ble valgt av bystyret. Fra 1993 ble det imidlertid gjennomført direkte valg til bydelsutvalgene som prøveordning i noen bydeler. Siden 2007 har det vært direkte valg til alle bydelsutvalg. ●

1) Det første rådhuset i det nye Christiania. Foto fra 1931. Foto: Ruth Raabe, Oslo Museum OMu.F26672

2) Christianias andre rådhus, Garmanngården. Fotografert ca. 1900. Foto: O.M. Væring, Oslo Museum OB.F00881

Byens tre rådhus

I DAG RUVER BYENS RÅDHUS OVER OSLO, NESTEN SOM ET RÅDHUS FRA MIDDELALDERENS OG RENESSANSENS BYSTATER. På bystatenes tid holdt derimot Christianias sentrale administrasjon til i langt mer beskjedne lokaler. Alle byens tre rådhus kan vi fortsatt se i dag.

Etter bybrannen i 1624 holdt byens rådstue til i provisoriske lokaler, inntil et nytt rådhus sto ferdig i 1641. Bygningen, som fortsatt står på Christiania Torv, huset den lille administrasjonen og var forsamlingssted for byens borgere. I 1680 ble det oppført en tømmerbygning som tilbygg. Bygningen ble blant annet brukt som arrestlokale.

Disse lokalene forfalt, og var etter hvert uegnede og for små for byens administrasjon. I 1734 ga kongen Rådhusgata 7, Garmanngården, til byen som nytt rådhus. Som i det første rådhuset, ble dette både møtelokaler, kontorer,

arkiv og rettslokale. I tillegg var det politikammer og arrest. En rekke av byens ansatte bodde i denne gården.

I 1837 kom formannskapslovene, og representantskapet (bystyret) ble til. Byens administrative apparat vokste også utover på 1800-tallet. Rådhuset i Rådhusgata 7 hadde etter hvert ikke plass til hverken representantene eller administrasjonen, og kommunes styre ble splittet i forskjellige lokaler. Representantskapet møttes på Børsen, og fra 1880 i Gamle Logen. Formannskapet og Magistraten, de tre statlige embetsmennene som utgjorde byens sentraladministrasjon, flyttet i 1843 til nabobygningen, Dronningens gate 11. Her var det åpenbart trangt om plassen. Forholdene blir beskrevet slik i kommunens femtiårsberetning: «De 3 Embedsmænd have været samlede i et fælles Arbeidsværelse, hvor de ikke blot have maattet modtage alle de Personer, der have

3) Dagens rådhus under oppføring i 1935, midt i den gamle bebyggelsen i Vika. Foto: Widerøes Flyveselskap, Oslo byarkiv A-20027/Ua/0018/085

4) Innvielsen av Rådhuset 15. mai 1950. Foto: Leif Ørnelund, Oslo Museum OB.Ø50/0648

Forretninger at afhandle med nogen af dem, med hvor desuden Skifteret og andre Møder, i hvilke Medlemmer af Magistraten skulde deltage, have været afholdte, medens der for Øvrigt til Kontor og Arkiv er benyttet et mindre Værelse, i hvilken den Skriver har havt sin Plads, der har udgjort Magistratens eneste Kontorhjælp og som ved Siden deraf har besørget Protokolførselen i Skifteretten.»

Et nytt rådhus for byen hadde vært planlagt lenge. Hammersborg var i en periode utpekt som stedet. Men fra rundt 1915 bestemte man seg for Pipervika. Det innebar også rivning av den eksisterende bebyggelsen. Grunnstenen ble lagt i 1931, men blant annet på grunn av krigen ble ikke Rådhuset innviet før i 1950. Kommunens sentrale administrasjon hadde da alt brukt bygget i noen år, og kunne endelig oppgi sin omflakkende tilværelse. ●

Litteratur og trykte kilder

Femtiaars-Beretning om Christiania Kommune for Aarene 1837–1886

Beretning om Kristiania kommune for aarene 1887–1911

Beretning om Oslo kommune for årene 1912–1947, bind I og II

Holm, Arne, Trine Myrvold og Marit Ekne Ruud (2018): *Beretning om Oslo kommune for årene 1987–2011*, Oslo, Kommuneforlaget

Lund, Bernt H. (2000): *Beretning om Oslo kommune for årene 1948–1986*, Oslo

Thingsrud, Leif (2002): «Oslos administrasjon», I: *Tobias 4/2002*

Politisk representasjon i Oslo gjennom 30 år

Tekst: Arne Holm, By- og regionforskningsinstituttet NIBR/OsloMet. Artikkelen tar utgangspunkt i Oslo kommunes beretning 1987–2013, av forfatterne Arne Holm, Trine Myrvold og Marit Ekne Ruud, kapittel 2.

Byrådet Svelland av 17. november 1986 fra venstre: Rolf Haugen og Carsten Anker (begge fra administrasjonen), byrådene Ingeborg Midttun, Karin Holmsen og Michael Tetzschner, byrådsleder Hans Svelland, Ingar Pettersen (fra administrasjonen), byrådene Sveinung Lunde og Jo Frisch, og to byrådssekretærer. Byråd Ole B. Hovind var ikke til stede på møtet. Foto: Oslo kommune/Rådhuset

På forsommeren i år skulle vi få en påminnelse om at Oslo kommunes styringssystem skiller seg fra det vi finner i de fleste andre kommuner, med parlamentarisme og et byråd, da byrådet til Raymond Johansen stilte såkalt kabinettsspørsmål i bystyret. Saken gjaldt overholdelse av informasjonsplikten overfor bystyret, og rettet seg mot miljøbyråd Lan Marie Nguyen Berg. Dette kom som et svar på at bystyret hadde varslet et mistillitsforslag mot miljøbyråden. Begrepsbruken er hentet fra styringsmodellen vi har på nasjonalt plan, i forholdet mellom Storting og regjering. Mistillit mot enkeltbyråder eller en byrådsleder er imidlertid ikke unikt. Som vi skal se i denne artikkelen, hvor vi skal se på politisk representasjon i Oslo kommune gjennom 30 år, har det vært uro i forholdet mellom bystyret og byrådet tidligere.

Et parlamentarisk styringssystem blir etablert

Går vi tilbake til 1986 ble det etablert et såkalt parlamentarisk styre i Oslo, som den første kommunen i Norge. Tradisjonelt har kommunene, siden de ble opprettet ved Formannskapslovene i 1837, benyttet den såkalte Formannskapsmodellen, hvor kommunestyret velger representanter til det utøvende organet, formannskapet, proporsjonalt sammensatt med den politiske representasjonen i kommunestyret. Øverste leder for administrasjonen er administrativt ansatt, og kalles ofte rådmann eller administrasjonssjef.

I 1986 forlater Oslo kommune denne modellen og etablerer et system der det utøvende organet utgår fra flertallet i kommunestyret. Det eller de partiene som har flertall i kommunestyret, danner byråd. Slik ligner systemet i stor grad på forholdet mellom Storting og regjering på

nasjonalt plan og kalles «parlamentarisme» fordi det er «parlamentet», det folkevalgte organet som styrer og har den øverste myndigheten. Grunnene til omleggingen var flere, men sentralt sto et ønske om å få sterkere kontroll med kommunens økonomi.

I et parlamentarisk system ligger en sterkere maktkonsentrasjon hos flertallskonstellasjonen i kommunestyret, noe som gir mulighet for et sterkere politisk lederskap. Byrådet, som utgår fra et flertall i bystyret, leder kommunens administrasjon. Dette betyr at Oslo kommune fra 1986 både har hatt en ordfører som ledet bystyret, og et byråd som ledet administrasjonen og sto for den løpende driften av kommunen. Utad skulle Oslo kommune med dette få to ledende folkevalgte, både ordføreren og byrådsleder, i tillegg til hele kollegiet av byråder som ledet hvert sitt område innenfor administrasjonen.

Politisk representasjon i Oslo gjennom 35 år

Den politiske ledelsen av Oslo gjennom 35 år har vært veldig synlig i den offentlige debatten. Fra etableringen av parlamentarismen og frem til i dag har imidlertid oslopolitikken vært preget av stor grad av enighet. I mange saker har Oslo kommunes politikere lyktes i å samle seg om løsninger med bred politisk tilslutning. Men unntakene finnes, som plasseringen av det nye Munchmuseet, som førte til både omkamper og strid. Etter at de rødgrønne tok over byrådsmakten etter valget i 2015, etter mange år med et byråd utgått fra den borgerlige siden, har det også vært duket for en del kamper og uenigheter, blant annet knyttet til privat eller kommunal drift av sykehjemmene (Jagdar 2021).

Grunnene til denne lange perioden med enighet kan være mange, men én mulighet er at ingen partier har hatt et klart flertall i bystyret. Dermed har man måttet forhandle, også på tvers av de tradisjonelle politiske skillelinjene. Viljen til kompromiss har vært stor.

Stabilitet gjennom nær tre tiår

Et særtrekk ved oslopolitikken i årene fra parlamentarismen ble innført og frem til kommunevalget i 2015 er den store graden av stabilitet. De ikke-sosialistiske partiene har hatt et knapt til moderat flertall i bystyret i hele denne perioden, med unntak av kommunevalget i 1991, der Arbeider-

partiet og Sosialistisk Venstreparti, sammen med Rødt, fikk til sammen 30 av bystyrets 59 representanter. Dette forteller at de historisk sett største partiene i oslopolitikken, Høyre og Arbeiderpartiet, delvis har vært avhengig av partiene på hver sin ytterste fløy. Særlig Fremskrittspartiet styrket sin stilling betydelig utover 1980-tallet. Samtidig har Kristelig Folkeparti og Venstre vært viktige støttespillere for den ikke-sosialistiske siden. På den sosialistiske siden har Arbeiderpartiet, som det største partiet, vært avhengig av Sosialistisk Venstreparti (SV) og etter hvert Miljøpartiet De Grønne (MDG) og Rødt

(tidligere Rød Valgallianse) som samarbeids- og støttepartier for å få flertall. Dette har i sum gitt et fragmentarisk politisk bilde i Oslo kommune, men allikevel ikke ulikt det bildet vi har på nasjonalt nivå.

Fremskrittspartiet slår igjennom

Hans Svelland fra Høyre ledet det første byrådet i Oslo, et rent høyrebyråd. Ved kommunevalget i 1987 var det knyttet stor spenning til om byrådet ble gjenvalgt. Hele styreordningen med parlamentarisme var ny, og det var spennende hvordan velgerne reagerte via sin stemmegivning. Byrådet Svelland hadde bare sittet halvannet år.

Representanter til bystyret i Oslo, ved kommunevalgene 1987 til 2019, fordelt på partier

	1987	1991	1995	1999	2003	2007	2011	2015	2019
Høyre	29	20	17	18	15	16	22	19	15
Fremskrittspartiet	16	5	13	10	10	9	4	4	3
Kristelig Folkeparti	3	2	2	3	2	2	1	1	1
Venstre	2		2	2	3	5	5	4	4
Pensjonistpartiet		1							
Folkeaksjonen – Nei til mer bompenger									3
Senterpartiet		1							1
Arbeiderpartiet	27	19	20	16	15	18	20	20	12
Sosialistisk Venstreparti	6	9	4	8	12	6	4	3	6
Rød valgallianse/Rødt	2	2	1	2	2	3	2	3	4
Miljøpartiet De Grønne							1	5	9
Chaudhrys gruppe									1
Antall representanter	85	59	59	59	59	59	59	59	59

- 1) Fra venstre Rune Gerhardsen, Arbeiderpartiet og Hans Svelland, Høyre foran Rådhuset 2. september 1987.
 2) Rune Gerhardsen, Arbeiderpartiet på talerstolen under et bystyremøte 13. desember 1989.
 I bakgrunnen Michael Tetzschner, Høyre: Foto: Bjørn Thunæs/VG

Men vi er midt i 1980-tallets høyrebølge, og kommunevalget i 1987 skal bli Fremskrittspartiets første store valg i Oslo. Partiet får hele 18.4 prosent av stemmene og kommer inn i bystyret med 16 av 85 representanter. På landsbasis får partiet 10.4 prosent av stemmene dette året. Høyre kommer inn med 29 representanter mot Arbeiderpartiet som får inn 27. Dette gir et klart ikke-sosialistisk flertall i bystyret med i alt 48 av 85 representanter, inkludert Kristelig Folkeparti og Venstre. Byrådet Svelland får fornyet sin tillit.

Stor fremgang til tross var særlig Venstre og Kristelig Folkeparti, og deler av Høyre, skeptiske til å inngå et forpliktende samarbeid med Fremskrittspartiet. Men etter intense forhandlinger ble Høyrebyrådet utvidet politisk til et trepartibyråd, bestående av Høyre,

Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti den 28. mars 1990, under ledelse av Michael Tetzschner (H). Dette ble sittende til venstresiden, etter valgseieren i 1991, overtar byrådet med Rune Gerhardsen som leder i 1990. Dette var nesten 25 år før Fremskrittspartiet kom

med i en nasjonal regjering. Særlig hete temaer i forhandlingene som ledet frem mot etableringen av byrådet var spørsmålet om skjenkebevilling og eldreomsorg, økonomi og eiendomsskatt. Avstanden mellom de tre partiene på disse områdene var til dels stor.

Oslo kommunes byrådsledere 1987–2019

Byrådsledere	Parti	Tiltredelse	Avgang
Hans Svelland (1943-)	Høyre	05.02.1986	01.03.1989
Michael Tetzschner (1954-)	Høyre	01.03.1989	01.01.1992
Rune Gerhardsen (1946-2021)	Arbeiderpartiet	01.01.1992	15.01.1997
Fritz Huitfeldt (1939-)	Høyre	15.01.1997	29.11.2000
Erling Lae (1947-)	Høyre	29.11.2000	29.09.2009
Stian Berger Røsland (1976-)	Høyre	29.09.2009	21.10.2015
Raymond Johansen (1961-)	Arbeiderpartiet	21.10.2015	

*Avtroppende
ordfører i Oslo
Albert Nordengen
(foran) sammen
med påtroppende
ordfører Peter N. Myhre
24. oktober 1990. Foto:
Bjørn Sigurdson / NTB / NTB*

«Hele Oslos Albert» må takke av

Oslos mangeårige ordfører Albert Nordengen fra Høyre velges inn i bystyret i 1951 og sitter til 1991, i årene 1976 til 1991 som ordfører. Dette gjør han til den ordføreren som har sittet lengst i Oslo. Hans popularitet var stor. Han var motstander av innføringen av parlamentarisme i Oslo kommune. Etter at deler av administrasjonen i Oslo kommune var anklaget for korrupsjon trekker Nordengen seg i 1990 fra alle politiske verv etter sterkt politisk press. Nordengen kunne ikke knyttes til noen av korrupsjonssakene, men hadde vært inhabil i to saker.

Albert Nordengen ble etterfulgt av Peter N. Myhre fra Fremskrittspartiet, som satt som ordfører frem til Ann-Marit Sæbønes fra Arbeiderpartiet overtar fra 1.1. 1992.

Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti tar over byrådsmakten etter kommunevalget i 1991

Ved valget i 1991 mister de ikke-sosialistiske partiene sitt flertall. Sosialistisk Venstreparti gjør et meget godt valg og øker sin bystyregruppe fra 6 til 9 representanter, på tross av at antallet representanter til bystyret totalt dette året er redusert fra 85 til 59. Arbeiderpartiet derimot lå ganske stabilt fra forrige valg. Fremskrittspartiet derimot får sin bystyregruppe betydelig redusert. Byrådsforhandlinger føres derfor, på Kafè Lars på Kampen, mellom Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Sammen med Rød Valgallianse (dagens Rødt) hadde de fått flertall i bystyret.

Gerhardsenbyrådet utvidet antallet byråder med 1, til i alt 8 byråder, hvorav Arbeiderpartiet fikk 5 og Sosialistisk Venstreparti fikk 3. Den felles politikken var nedfelt i den såkalte «Kampen-erklæringen». Det nye byrådet hadde imidlertid ikke rent flertall og var avhengig av minst ett

av de andre partiene for å ha flertall. Denne rollen ville ikke Rød Valgallianse ha. Ifølge Erling Folkvord, RVs førstekandidat, ville de ikke «... stå som garantist for et Ap-byråd som driver Høyre-politikk». Det eneste Rød Valgallianse kunne gi, var en støtte fra sak til sak.

NY LEDELSE ETTER 15 ÅR: DE RØDE OVERTAR HOVEDSTADEN

Tirsdag våkner hovedstaden med Oslos første sosialistiske ledelse på 15 år. Mandag kveld velges Rune Gerhardsen til byrådsleder, og ved årsskiftet rykker han og byrådet inn og overtar makten i Oslo. Arbeiderpartiet og SV gleder seg til å ta fatt. I snart 16 år har Høyre og deres borgerlige samarbeidspartnere ledet byen. Albert Nordengen, Hans Svelland og Michael Tetzschner. Deres tid er forbi – i hvert fall er borgerskapet satt på gangen i fire år. Byens velgere har bestemt seg for å la opposisjonen slippe til.

Aftenposten 23.11.1991

◀ **Peter N. Myhre**, Fremskrittspartiet som ordfører 1990–1991.
Foto: Oslo byarkiv, Bystyret, Ub foto

**Byrådet Tetzschner,
mars 1990–desember 1991.**

Byrådene, fra venstre,
Ellen Chr. Christiansen, Eirik Moen,
Robert Wright, Sveinung Lunde,
byrådsleder Michael Tetzschner,
nummer to fra høyre Merete
Johnson, nummer tre fra høyre
Hans Andreas Limi.

Foto: Byrådslederens avdeling/
Sturlason ▼

Helt uten politisk støy skulle byrådsperioden for Rune Gerhardsens byråd ikke bli. Våren 1993 er det politisk misnøye rundt et forslag om reduserte bevilgninger til samferdsel, og Fremskrittspartiet fremmer et mistillitsforslag mot byråd for miljø og samferdsel Raymond Johansen fra Sosialistisk Venstreparti. Dette mistillitsforslaget blir forkastet mot Fremskrittspartiets fire stemmer. Mer bråk skal det bli samme år rundt de regnskapsmessige underskuddene i oslo sykehusene. Saken var at Aker sykehus hadde varslet byråden for helse og eldre om at det kom til å bli en budsjettsprekki i 1994. Sykehuset så det slik at valget sto mellom redusert tilbud til pasientene eller et underskudd, om ikke budsjetttrammen ble økt. Byråden derimot, ville avvente «de rutinemessige

månedlige budsjettoppfølgingsrapporter med regnskapstall fra sykehuset for å se i hvilken retning utviklingen gikk» (Notat fra helse- og eldrebbyråden til helse- og sosialkomiteen av 20.05.1994). Det var et flertall i Finanskomiteen, bestående av Høyre, Frp, RV og KrF, som mente byrådens behandling av saken var klanderverdig, noe som ved bystyrets behandling ble justert til «sterkt kritikkverdig» (Bystyrets behandling av saken i møte 08.06.1994, sak 366/94. Jamfør også finanskomiteens behandling av saken i møte 08.06.1994, sak 85/94). Det ble fra Høyre fremmet et forslag der det het at «Bystyret legger til grunn at helsebyråden følger opp finanskomiteens flertallsmerknader» (Bystyrets behandling av saken i møte 08.06.1994, sak 366/94).

**Gerhardsen-byrådet
tiltrådte 1. januar 1992.**

Foto: Lise Åserud / NTB
Scanpix

Dette ble oppfattet som en kritikk byrådet ikke kunne godta og byrådet Gerhardsen stilte derfor kabinettspørsmål i saken. Resultatet var at byrådet gikk av og fungerte som forretningsministerium frem til 22.06.1994, da byråd for helse og eldre, Kirsten Rytter fra Arbeiderpartiet, ble erstattet av Vivi Lassen fra SV.

**Lang ferd mot et nytt byråd –
valget i 1995**

Med sitt nye mannskap ble byrådet Gerhardsen sittende frem til kommunevalget i 1995. SV og RV gjorde imidlertid ikke noe godt valg dette året, og på tross av at Arbeiderpartiet går noe frem, får høyresiden på nytt flertall i bystyret. Dette skyldes ikke minst at Fremskrittspartiet mer enn fordoblet sin gruppe, fra 5 til 13 representanter. I alt fikk de ikke-sosialistiske partiene ved valget i 1995 34 representanter i bystyret, mot 25 fra Arbeiderpartiet, SV og RV. Høyre og Fremskrittspartiet hadde med sine 30 representanter rent flertall i bystyret.

Men igjen vegret mellompartiene seg for å danne byråd sammen med Fremskrittspartiet. Fremskrittspartiet på sin side, nektet å støtte et byråd de selv ikke var med i. Samtidig hadde

HØYRE BØR VELGE FRP

Det eneste styringsdyktige alternativet i Oslo er et byråd utgått av Høyre og FrP sier varaordfører Kari Pahle (SV). (...) – Tetzschner har sikkert ingen problemer med å få til en politisk samarbeidserklæring med Venstre og KrF. Det er ikke der det stikker. Hans største problem er å få til et politisk flertall for et slikt trepartibyråd i bystyret, sier Pahle. Og akkurat den vanskelige nøtten må han knekke i løpet av kort tid, ikke minst av hensyn til velgerne. Det er grenser til velgerforakt når han ikke tar FrP med i et slikt samarbeid, hevder Pahle. – Han har lagt opp til et urealistisk løp. Da må Gerhardsen fortsette en stund til inntil det foreligger reelle byrådsalternativer.

Aftenposten Aften 28.09.1995

INGEN KRANGEL OM ORDFØRER

Per Ditlev-Simonsen (H) er Oslos ordfører de neste fire årene etter at han ble valgt i går kveld. SV og RV stemte blankt. Det ble ingen krangel om valg av ordfører, selv om både Arbeiderpartiet og Høyre har vært svært uenige og beskyldt hverandre for avtalebrudd tidligere. For fire år siden var forståelsen mellom Høyre og Ap at partiene som hadde flertallet bak seg i bystyret skulle ha ordføreren, mens opposisjonen fikk varaordføreren. Derfor foreslo Arbeiderpartiet den nettopp avtroppende ordføreren, Ann-Marit Sæbønes som varaordfører. Aps gruppeleder, Britt Hildeng, begrunnet dette med nettopp forståelsen AP har hatt med Høyre, og mente at denne avtalen var like relevant i dag. Vi holder fortsatt fast ved vår gamle forståelse, og sa et klart nei til en avtale med FrP som hadde sikret oss ordføreren, sa Hildeng. Det måtte vi fordi AP brøt med avtalen. Vi kunne ikke vente på å finne en løsning, sa Tetzschner.

Aftenposten 26.10.1995

Høyre inngått en avtale med Kristelig Folkeparti og Venstre om et eventuelt byrådsamarbeid, men hvordan forholdet til Fremskrittspartiet skulle være, hadde man ikke en plan for.

Da bystyret skulle konstituere seg den 25. oktober 1995, stiller den sittende byrådslederen Rune Gerhardsen seg avventende. Han hadde i presen avvist å spekulere i hvordan byrådskaalen skulle løses. Han ga uttrykk for at det var et borgerlig flertall, men om Fremskrittspartiet ikke stemte i samsvar med forventningene om at de var et borgerlig parti, det vil i klartekst si: Hvis FrP ikke kom til å stemme for et borgerlig byråd bestående av Høyre, KrF og Venstre, kunne «delikate situasjoner oppstå». Gerhardsen viste til at Arbeiderpartiet var byens største parti og ville fortsatt «være der» (Nervekrig om Oslo. Aftenposten 28.09.1995).

Klimaket skulle komme i bystyremøtet i første runde av byrådsvalget. Avstemningsrekkefølgen var ikke avtalt på forhånd. I stedet for å velge mellom to alternativer, presenterte Fremskrittspartiet et tredje alternativ i tillegg til de to som var varslet. Resultatet av den spennende avstemningen blir et byråd under Rune Gerhardsens ledelse, utgått fra Arbeiderpartiet alene. I samme møte skulle også ordførervervet stemmes over. Ann-Marit Sæbønes var Arbeiderpartiets kandidat, mens Per Ditlev-Simonsen var Høyres. Det skulle bli sistnevnte som ble stemt frem, med Fremskrittspartiets stemmer. Svenn Kristiansen fra Fremskrittspartiet ble varaordfører og erstattet Kari Pahle fra SV. Et uryddig politisk landskap hadde funnet en løsning, om kanskje ikke en optimal politisk sett. Gerhardsens byråd ble nødt til å styre fra sak til

sak for slik å samle flertall for sine løsninger.

Sentrale tillitsvalgte i Høyre var imidlertid ikke helt tilfreds og mente at Høyre burde ha nærmet seg Fremskrittspartiet. Dette gjaldt både i Høyres stortingsgruppe og blant sentrale oslopolitikere fra Høyre, som Grete Horntvedt som var nestleder i partiet og Per-Kristian Foss. Også leder for Oslo Høyre, Jon Lyng, ønsket å finne en løsning med Fremskrittspartiet. I denne situasjonen velger dessuten Michael Tetzchner å si fra seg sitt kandidatur til byrådsleder.

Avtroppende ordfører i Oslo, Peter N. Myhre fra Fremskrittspartiet, overrekker ordførerkjeden til den nye ordføreren Ann-Marit Sæbønes fra Arbeiderpartiet på ordførerkontoret i Rådhuset 02. januar 1992. Foto: Agnete Brun / NTB

Det skulle bidra til å komplisere situasjonen ytterligere at Høyres representant, Khalid Mahmood, meldte overgang til Arbeiderpartiet. Bakgrunnen var at Høyre og Fremskrittspartiet ønsket å sette opp et innvanderregnskap, noe Khalid Mahmood var sterkt imot. Resultatet ble at Høyre og Fremskrittspartiet mistet sitt rene flertall.

Byrådet skal imidlertid sitte ett år før det begynner å stramme seg til mellom byrådet og det borgerlige flertallet i bystyret senhøsten 1996. Venstre og Kristelig Folkeparti hadde blitt enige med Fremskrittspartiet samtidig som Gerhardsen byrådet kom under et sterkt press. Flere punkter var kommet inn i budsjettet som byrådet ikke kunne forsvare, blant annet en sak om eienomssalg i størrelsesorden 650 mill. kroner og reduksjon i eiendomsskatten.

BRYTER MED TETZSCHNERS LINJE

En hardt presset Oslo Høyreleder Jon Lyng åpner nå for første gang døren for et fremtidig byrådssamarbeid med Frp stikk i strid med Michael Tetzschners uforsonlige linje. Lyng foretar på egenhånd en dramatisk endring av Høyres forhandlingsposisjon: – Jeg ser for meg flere varianter som kan bringe Høyre til byråds-makten. Det kan enten skje gjennom et firepartibyråd, samarbeidet med Venstre og KrF, et rent Høyrebyråd eller et flertallsbyråd av Høyre og Frp. Alle disse modellene vil kunne gi det riktige sluttresultat, at Oslo styres etter en borgerlig politikk sier Lyng til VG.

VG 29.10.1995

Rune Gerhardsen varsler at de umulig kunne forsvare et budsjett de mente var uansvarlig og gir beskjed om at de går av om opposisjonen får sitt budsjett vedtatt. Det skal bli sent på kveld, den 19. desember 1996, og bystyremøtet går mot en avslutning, da byrådsleder Gerhardsen går på talerstolen og meddeler at «På byrå-dets vegne vil jeg meddele at vi går av» (Byrådsleder Rune Gerhardsen i bystyremøte 19.12.1996).

NERVEKRIG OM OSLO

Maktkampen er stadig like vidåpen i Oslo – to og en halv uke etter valget. FrP fører åpen nervekrig mot Høyre, Venstre og KrF. Ingen våger lenger å utelukke at AP/SV-byrådet må styre videre. Byrådsleder Rune Gerhardsen vil søke flertall for så mye som mulig – gjerne med støtte fra FrP – i behandlingen av budsjettet som ble fremlagt i går. De borgerlige har beskjedent spillerom for endringer.

Mens brikkene faller på plass i bygder og byer, med utpeking av ordførere og varaordførere etter klassiske hestehandelmetoder, er ennå intet avklart i Oslo, den eneste kommune i landet med parlamentarisk styringsskikk. – En skikkelig triller, jubler Fremskrittspartiet. – en nervekrig, erkjenner Høyre. Arbeiderpartiet sitter foreløpig på gjerdet – men vil ikke utelukke at AP og SV kan regjere videre av mangel på alternativer.

Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre sitter fortsatt i daglige og innfløyte byrådsforhandlinger, i tråd med løftene de tre partiene ga i valgkampen. Samarbeidet skulle danne skole for det rikspolitiske Norge i 1997, erklæres det. Men Fremskrittspartiet, som sammen med Høyre har flertall i bystyret, markerer stadig større sårhet og forbitelse over å bli holdt utenfor. – Vi blir nedringt av frustrerte Høyre-velgere som ikke skjønner hva som er så vanskelig med å danne et flerpartibyråd, sier Fremskrittspartiets listetopp Sverre Kristiansen til Aftenposten.

Halvor Hegtun. Aftenposten 30.09.1995

Enigheten på borgerlig side skulle imidlertid raskt vise seg å ikke holde til et felles byråd, så Høyre danner byråd alene, den 15. januar 1997, under ledelse av Fritz Huitfeldt. Han blir sittende til 20. november 2000, samtidig som det var flere skifter i enkeltbyråder og forflytninger av enkeltoppgaver i perioden. Bård Folke Fredriksen, Grete Horntvedt og Erling Læe er de eneste byrådene som er med i hele byrådsperioden til Fritz Huitfeldt.

Byrådsperioden til Fritz Huitfeldt skal bli preget av mange store politiske saker, med klare ideologiske undertoner. Dette knyttet seg blant annet til konkurranseutsetting og anbudsordningene samt ikke minst nye tilknytningsformer for kommunale virksomheter. Særlig var byråden for miljø og samferdsel, Kari Egeland Eliassen i fokus, en gang for renovasjonsanbud og miljøtransport i desember 1997, deretter i en habilitetssak knyttet til

Bekkelaget renseanlegg i mars 1998. I begge tilfellene varslet opposisjonen mistillit mot byråden. Eliassen valgte imidlertid å tre tilbake fra vervet som byråd.

Bystyret til venstre, byrådet holder stand til høyre.

Kommunevalget i 1999

Ved kommunevalget i 1999 styrker både SV og RV sin representasjon i bystyret, men dette kan ikke oppveie for Arbeiderpartiets tilbakegang. Resultatet er fortsatt ikke sosialistisk flertall. Samtidig styrker både Høyre og Kristelig Folkeparti sin representasjon. Fremskrittspartiet derimot taper noe terreng, og mister tre representanter. Dette ga et noe styrket sentrum på den ikke-sosialistiske siden, samtidig som det skjer en styrking av venstresiden på den sosialistiske siden.

Selv om byrådet Huitfeldt ble sittende, skulle det gå krevende tider i møte. Allerede året etter, høsten 2000, har det bygget seg opp en misnøye i bystyret, både knyttet til ombyggingen av Frognerbadet, honorering av styreleder i AS Oslo Sporveier og ikke minst styringen av Ullevål sykehus. Fremskrittspartiet fremmer et mistillitsforslag mot byrådet Huitfeldt. Det får støtte av Arbeiderpartiet, SV og RV. 20. november 2000 går byrådet Huitfeldt av.

PER DITLEV-SIMONSEN GÅR AV

Per Ditlev-Simonsen er den som siden Albert Nordengen hittil har sittet lengst som ordfører i Oslo, med tre perioder. Ditlev-Simonsen satt fra kommunevalget i 1995 til han gikk av i 2007. Bakgrunnen for avgangen var at Dagens Næringsliv hadde avslørt at Ditlev-Simonsen på 1990-tallet hadde hatt en bankkonto i en sveitsisk bank, som ikke var kjent for norske myndigheter. Svenn Kristiansen fra Fremskrittspartiet kom på som ordfører i knappe to måneder, før Fabian Stang fra Høyre tok over som ordfører etter kommunevalget i 2007. Han blir sittende i to perioder.

Ved dannelsen av et nytt byråd støttet Fremskrittspartiet allikevel et ikke-sosialistisk byråd, og 29. november 2000 etableres et nytt byråd, denne gangen under ledelse av Erling Lae fra Høyre. Byrådet er et samarbeid mellom Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre.

DØDSDOMMEN FALT OVER HØYRE-BYRÅDET

Byrådsleder Fritz Huitfeldt og Høyre-byrådet i Oslo må gå av etter mistillit fra et flertall i bystyret. Ap og SV kan overta byrådsmakten. Skandalerapporten om ombygging av Frognerbadet, kriseøkonomi ved Ullevål sykehus og en hemmelig millionavtale for tidligere leder av sporveisstyret, er grunnlaget for at Frp, Ap og SV nå kaster byrådet. (...) Nok en gang er hovedstaden kastet ut i en byrådskrise. Hvem som styrer byen etter 29. november, da bystyret skal velge nytt byråd, er fortsatt uklart. Sæbønes (Aps gruppeleder) understreker at dersom Ap skal overta makten, enten sammen med SV, eller alene, må et slikt byråd være sikker på at det blir sittende en stund. Da er behandlingen av neste års budsjett i midten av desember første prøvesten.

Aftenposten 07.11.2000

Ikke-sosialistisk flertall gjennom ytterligere tre kommunevalg, 2003, 2007 og 2011

Den ikke-sosialistiske siden i oslo-politikken skulle beholde flertallet i bystyret gjennom ytterligere tre kommunevalg på rad, i 2003, 2007 og 2011. Ved kommunevalget i 2003 er flertallet knappest mulig, med 30 av 59 representanter. Igjen er det en bevegelse mot venstre på den sosialistiske siden, i det SV styrket sin stilling fra åtte til tolv representanter. For Høyre var ikke kommunevalget i 2003 noen stor suksess. Partiet mister tre representanter og ligger an til sitt svakeste valgresultat i Oslo ved et kommunevalg i hele etterkrigstiden.

Det nye byrådet etter valget i 2003 blir et samarbeid mellom Høyre og Fremskrittspartiet, bestående av først seks, så syv byråder. Dette byrådet sitter frem til kommunevalget fire år senere. Her lykkes de ikke-sosialistiske partiene å styrke sin representasjon i bystyret, og sitter med 32 av i alt 59 representanter. På den sosialistiske siden er det SV som i 2007 går mest tilbake, relativt sett og får halvert sin gruppe fra tolv til seks representanter.

Lae-byrådet fortsetter med nesten uforandret mannskap også etter valget i 2007. Det er kun André Søylen, byråd for finans og utvikling som går ut i desember 2007. Han erstattes av Stian Berger Røsland og

det skal bli nettopp Røsland som erstatter Erling Lae når han velger å tre tilbake som byrådsleder 29. september 2009. Den da 33 år gamle finansbyråden representerer slik en ny generasjon sammenliknet med Erling Lae som på dette tidspunkt hadde passert 60 år.

Ved kommunevalget i 2011 får Høyre en kraftig fremgang, fra 16 til 22 representanter. Samtidig skjer det en tyngdeforskyvning mellom de øvrige ikke-sosialistiske partiene. Fremskrittspartiet går kraftig tilbake, fra ni til fire representanter, mens Kristelig Folkeparti går tilbake med bare én representant. Venstre beholder imidlertid sine fem representanter. Samtidig er det strid mellom Høyre og Fremskrittspartiet om Munchmuseet, og Fremskrittspartiets representanter i byrådet erstattes av Kristelig Folkeparti og Venstre.

Ved kommunevalget i 2011 får vi imidlertid det første møtet med et parti som skulle gjøre seg sterkere gjeldende etter valget i 2015, i det Miljøpartiet De Grønne får inn en representant. Akkurat her var imidlertid ikke Oslo spesielt tidlig ute. MDG hadde vært representert i bystyret i Trondheim siden 1991. I tillegg kom de også inn i bystyrene i Bergen og Stavanger med én representant i 2011. Dette varslet en sterkere oppmerksomhet rundt miljøspørsmål blant velgerne.

Skiftet kommer
– Sosialistisk flertall i bystyret ved kommunevalget i 2015.

Ved kommunevalget i 2015 styrker Miljøpartiet De Grønne sin representasjon i bystyret fra én til fem representanter. Ved at de velger å samarbeide med Arbeiderpartiet og SV,

Marianne Borgen blir SVs første ordfører i Oslo. I tillegg blir det eiendomsskatt, færre tester i Oslo-skolen og færre biler i sentrum.

«En historisk dag!»

De tre ordene har vært gjentatt av en rekke rødgrønne politikere fredag kveld. Etter 18 år med borgerlig styre, tar de nå over makten.

Aftenposten 17. oktober 2015

blir det nå et rød-grønt flertall i bystyret, og de tre partiene blir enige om å danne byråd under ledelse av Raymond Johansen.

Oslo kommunes ordførere 1987–2019

Ordførere	Parti	Tiltredelse	Avgang
Albert Nordengen (1923–2004)	Høyre	1977	24. oktober 1990
Peter N. Myhre (1954–)	Fremskrittspartiet	24. oktober 1990	31. desember 1991
Ann-Marit Sæbønes (1945–)	Arbeiderpartiet	1. januar 1992	25. oktober 1995
Per Ditlev-Simonsen (1932–)	Høyre	25. oktober 1995	29. august 2007
Svenn Kristiansen (1940–)	Fremskrittspartiet	29. august 2007	17. oktober 2007
Fabian Stang (1955–)	Høyre	17. oktober 2007	21. oktober 2015
Marianne Borgen (1951–)	Sosialistisk venstreparti	21. oktober 2015	

Byrådsleder Raymond Johansen presenterer sitt nye byråd 24. juni 2021. På trappa bak står (f.v.) byråd for arbeid, integrering og sosiale tjenester Rina Mariann Hansen (Ap), byråd for oppvekst og kunnskap: Inga Marte Thorkildsen (SV), byråd for kultur, idrett og frivillighet Omar Samy Gamal (SV), byråd for finans Einar Wilhelmsen (MDG), byråd for byutvikling Hanna Marcussen (MDG), byråd for eldre, helse og innbyggertjenester Robert Steen, byråd for miljø og samferdsel Sirin Stav (MDG, ny) og byråd for næring og eierskap Victoria Marie Evensen (Ap).
Foto: Hanna Johre /NTB

Valget gir slik et skifte på flere måter. For det første fikk Oslo sitt første rød-grønne byråd, hvor det ble etablert et trepartisamarbeid mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Miljøpartiet De Grønne. For det andre fikk Sosialistisk Venstreparti sin første ordfører i Oslo, med Marianne Borgen. Varaordføreren blir Khamshajiny Gunaratnam fra Arbeiderpartiet

I tillegg til at Miljøpartiet De Grønne styrker sin representasjon i bystyret, gikk også Rød Valgallianse frem fra to til tre representanter. Dette var de største endringene på den ikke-borgerlige siden ved kommunevalget i 2015. SV mistet for øvrig en av sine 4 representanter, mens Arbeiderpartiet beholdt sine 20.

På borgerlig side var det Høyre som opplevde den største nedgangen i 2015, med en tilbakegang på 3 representanter til 19. Tilbakegangen ved kommunevalget i 2019 skulle imidlertid være langt større for Høyre, hvor partigruppen i bystyret ble redusert til

femten representanter. Arbeiderpartiet tapte samtidig hele 8 representanter og fikk sin gruppe redusert til 12 representanter. Den største fremgangen ved dette kommunevalget kan Miljøpartiet De Grønne notere, med en fremgang fra fem til ni representanter. Også Rødt og SV gikk frem med i alt fire representanter. Dette innebærer at kommunevalget i 2019 først og fremst viste en klar bevegelse i retning av de grønne og sosialistiske verdiene SV og Rødt representerer.

Etter mistillitsforslaget rettet mot byråden for miljø og samferdsel, Lan Marie Nguyen Berg, etableres et formelt sett, nytt byråd, Johansenbyrådet (2), juni 2021. Dette får samme fordeling som Johansenbyrådet (1), men byråden for miljø og samferdsel er ny med Sirin Hellvin Stav (MDG).

Trender i oslopolitikken – avsluttende kommentar

Denne gjennomgangen viser at den politiske utviklingen i Oslo gjennom

35 år med byråd og parlamentarisme har vært preget av dels stabilitet gjennom store deler av perioden, men også av politiske skifter som speiler nye verdier i velgermassen. På noen områder har også utviklingstrekk som senere har gjort seg gjeldende nasjonalt, først gjort seg gjeldende i oslopolitikken.

Det var her Fremskrittspartiet og Sosialistisk Venstreparti først gikk inn i et formelt samarbeid i et sentralt styringsorgan som byrådet er, på henholdsvis den ikke-sosialistiske og den rød-grønne siden av politikken. Først senere kom de to partier med i regjeringssamarbeid på nasjonalt nivå. Det er også i Oslopolitikken Fremskrittspartiet for alvor slår igjennom, i kommunevalget i 1987, samtidig som det er i Oslo Rød Valgallianse/Rødt og Miljøpartiet De Grønne særlig har vært synlige i politikken. På noen områder har utviklingstrekk som har utspilt seg nasjonalt, først gjort seg gjeldende i oslopolitikken ●

Litteratur

Holm, Arne, Trine Myrvold og Marit Ekne Ruud (2018): *Beretning om Oslo kommune for årene 1987–2011*. Oslo: Kommuneforlaget.

Jagdar, Sivar (2021): *Rekommunalisering av sykehjemsplasser – et paradigmeskifte? En prosess-sporing av sykehjemspolitikken i Oslo*. Masteroppgave. Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

De viktigste oslosakene

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv og Unn Hovdhaugen, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

Seks profilerte oslopolitikere har valgt den saken som har betydd mest for dem – og for byen. Oslo blir kalt den delte byen og det som er et tap for den ene, kan være en seier for den andre. Men politikken handler også om samarbeid og kompromisser, og om forholdet mellom stat og kommune. Bystyredebatter, komitéarbeider, ulike kommunale kilder og avisoppslag er rike kilder til historien bak de politiske vedtakene. Kari Pahle fra Sosialistisk Venstreparti har valgt som sin sak bedringen av levekår i Oslo indre øst og Odd Einar Dørum fra Venstre Fjordbyen. Sissel Rønbeck fra Arbeiderpartiet har valgt skiftet fra motorvei til middelalderby og byutvikling i Bjørvika og Afshan Rafiq fra Høyre språkkartlegging og oppfølging av barns norskferdigheter før skolestart, mens Erling Folkvord fra Rødt har valgt rettferdsvederlag for barnevernsbarn og Aina Stenersen fra Fremskrittspartiet oppbemanning av skolehelsetjenesten for barn og unge. Byarkivet har sett på det historiske bakteppet.

Bedre levekår i Oslo indre øst

 Tekst: Unn Hovdhaugen, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

I 1994 leverte forskningsstiftelsen Fafo rapporten «Oslo – den delte byen?», på oppdrag fra Oslo kommune med flere. Byens politiske ledelse ønsket en grundigere dokumentasjon av innbyggernes levekår. Gjennom flere tiår hadde levekårene for de som bodde i indre by gradvis forverret seg. Kommuneplanen for Oslo fra 1996 har i ettertid blitt omtalt som levekårsplanen for Oslo indre øst, og var bakgrunnen for at *Handlingsprogrammet for Oslo indre øst* ble vedtatt året etter. I 1997 tok bystyret byrådets forslag til handlingsprogram til orientering, og ga dem fullmakt til å gå inn i drøftinger med staten om et omforent handlingsprogram. Det ble vedtatt at det fremforhandlete forslaget skulle legges frem for bystyret. Som et siste punkt ble det, etter forslag fra Kristelig Folkeparti, vedtatt at byrådet skulle fremme sak for bystyret om et redusert antall elever i skole-

klasser med en stor andel fremmedspråklige elever.

Handlingsprogrammet for Oslo indre øst ble statens og kommunens felles satsning for å bedre levekårene i bydelene Sagene-Torshov, Grünerløkka-Sofienberg og Gamle Oslo. I Stortingsmelding 50/1998–99 *Utjamningsmeldinga*, ble samarbeidet presentert og bekreftet. Den felles innsatsen førte til et tiårig løft for levekårene i de østlige bydelene. Programmet startet opp i 1997, og hadde seks satsningsområder: bedre boforholdene, forbedre oppvekstforholdene, styrke innvandrernes norskkunnskaper og bruke deres ressurser, styrke samarbeidet mellom etatene for sosialtjeneste, trygd og arbeid, utvikle bedre og trygge felles byrom, og legge til rette for bærekraftig byutvikling med positiv levekårseffekt. Og hundre millioner kroner ble bevilget fra stat og kommune for en periode på ti år. Ute-

områdene i bydelen ble rustet opp, ikke bare parkene, men også gårdsrommene.

Bydelene i Oslo indre øst hadde lenge slitt med dårlige levekår. Bystyret hadde vedtatt å sanere femten strøk i indre sone av byen i årene mellom 1937 og 1947, men i 1950 var fortsatt store deler av områdene urørt. Bakgrunnen var sammen slåingen med Aker kommune i 1948, som skjøt fart på drabantbyutbyggingen. Det ble billigere enn å sanere eller oppgradere boligområdene i indre by. Konsekvensen var at de forfalt. I 1979 var det fortsatt klaskedoer, utedoer og bøttedoer i mange gårder. Verst var det på Tøyen og Grønland, hvor hver fjerde leilighet ikke hadde innlagt bad og enda færre hadde vannklosett. Og hundre millioner kroner ble bevilget fra både kommune og stat hvert år i ti år. Målet var å bli kvitt alle utedoer i byen innen 1985, men i 1985 var det fortsatt 690 leiligheter med utedoer eller

Utedo i bygård. Danmarks gate 25.
Bildet er publisert på s. 126–127 i boken *Oslo-bilder. Fotografiet er fra prosjektet og boka «Oslo-bilder. En fotografisk dokumentasjon av bo og leveforhold i 1981–82»*. Foto: Åsmund Lindal, Oslo byarkiv A-70013/Ud/0001/012

KARI PAHLE, Sosialistisk Venstreparti (SV)

Fast medlem av Oslo bystyre 1981–2007. Vara til bystyret 1968–1971 og 1980–1981. Varaordfører 1993–1995, under Rune Gerhardsens byråd utgått av Arbeiderpartiet og SV. Ledet Finanskomiteen 1992–1995, nestleder i Byutviklingskomiteen 1995–1999, nestleder og leder i Kultur- og utdanningskomiteen i bystyret 1999–2007

◀ Kari Pahle, Sosialistisk Venstreparti. Foto: Oslo byarkiv, A-20061/Ub/boks 80

«Denne saken har hatt stor betydning for hvordan byen er i dag, selv om det fortsatt er mange utfordringer å ta tak i. Jeg er sjøl Tøyenjente og har gått på Tøyen skole. Jeg visste at det var viktig å få gjort noe ... Saken betydde mye for meg personlig, men det er fortsatt store urettferdigheter i levekårene i dag, og det må man fortsette å jobbe med».

dobøtte i Oslo sentrum. Aksjonen holdt derfor på til årsskiftet 1987–1988.

I 1991 ble det blåst liv i aksjonen igjen, da det fortsatt var rundt 500 leiligheter uten vannklosett i byen. Den nye innsatsen gjorde at flere leiegårder på Sagene og Grünerløkka nå fikk doer som ikke måtte tømmes.

Fraflytting av barnefamilier fra området var et problem, og Møllergata og Gamlebyen skole holdt derfor på å bli lagt ned. De første årene av handlingsprogrammet var det derfor fokus på oppvekstsvilkår, og det ble gjennomført flere tiltak innenfor skoleverket, på fritidsarenaer og innen barnevern. Det ble satset på større foreldreinvolvering i skolen, og et tettere skole-hjem- samarbeid. Det ble

innført et prøveprosjekt med gratis korttidsplass i barnehage for femåringer, sånn at de var klare til skolestart, og økte tilskudd gjorde at fritidstilbudet Frigo og X-Ray ungdomskulturhus kunne utvide sine tilbud.

Noe av målet var at handlingsprogrammet skulle gi varige resultater, som strakk seg utover de ti årene prosjektet varte. Erfaringen fra arbeidet ble tatt med videre, og i 2007 startet kommunen opp en ny satsing, denne gangen i Groruddalen. Områdeløft var nå blitt en metode for å bedre innbyggernes levekår, også denne gangen som et samarbeid mellom stat og kommune. ●

Kilder

Intervju med Kari Pahle 17.03.2021
Oslo kommune, Bystyresak 182/1997

Litteratur og trykte kilder

Bydel Gamle Oslo, Bydel Grünerløkka-Sofienberg og Bydel Sagene-Torshov (2000):
Handlingsprogram for Oslo indre øst, Prosjekt katalog med årsrapport for 1999

Hagen, Kåre, Anne Britt Djuve og Pernille Vogt (1994): *Oslo: den delte byen?* Fafo-rapport 161

St. Meld 50/1998-99
Utjamningsmeldinga

Styrking av skolehelsetjenesten

 Tekst: Unn Hovdhaugen, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

I byrådssak 1/2011 med innstilling til bystyret, la byrådet frem en samlet oversikt over helsestasjon og skolehelsetjenesten i Oslo. Oslo-skolen hadde på 2000-tallet tre ganger så mange elever per helsesøster som anbefalt i Helsedirektoratets bemanningsnorm. Normen anbefalte 800 elever per helsesøster på videregående skole, 500 elever per helsesøster i ungdomsskolen og 300 elever per helsesøster i barneskolen. Dette er ikke en lovpålagt norm, men en faglig vurdering. I 2014 la Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og Rødt frem et forslag i Helse- og sosialkomiteen i bystyret, der de ønsket at byrådet skulle legge frem et forslag om at kommunen skulle følge Helsedirektoratets norm for antall elever per helsesøster i Oslo. Mindretallet i komiteen, med Høyre og Venstre, viste til at skolehelsetjenesten allerede var styrket de senere årene, sist med 21 millioner i budsjettet for 2014. Selv om Høyre og Venstre stemte mot, ble det tverrpolitisk flertall med Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet og Rødt. Bystyret ba byrådet legge frem

en byrådssak, med forslag til bemanningsnorm for skolehelsetjenesten i Oslo i grunnskolen og videregående skole. Vedtaket som ble gjort innebar hele 77 millioner ekstra til skolehelsetjenesten, og innebar en dobling av antall helsesykepleiere, samt at tjenesten skulle være åpen hver dag på alle skoler.

Fra skolelege til helsesykepleier

Arbeidet for barns helse i skolen går helt tilbake til midten av 1800-tallet, men først med Skoleloven av 1889 ble det bestemt at skolestyret i byene skulle ansette en tilsynslege, såfremt bystyret ga samtykke til det. I 1892 bevilget bystyret i Kristiania 300 kroner til skolelege for abnormklassene, de som da var tatt ut av ordinær under-

visning. Først i 1899 ble det ansatt skoleleger ved folkeskolene, og da ble det ansatt fjorten stykker. Opprinnelig var skolelegenes oppgave å undersøke barn som ble henvist fra lærerne, fordi de var bekymret for sykdom. Denne ordningen ble raskt sett på som ikke tilfredsstillende, og allerede i 1909 satte skolelegene ned en egen komité som konkluderte med dette. Skolestyret tok opp saken i 1916 og arbeidet der førte til en reform i organisering. Det viktigste var at det ble ansatt en egen skolelegesjef. Stillingen ble besatt av senere professor i hygiene, dr. Carl Schøitz. Hans engasjement hadde mye å si for utviklingen av skolehelsevesenet, og arbeidet i Kristiania ble kjent langt utenfor landets grenser.

*Skolelegesjefen og helsesøster
på Hersleb skole i 1958.
Foto: Henriksen & Steen,
Nasjonalbiblioteket*

AINA STENERSEN, Fremskrittspartiet (Frp)

Bystyremedlem fra 2017 til i dag. Vara i perioden 2011–2017.
Leder for helse- og sosialutvalget.

Aina Stenersen, Fremskrittspartiet. Foto: Bjørn Inge Bergestuen ►

«En veldig viktig sak for meg har vært å styrke det viktige forebyggingsarbeidet for barn og unge gjennom skolehelsetjenesten i Oslo. Ingen barn eller ungdommer skal møte en stengt dør når de oppsøker skolehelsetjenesten. Barn og unge skal sees, inkluderes, lyttes til, og møte trygge og kompetente voksne å snakke med når de har behov for det i skolehelsetjenesten i byen. Vi skal sikre gode og trygge oppvekstkår for alle barn og unge i byen vår, slik kan de mestre egne liv, fullføre skolen, få en utdannelse og trygge fremtiden».

Kilder

Intervju (e-post) med Aina Stenersen
9.4.2021

Oslo kommune, Byrådssak 1/2011

Oslo kommune, Bystyresak 50/2014

Litteratur og trykte kilder

Aktstykker, 231/ 1917–1918

Grelland, Rønnehaug (1973):
Innstilling om skolehelsearbeidet i Oslo

Marstein, Tormod (1979): *NOU 1979:53 Skolehelsetjenesten*

Odelstingsproposisjon 42 (1957):
«Om lov om helsearbeidet i skoler og andre undervisningsinstitusjoner»

Skolelegens arbeid ble beskrevet i en egen instruks. Den første tiden var det fokus på somatiske sykdommer, og skolelegens viktigste oppgave var å bekjempe inflammasjonssykdommer som tuberkulose. I 1919 ble det innført en skolelegeordning som omfattet alle skolene og som skulle gi et likt tilbud til alle barn. Dette tilbudet ble vedtatt i bystyret i 1918.

I 1957 kom det en egen lov om helsesøstertjenesten, og det ble opprettet egne helsesøsterskoler. Det ser ut som om skolehelsesøstrene gradvis tok over for skolelegene, tidligere hadde de

vært en del av skolelegetilbudet og bistått skolelegen. På 1970-tallet var skolelegen tilstede én gang i uken på skolen. I 1972 oppnevnte stadsfysikus i Helserådet en komité, som skulle se på skolehelsearbeidet i Oslo og fremsette målsetning om det medisinske arbeidet på lengre sikt.

I 2019 ble det vedtatt å endre helsesøstertittelen til helsesykepleier, for å gjøre den kjønnsnøytral. I dag er det bydelene som har ansvar for at ingen elever møter en stengt dør når de oppsøker helsesykepleieren. ●

Forhindre motorvei over middelalderbyen

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv

I dag ligger middelalder-ruinene på Sørenga åpent som et stort friluftsmuseum. Slik har det ikke alltid vært. Det historiske området hvor byen Oslo ble etablert rundt år 1000, var lenge forsømt. Da den store bybrannen i 1624 ødela byen totalt, flyttet kong Christian 4. byen til den andre sida av Bjørvika, like ved Akershus festning. Den nye byen fikk navnet Christiania, mens middelalderbyen Oslo gikk i glemmeboka fram til den dukket opp igjen i forbindelse med utbyggingen av Østfoldbanen i siste halvdel av 1800-tallet. Jernbane og motorvei ble nå lagt som et lokk over de nylig oppdagete kulturminnene.

Loenga bru sto klar sommeren 1963, som en del av E18, og lå der det nå er gangvei forbi ruinene av Clemenskirken og over jernebanelinja ved Saxegården. Løsningen på økt trafikk var motorveier og brede bruer, som skulle skape «større glid i trafikken» mellom Østbaneområdet og Moss. Allerede da brua ble bygget arbeidet Veivesenet for å skåne ruinene som ble avdekket i 1962, og brua fikk derfor en sløyfe til Bispegata slik at den igjen ble forskjøvet. Riksantikvarens forslag om at den nordgå-

ende trafikkåren skulle forskyves til øst for ruinparken ble regnet som umulig, og ble avvist av Veisjefen: «Riksantikvarens forslag medfører videre så store vanskeligheter og er av så dårlig standard både veiteknisk og trafikkmessig at forslaget ikke kan aksepteres». På 1980-tallet var Gamlebyen sterkt trafikkert som hovedfartsåre mot sør, med stor støy og forurensing.

E18 var riksvei, og regjeringens bord. Høsten 1989 la Samferdselsdepartementet fram riksveibudsjettet for 1990. Der gikk man bort fra de tidligere planene om at Vålerengatunnelen skulle gå videre i en trasé over middelalderbyen. Hva hadde skjedd? Jo, riksantikvar Stephan Tschudi-Madsen hadde troppet opp på tidligere miljø-

vernminister Sissel Rønbecks kontor og bedt innstendig om at «Nordens Pompeii» måtte reddes. Nå! Og slik ble det. Rønbeck fikk Samferdselsminister William Engseth til å gå med på at det var en dårlig idé å legge motorvei over så viktige kulturminner. Dermed ble det valgt en annen trasé. Senere fikk de veisjefen i Oslo, Trond Bjørgan, med på laget. Men referater fra møtene finnes ikke bevart, noe som understreker betydningen av det uformelle i politikken.

Byrådet i Oslo var heller ikke enige i Vegdirektoratets forslag om fortsatt hovedveitrafikk gjennom Gamlebyen sør. Bystyret behandlet reguleringsplanen i desember 1991, og vedtok blant annet at området ved Loenga bru «reguleres til spesialområde bevaring

Tidligere miljøvernminister og påtroppende samferdselsminister Sissel Rønbeck satt bak spakene på betongknuseren, da rivinga av Loenga bru i Gamlebyen startet 21. mai 1996. Foto: Arne Ove Bergo, Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek/Arbeiderbladet AAB-117706

SISSEL RØNBECK, Arbeiderpartiet (Ap)

Stortingsrepresentant fra Oslo 1981–1993. Forbruker og administrasjonsminister 1979–1981, Miljøvernminister 1986–1989, Samferdselsminister 1996–1997.

Sissel Rønbeck, Arbeiderpartiet. Foto: Rådhuset ►

«Det er vanskelig å peke på én sak. Jeg har drevet med litt av hvert i forhold til Oslo. Mer enn én sak. Mange vil tenke Akerselva Miljøpark. Færre er klar over en sak som jeg mener er like viktig, og det var å få på plass viktige samferdselsforutsetninger for utvikling av Bjørvika: det å forhindre motorvei over Middelalderruinene på Sørenga, riving av Loenga bru og frigjøre arealer for byutvikling ved å bygge Bjørvikatunellen.»

(fornminne)». Loenga bru ble foreslått revet. Også Stortingets Samferdselskomité der Rønbeck nå var medlem anbefalte dette. Bystyret konkluderte med at : «Gjennomføringen av planen har stor betydning for miljøet i Gamlebyen».

Endringene i reguleringsplanene ga nye muligheter for utviklingen i Bjørvika., og åpne opp området. Middelalderparken ble anlagt i 1999–2000, og ruinene av Kongsgården og Mariakirken ble dermed tilgjengelige for byens innbyggere. I 1996 ble Loenga bru revet, etter å ha ligget som et lokk over Gamlebyen siden 1963. Norges eldste kirkegård ved Clemenskirken kom nå fram i lyset. Dagbladet skrev 21. mai

dette året: «Grell bru skal rives. I dag starter rivingen av Loenga bru i Gamlebyen, den første motorveibrua som blir revet i en norsk by. Brua går på tvers over middelalderområdet og har gjemt ruinene av Clemenskirken. Loenga bru er et grelt minne om 1960-åras feilaktige veiplanlegging. Den er ikke det eneste i Oslo som burde fjernes». Sissel Rønbeck satt bak spaken på betongknuseren da rivinga startet. Både som medlem av Stortingets Samferdselskomité og som samferdselsminister var Rønbeck dessuten en pådriver for å få bygd senketunellen i Bjørvika. Dermed kunne store veiarealer frigjøres og brukes til den byutviklingen vi nå har fått i området. ●

Kilder

Oslo kommune, *Bystyresak* 850/1988, 206/1990, 167/1991, 636/1991

Oslo kommune, *Byrådssak* 69/1990

Samtale med Sissel Rønbeck 28. mai 2021

Stortingsproposisjon nr. 1 (1989–1990)
Statsbudsjettet medregnet Folketrygden for budsjett-terminen 1990

Litteratur og trykte kilder

Arbeiderbladet, 08.03.1962 «Korken i 'Gamleby-ringen' forsvinner sommeren 1963»

Arbeiderbladet 25.09.1964 «Riksantikvarens reguleringsforslag får hard medfart»

Arbeiderbladet 22.05.1996 «Sissel bak spakene»

Bøe, Alf (1996): *Oslo middelalderpark og museum*, Miljøbyen Gamle Oslo

Dagbladet 21.05.1996 «Grell bru skal rives»

Hauglid, Roar, (1964): «Regulering i Gamlebyen», I: Årbok for Foreningen til norske fortidsminnermerkers bevaring, Oslo

Miljøbyen Gamle Oslo (2000): *Miljøbyen Gamle Oslo: hovedrapport*

Oslo ladegård, *Spor i middelalderjord*, Utstilling 2018

Kartlegging av barns norskferdigheter før skolestart

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv

Gode språkkunnskaper er en forutsetning for likeverdig tilgang til utdanning og arbeid. Tiltak for å bedre språkkunskapene til minoritetsspråklige elever er derfor, ifølge forskningsstiftelsen Fafo, en forutsetning for å forebygge fattigdom og «sjanseulikheter». NOU:2011 *Bedre integrering – Mål, strategier, tiltak* foreslo derfor jevnlig språktesting av førskolebarn, kombinert med rett og plikt til språkopplæring for dem som har behov.

I 2001 ba Oslo Høyre regjeringen om at Oslo kommune skulle bli en prøvekommune hvor alle fireåringer fra familier med innvandrerbakgrunn ble språktestet på helsestasjonene. Om språkkunskapene var for dårlige skulle de få språkopplæring som femåringer før skolestart, i praksis tilbud om kortidsplass i barnehage. Bakgrunnen var tall fra skolesjefen, som viste at tre av fire av barna med foreldre med innvandrerbakgrunn snakket lite norsk når de begynte på skolen.

Bydel Gamle Oslo hadde allerede satt i gang et prosjekt med gratis kortidsopphold i barnehage for å styrke språkferdighetene ved skolestart, i Bydel Grünerløkka-Sofienberg var det iverksatt et språkopplæringstil-

tak gjennom indre øst-midlene som et gratis tiltak for familiene, og i Bydel Grorud et prøveprosjekt med språksjekk på fireårskontrollen og norskundervisning for mødre og barn i åpen barnehage.

Byrådet i Oslo la fram forslag om en styrking av helsestasjons- og skolehelsetjenesten. Flertallet i Helse- og sosialkomiteen fra Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre foreslo her at «Byrådet bør derfor vurdere hvordan helsestasjonstjenesten kan veilede foreldre til barn uten grunnleggende norsk-kunnskaper, og hvordan byrådet kan tilrettelegge for norskopplæringstilbudet før skolestart». Mindretallet i komiteen fra Arbeiderpartiet og Sosialistisk Venstreparti mente forslaget var defensivt, og at den beste arena for barn å lære seg norsk på er i barnehagen. Det var enighet om at gode norskferdigheter ved skolestart sparte både barna og skolen for store problemer. Forslaget ble ikke vedtatt i bystyret, men forslag til språktest ble sendt til vurdering i Sosial- og helsedirektoratet, som satte ned en gruppe for å vurdere kvaliteten av ulike språktester. Testene skulle settes i gang i 2002.

I Opplæringslova ble retten til norskopplæring styrket i 2003, med: «§ 2-8. Særskild språkopplæring for elever frå språklege minoritetar. Elevar i grunnskolen med anna morsmål enn norsk og samisk har rett til særskild norskopplæring til dei har tilstrekkeleg dugleik i norsk til å følgje den vanlege opplæringa i skolen. Om nødvendig har slike elevar også rett til morsmålsopplæring, tospråkleg fagopplæring eller begge delar».

Kultur- og utdanningskomiteen arrangerte en åpen høring 10. juni 2004 på Rådhuset, om minoritetsspråklige elevers undervisningssituasjon. Selve høringen ble spilt inn på bånd. Høringen ble ikke etterfulgt av et konkret vedtak, noe som nok skyldtes at saken ble løftet opp på statlig nivå.

Utdannings- og forskningsdepartementet kom i 2004 med strategiplanen «Likeverdig utdanning i praksis!». Et av hovedmålene var at flere minoritetsspråklige barn skulle kunne norsk når de begynte på skolen. I 2005 besluttet regjeringen at alle fireåringer i tretten norske byer skulle språktestes på helsestasjonen, målet var å bedre integreringen. Byene eller tettstedene var: Oslo, Bergen, Drammen, Stavanger, Trondheim, Bærum, Kristiansand,

AFSHAN RAFIQ, Høyre

Bystyremedlem 1995–2001. Medlem av Helse- og sosialkomiteen i perioden. Bystyremedlem fra 2019 til dags dato. Stortingsrepresentant for Oslo 2001–2005.

◀ Afshan Rafiq,
Høyre.
Foto Åshild B.
Støylene, VG

«flere har fått hjelp til rett tid, og fått bedre utgangspunkt for å fullføre skoleløpet med gode norskerdigheter før skolestart».

Skedsmo, Fredrikstad, Sandnes, Lørenskog, Skien og Tromsø. Målet var at alle barn i kommunene skulle kunne norsk ved skolestart. I 2012 hadde seks bydeler i Oslo (de fire bydelene i Groruddalen og bydelene Søndre Nordstrand og Gamle Oslo) forsøk med at fire-femåringer hadde gratis kjernetid i barnehage tjue timer per uke.

I dag har barnehagedeltakelsen økt i forsøksområdene, og i Oslo, som har hatt forsøket lengst, har nesten alle som begynner på skolen gått i barnehage. Osloskolene melder at barn som begynner på skolen behersker norsk bedre enn tidligere. ●

Kilder

eInnsyn, Kultur- og utdanningsutvalget, politisk sak 47/2004 «Høring om minoritetselevers undervisningssituasjon»

Lovdata, *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*

Oslo kommune, Bystyrets sekretariat

Oslo kommune, *Bystyresak 58/2001, 73/2001 og 19/2002*

Oslo kommune, *Byrådssak 9/2001 og 1146/04*

Litteratur og trykte kilder

Aftenposten 5.12.2001 «Ikke forberedt på språktesting»

Aftenposten 11.6.2004 «Byrådet betaler norskopplæring for fireåringer»

Dagbladet Oslo 20.02.2001 «Barna må lære norsk»

Dagsavisen 09.02.2001 «Høyre vil språkteste fireåringer»

Fløtten, Tone m.fl. *Kunnskap om fattigdom i Norge : en oppsummering* Oslo: Fafo, 2011

Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (2010): *Veien videre. Sluttrapport Likeverdig opplæring i praksis!*

NOU 2011: 14 *Bedre integrering - Mål, strategier, tiltak*

Stette, Øystein, red (1999): *Opplæringslova med forskrift*, PEDLEX norsk skoleinformasjon

Stortingsmelding 49 (2003-2004): Mangfold gjennom inkludering og deltakelse

Stortingsmelding 6 (2012-2013): En helhetlig integreringspolitikk

Utdannings- og forskningsdepartementet (2004): *Likeverdig utdanning i praksis! Strategi for bedre læring og større deltakelse av språklige minoriteter i barnehage, skole og utdanning 2004–2009*

Vederlag for en tapt barndom

Tekst: Johanne Bergkvist, historiker ved Oslo byarkiv

Tusenvis av barn har blitt utsatt for omsorgssvikt og overgrep mens de var under barnevernets

omsorg. Voksne personer som har opplevd dette før 1993, har kunnet søke erstatning – rettfærdsvederlag – og langt mer enn tusen personer har fått et maksbeløp på 750 000 kroner. Det har kosta Oslo kommune mer enn en milliard kroner.

Høsten 2003 mottok Oslo kommune henvendelser fra mange personer som fortalte om uverdige forhold ved barnevernsinstitusjoner i Oslo på 1950- og 1960-tallet. Barnehjemsbarna hadde blitt utsatt for overgrep, van-skjøtsel og omsorgssvikt. Byrådet ba derfor Fylkesmannen i Oslo og Akershus om å granske institusjoner hvor Oslo kommunes barnevernstjeneste plasserte barn i perioden 1954–1993, altså i den tidsperioden Barnevernsloven av 1953 var gjeldende. Parallelt med granskingen, startet kommunen en prosess for å etablere en kommunal erstatningsordning for personer utsatt for overgrep under barnevernets omsorg i denne perioden. Vederlaget

skulle gjelde alle barn som var plassert av det kommunale barnevernet i Oslo, eller på Oslo kommunes institusjoner.

Oslo barnevernkontor ble opprettet 1. november 1954. Barnevernsloven av 1953 avløste de tidligere lovene Vergerådsloven av 1896, Pleiebarnsloven av 1905 og Forsorgsloven (Fattigloven) av 1900. Barnevernsloven av 1953 innebar en ideologisk endring fra kriminalpolitikk og samfunnsvern, til forebygging i et sosial- og skolepolitisk perspektiv. Barnas beste skulle nå bli satt i sentrum. Slik ble det likevel ikke i praksis.

Fortellingene fra barnehjemsbarna som bodde på barnehjem før 1954, skiller seg ikke betraktelig fra de som bodde der etter. Granskingen baserte seg på arkivmateriale fra Oslo

barnevernkontor og de ulike institusjonene, sammen med intervjuer med tidligere barnehjemsbarn og ansatte.

Fysiske avstraffelser og innestenging i kjeller var vanlig. De store barnehjemmene Barnevern i Schwensens gate, Løkkeberg i Geitmyrsveien 67 og Breidablikk og Fagerholt i Nittedal, sammen med observasjonsskolen Geitmyra på Lindern, skilte seg negativt ut med fysiske avstraffelser. Barnevern og Løkkeberg skilte seg i tillegg ut i forhold til de andre barnehjemmene, med tanke på seksuelle overgrep. På Breidablikk ble barna brukt som billig arbeidskraft, og barn ned i sjuårsalderen ble straffet og slått om de lurte seg unna tungt gårdsarbeid.

I 2006 ble det åpnet for at de som hadde blitt utsatt for omsorgssvikt

*Fra dagligstuen i Åkerbergveien barnehjem. Foto: Oslo byarkiv, A-10001/Ua/0007/025
Foto: Oslo byarkiv A-10001/Ua/0007/025*

ERLING FOLKVORD, Rødt (tidligere Rød Valgallianse)

Bystyremedlem 1984–1995 og 1999...2011. Medlem av Finanskomiteen 1992. Stortingsrepresentant fra Oslo 1993–1997.

Erling Folkvord, Rødt. Foto: Rødt ►

«Eg lærte masse om korleis kombinasjonen av sjølvorganisering blant folk som var tråkka på, og tverrpolitisk samarbeid i bystyret, i løpet av mindre enn eit år ga resultat som ingen (medrekna meg sjølv) på førehand trudde var muleg».

eller overgrep kunne søke om erstatning. Byrådet ønsket bare å gi erstatning til de som hadde vært i Oslo kommunes barnehjem, men bystyret bestemte at ordningen skulle gjelde alle som hadde vært bortplassert av Oslo kommune, også i private barnehjem eller statlige skolehjem. Byrådet sitt første forslag la opp til ei svært byråkratisk saksbehandling, men etableringen av Vederlagsutvalet skar igjennom dette og laget et enkelt opplegg for saksbehandlingen. I 2007 besluttet bystyret at erstatningen også skulle gjelde de som hadde blitt plassert i de kommunale observasjonskolene Åsengata og Geitmyra, som hadde vært underlagt skolestyret.

Innen fristen våren 2008 hadde 1311 søkt om erstatning. 944 av dem fikk til sammen 562 millioner kroner i erstatning, for overgrep og omsorgs-

svikt av Oslo kommune. Våren 2014 besluttet bystyret at de som ikke hadde søkt innen fristen av den gamle ordningen, skulle vurderes på nytt innen fristen 31.mars 2016. 362 søknader ble da behandlet. En egen-erklæring ga vederlag på 300 000 kroner, mens overgrep ga vederlag på 500 000 kroner og grove overgrep og seksuelle overgrep et vederlag på 750 000 kroner. Uten egen-erklæring kunne det gis vederlag på 200 000 kroner. Gjennom oppreisningsordningen har Oslo kommunen tatt moralsk ansvar og gitt unnskyldning til de som har opplevd overgrep og omsorgssvikt mens de sto under offentlig omsorg. Mange opplevde en viktig anerkjennelse i å bli hørt og trodd, men pengene kunne på ingen måte erstatte en tapt barndom. ●

Kilder

E-post fra Erling Folkvord 27.5.2021
Oslo kommune, Byrådsavdeling for velferd og sosiale tjenester, *Notat til Barne- og familieetaten* 30.06.2004
Oslo kommune, *Byrådssak* 289/2005
Oslo kommune, *Bystyresak* 148/2006, 73/2007, 210/2014

Litteratur og trykte kilder

Fylkesmannen i Oslo og Akershus, *Barnevernsinstitusjoner benyttet av Oslo kommune 1954-1993*.
Gransking av overgrep, omsorgssvikt, tilsyn og tvangsplasseringer, 2005
NRK Østlandssendingen, *Barnehjemsgranskingen i Oslo*, 2003
Oslo kommune, Vederlagsutvalget, *Sluttrapport fra Vederlagsutvalget*, 2010
Oslo kommune, Vederlagsutvalget, *Sluttrapport fra Vederlagsutvalget*, 2018
Ringheim, Gunnar (1997): Løvetannbarn. De klarte seg - mot alle odds, Cappelen

Vi bygger Fjordbyen

Tekst: Unn Hovdhaugen, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

I dag kan man spasere langs Oslos fjordlinje fra Frognerkilen til Bjørvika. For bare noen tiår siden var dette ikke en selvfølge. Oslo var mer en havneby enn en fjordby, og mange av områdene var ikke tilgjengelige for byens befolkning. I dag er mange av områdene mot fjorden åpnet, og havn og industri er byttet ut med bolig, rekreasjon og næring.

24. mars 1993 vedtok bystyret plan for Filipstad, og i dette vedtaket, samt byrådsvedtak fra 10. september 1996, bestilte de en utredning om byens havneområde. Plan- og bygningsetaten fikk oppdraget av byrådet om å utrede alternative strategier for hvordan arealene langs Oslos sjøsider skulle benyttes. Formålet med utredningen var å legge til rette for en

politisk debatt om langsiktig veivalg for havne- og sjøsiderarealene. Hovedproblemstillingen for utredningen var om Oslo skulle videreutvikle godshavnen innenfor kommunegrensene, eller om man skulle frigjøre havneareal til annen bruk. Utredningen fra 1996–1997 fikk navnet *Fjordby eller havneby? Utredning om Oslos havne- og sjøsider* og denskisserte to alternativer, Oslo som havneby eller Oslo som fjordby

19. januar 2000 vedtok bystyret å legge Fjordbyalternativet, som ble skissert i utredningen, til grunn som strategi for utviklingen av Oslos havne- og sjøsider. Kommunen ønsket å frigjøre en størst mulig del av havnearealene til byutvikling for bolig-, nærings- og rekreasjonsformål. I august 2003 ble reguleringsplan for Bjørvika vedtatt, og i 2008 vedtok bystyret Fjordbyplanen,

der prinsippene for fjordbyen ble beskrevet. Prinsippene er de føringene bystyret og Oslo gir for Fjordbyen, og gjennom bystyrebehandlingen er de gitt demokratisk forankring. Fjordbyen skal utvikles over mange år, og en helhetlig grunnplan var derfor viktig for å sikre at området blir utviklet innenfor de rammene man har satt. Fjordbyen dekker områdene Aker brygge, Akershusstranda, Bjørvika, Fillipstad, Frognerstranda, Havnepromenaden, Loenga, Rådhusplassen, Sydhavna, Tjuvholmen, Vestbanen og Vippetangen.

Havneby eller fjordby?

Oslos sjøsider har endret seg betraktelig de siste hundreogfemti årene. Politiske vedtak har hele veien formet hvordan områdene blir brukt og utviklet. I 1870

Oslos havneområde sett fra Ekebergåsen på tidlig 2000-tallet. Foto: Steinar Andersen, Oslo Museum

ODD EINAR DØRUM, Venstre (V)

Bystyremedlem 1991, 1995–1999, 2011–2015, 2017–2019, 2020–2021.

Fra 2011 medlem i Samferdsels- og miljøkomiteen. Vara til bystyret i 1988, og periodene 1999–2011, 2015–2016, 2019 og fra 1. juni 2021 og medlem i byutviklingskomiteen.

Stortingsrepresentant fra Oslo 1997–2009.

Odd Einar Dørum, Venstre. Foto: Stortinget ►

«Fjordbyvedtaket er den viktigste oslosaken for meg fordi den spenner så vidt. Det skapte rom for byutvikling og effektiviserte havnedriften med to hundre prosent».

vedtok bystyret at det skulle opprettes et eget politi for havneområdet. Kristiania var en havneby i sterk vekst, og det var behov for mer offentlig kontroll. På tidlig 1900-tall utvidet byens havneområde seg, og kommunen kjøpte i 1920 Sjursøya fra Aker kommune. På denne tiden var Sjursøya en kupert øy med landsteder for byens borgerskap, men Kristiania kommune hadde en annen plan for øya. Husene ble revet og øya ble sprengt ut, og det ble fylt igjen inn mot land slik at det ikke lenger var en øy. Området skulle bli sentralt i utviklingen av byens havneområde. Frem til 1970-tallet var Oslos sentrale sjøsida dominert av havnedrift, verkstedindustri, veier og jernbaner. På 1980-tallet ble verftsindustrien lagt ned, og veier og jernbane ble lagt i tunnel. Akers Mekaniske Verksted ble til Aker

Brygge, et område med boliger, butikker, rekreasjon og underholdning. Dette kan sies å være starten på utviklingen mot Oslo som fjordby. I utredningen *Fjordby eller havneby?* skisseres det et scenario der det lages en fiktiv historie om Ida, som er åtte år når byutviklingsstrategien for Oslos sjøsida vedtas, og vi tas med til 2025 når Ida har blitt 35 år og bor i et kollektiv sammen med sønnen sin på Sjursøya. Ida har ikke noe minne av øya som et havneområde, nå er den fylt av boliger og med et sjøbad ytterst på odden. Dette scenarioet har ennå ikke blitt noe av, men andre deler av byens sjøsida har endret total karakter siden 1990-tallet. Den gamle containerhavna på Sørenga er nå fylt med boliger, og er et av byens mest populære badesteder. ●

Kilder

Oslo kommune, *Byrådssak 132/2007*
Oslo kommune, *Bystyresak 133/1993*
Oslo kommune, *Bystyresak 53/2000*
Oslo kommune, *Bystyresak 77/2008*
Oslo kommunes nettsider, «Hva er fjordbyen»

Litteratur og trykte kilder

Fjordby eller havneby? Utredning om Oslos havne- og sjøsida.
Byutviklingsavdelingen, Plan- og bygningsetaten. Oslo kommune 1997
St.meld. nr. 28 (2001-2002):
Utvikling av Bjørvika

Ordfører Marianne Borgen. Foto: Oslo kommune/Sturlason

Marianne «Mor Oslo» Borgen

Hun har spilt fotball for Vålerenga. Hun kunne blitt konditor eller sjakkmaster. I stedet endte altså Marianne Borgen opp som Oslos nye ordfører etter Fabian Stang.

Tekst: Hanne Mauno. Intervjuet sto på trykk i Dagsavisen 25. oktober 2015

i sitter på hennes kontor i Rådhuset og føler på den hektiske stemningen rundt henne. Rådgiveren hennes

kommer stadig inn på kontoret med en mobiltelefon, som hun holder fram, og sier ting som: «Denne MÅ du bare ta. Bare helt kjapt». Eller når hun legger noen papirer på bordet foran henne, mens hun hvisker: «Dette MÅ du bare få sett på».

To ganger forsvinner Borgen ut for å snakke i telefonen, og snart skal hun i et nytt møte. Den ellers så blide, likevektige Marianne Borgen begynner å bli litt rød i kinnene nå. Hun virker også litt ekstra beveget når vi senere snakker om faren hennes. Han hadde en vond barndom, og gjorde derfor alt han kunne for at ungene hans skulle få en god oppvekst på Veitvet i Grorudalen. Men Marianne Borgens ansikt sprekker opp i et stort, hjertelig smil når vi spør om hun liker sitt nye kallenavn, «Mor Oslo».

– Å ja, det syns jeg er så hyggelig! Og folk har uoppfordret kommet bort til meg på Karl Johan for å gi meg en klem. Folk jeg ikke kjenner, altså! Helt utrolig å oppleve.

Det er tydelig at disse siste oktoberdagene har vært noen av de mest elleville og følelsesladete i Marianne Borgens 64-årige liv. I tre samfulle uker har hun på vegne av

Oslo SV sittet og forhandlet fram en ny byrådserklæring på Østmarksetra sammen med Aps Raymond Johansen og Miljøpartiet De Grønnes Lan Marie Nguyen Berg.

Mandag var hun med på å presentere byrådserklæringen samme sted, tirsdag skrev hun under på en samarbeidsavtale med Rødt, og onsdag, nøyaktig klokken 15.33 i bystyresalen, ble hun valgt til Oslos nye ordfører. Torsdag var det nøkkeloverrekkeelse med Fabian, og i tillegg kom utallige presseopptredener. Det mest symbolske øyeblikket var nok på onsdagen, da Fabian Stang takket for seg til stående applaus fra bystyresalen, og gikk ned fra «presidentplassen» for siste gang, mens Marianne Borgen kom opp på podiet for første gang. Der takket hun for tilliten, og for jobben Fabian har gjort. Så fortsatte hun ganske enkelt med det sakskartet Fabian hadde begynt på.

– Og nå til sak 298. Valg av forretningsutvalg, sa hun, prosaisk nok.

– I to valgkamper har du stilt som ordførerkandidat mot Fabian, og begge ganger har du tapt?

– Ja, men jeg var ikke kandidat nå! Vi i SV stilte ikke med egen ordførerkandidat denne gangen. Vi ville ikke ha fokus på ordførerkamp. Det viktigste for oss var et nytt byråd og et politisk skifte i Oslo, posisjonene skulle

vi ta helt til slutt. Dette med ordførervervet kom på bordet veldig seint i prosessen. For meg kom dette veldig brått på. Og det er ikke tull en gang!

– Ditt navn ble bare trukket opp av hatten helt på slutten? Hva skjedde der oppe på Østmarksetra, egentlig?

– Haha, ja, det skulle du nok likt å vite! Men som sagt, det viktigste for oss var maktskiftet. Og så er det jo sånn at ordføreren følger med det skiftet ... Det er i alle fall ikke mange dagene siden dette kom i stand. Det er nok derfor jeg ikke helt har landa ennå.

– Så når du IKKE stiller som ordførerkandidat, det er da du vinner ordførervalget?

– Ja, det kan du si, haha! Kanskje jeg skal lære bort denne «taktikken» til andre seinere?

– SV gjorde i år sitt dårligste valg på 12 år (5,4 prosent). Hvordan har det seg at når SV er som minst, så får partiet den flotteste jobben?

– Du kan si at SV generelt har fått mye gjennomslag i byrådserklæringen. Vi har jobbet seriøst og hardt i Oslo-politikken lenge, og det samme har jeg. Jeg har vel også vist at jeg er samarbeidsvillig, og en som forsøker å finne gode løsninger for byen. Jeg snakker godt med alle partier, noe som er viktig når du skal lede bystyrearbei-

det. Det handler nok om at jeg blir sett på som en person som jobber bredt, tror Borgen.

Veitvet, 13. november 1958. Norges første kjøpesenter, Veitvet-senteret, skal åpnes i en av de nye drabantbyene i Groruddalen. Lenge har det vært primitive forhold i den lille nybyggerbydelen. Ingen skole eller infrastruktur, gjørmete gater.

«Negerlandsbyen neste!» pleide visstnok sarkastiske bussjåfører å rope når bussen stoppet på Veitvet. Her bodde det likevel allerede tusenvis av innflyttere fra hele landet, noen helt fra fjerne steder som Mosjøen i Nordland. Familien Borgen, derimot, hadde bare forflyttet seg fra Sofies gate på Bislett til Beverveien på Veitvet.

På Bislett hadde familien i flere år bodd hjemme i mormor og morfars bygårdsleilighet. Far, mor, bror og søster, alle hadde de bodd på et rom på 25 kvadratmeter. Å komme til en ny Olav Selvaag-leilighet på 90 kvadratmeter på Veitvet i 1955 var derfor reine miraklet. Det var de nye borettslags-beboerne selv som lagde plener og grøntanlegg, alt på dugnad, og de nysådde plenene ble vokter nøye. Stadig var det en av nabokjerringene som skreik til ungene: «Hei! Ikke tråkk på gresset!»

Lille Marianne Borgen på sju år var en av de mange Veitvet-ungene som denne novemberdagen i 1958

hadde møtt fram for å overvære den høytidelige åpningen av kjøpesenteret. Det skulle fylles med alt fra butikker, bank, lege, skomaker, frisør og bibliotek, til musikkskole og ungdomssenter. Nå sto hun her og ventet på å få se sin aller første, lys levende ordfører, som skulle åpne senteret. Dette var i den lange perioden i Oslos etterkrigs-historie der Høyres Rolf Stranger vekslet med Aps Brynjulf Bull om å styre byen, og denne dagen var det Stranger som hersket over byen.

– Det var Stranger, Bull, Stranger, Bull! Det var alltid én av de gutta der som kom, sier Borgen, som best husker den deilige, gratis softisen som alle barna fikk. Hun og venninna sto i en lang, lang kø av forventningsfulle barn for å få is.

– Og når vi hadde spist den opp, syns vi den var så god at vi like godt stilte oss i kø en gang til! Jeg husker køen gikk helt fra senteret og ned til skolen, sier Marianne Borgen, og må smile ved tanken. Et annet stort nyhetsøyeblikk i den tidlige barndommen var da kong Haakon døde i 1957.

– Det husker jeg i alle fall godt. Jeg må jo ha sett begravelsen hans minst sju ganger.

– *Unnskyld?*

– Ja, på Filmavisen, altså! Vi hadde jo ikke TV eller annen underholdning på den tida, så broren min,

fetteren min og jeg, vi gikk på Filmavisen på kino. Vi satt på bakerste benk, knaska godteri og så gjerne de samme filmene om og om igjen. Jeg husker spesielt at vi så kong Haakons begravelse mange ganger. Vi så på det som var.

Høsten 1958 begynte Marianne Borgen i første klasse på den splitter nye Veitvet skole, også den bygd av Olav Selvaag. Hun var til å begynne med en litt sjenert, innadventd unge. Den første skoledagen var hun så spent at hun besvimte hjemme om morgenen. Mest sannsynlig var hun sterkt preget av at hennes storebror, den senere ikke ukjente journalisten Erling Borgen, hadde skremt henne med at på skolen, ser du, der blir man stadig vekk stukket med noen skikkelig svære sprøyter.

– Jeg grudde meg så innmari til de store sprøytene! ler Borgen i dag.

– *De dukket sikkert uansett ikke opp allerede første dagen?*

– Nei, jeg vet ikke hva jeg tenkte, jeg! Men jeg var veldig stolt av den nye ranselen min, i alle fall. Den var i rød plast, dekorert med små trafikkskilt. Og så er jeg så gammel at jeg gikk i en ren jenteklasse, sier Borgen, som etter hvert ble en av Veitvet-senterets mest trofaste bibliotekgjester. Hun elsket å lese, og satt gjerne med leksene på bibliotekets eget lekserom.

**Ordfører Marianne Borgen med
ordførerkjedet.** Foto: Oslo kommune/
Sturlason

Begge foreldrene hennes var veldig opptatt av at barna deres skulle få en god utdanning. Begge drømte om utdanning, men Statens Lånekasse var ikke funnet opp ennå, og så kom dessuten krigen. Moren ville egentlig bli lærer, men var i mange år hjemmeverende før hun begynte i en bokhandel. Hun var sosialt engasjert, og av typen som entusiastisk meldte seg inn i lokale foreninger i nærmiljøet – gjerne de som hadde med barns oppvekst å gjøre. Faren var ufaglært arbeider i byggebransjen, men jobbet også som trikkekonduktør i noen år. Han mistet sin mor bare fem år gammel. Faren hans forsvant ut av bildet, og hele søskenflokket ble spredt for alle vinder. Marianne Borgens far ble «satt bort» på en gård, og måtte tidlig begynne å jobbe. Som 15-åring kom han alene inn til Oslo og skulle klare seg selv.

– Jeg vet veldig lite om hans barndom. Jeg blir ennå lei meg når jeg tenker på hvor lite han snakket om barndommen sin, han orket nok ikke. Han var nok det vi kan kalle et datidens barnevernsbarn. Ikke fordi det var snakk om omsorgssvikt, men fordi mammaen hans døde så tidlig, og at det ikke var vanlig at enslige fedre tok ansvar for sine barn. Han var en fantastisk fyr, og en veldig aktiv familiefar, sier Borgen, som tror han ble ekstra opptatt av familien sin fordi han ikke hadde hatt en selv. I alle år leide han

en liten hytte på Hadeland, og hver sommer fylte han familie og unger opp i lastebilen sin for å dra på hytteferie. Ungene satt og humpet på lasteplanet, og så nok ut som om de var hentet rett ut av en Anne-Cath. Vestly-bok.

– Selv har jeg jobbet med barns rettigheter i over 30 år, både nasjonalt og internasjonalt. Jeg tror nok dette har litt med bakgrunnen til far å gjøre, og at moren min var så engasjert. Jeg fikk en ballast fra dem der, tror Marianne Borgen.

Moren hennes ble tidlig fan av Finn Gustavsen og hans Sosialistisk Folkeparti (forløperen til SV), og var opptatt av den kalde krigen og atomtrusselen. Marianne Borgen var først medlem av Wenche Myhres fanklubb, men gikk etter hvert over til SV og.

Selv om hun og broren Erling regnes som ulike, føler hun at de deler det samme, venstreorienterte samfunnsynet. Erling var eldst, men likevel var det som om lillesøster Marianne fikk rollen som storesøster. Broren beskriver henne som «rolig, målbevisst, strukturert og arbeidsom» allerede i oppveksten. Selv var han «flaksete, vill og engasjert», mens Marianne var «mer sanset, og ikke så utagerende som jeg kunne være». Hun var mild og snill i formen, men kunne også være bestemt. Dessuten var hun lynskarp i sjakk, og ble sågar Veitvet-mester i det. Hun skal ha spilt sjakk mot både Magnus Carlsen og Hans Olav Lahlum.

– Hun er glup. Antakelig mye glupere enn meg, sier storebror Borgen til Dagsavisen. Han sto på

JFK-flyplassen i New York da han sist fredag fikk en SMS fra en journalist som opplyste ham om at søstera hans var innstilt som ny ordfører i Oslo. Straks han landet på Gardermoen, kjørte han direkte hjem til lillesøster, som bor i et rekkehus på Skøyenåsen sammen med ektemannen. Han måtte jo gratulere henne.

Da Dagsavisen begynte å omtale henne som «Mor Oslo» like etter ordførernyheten ble kjent, ble sønnen hennes Magnus inspirert til å nå moren sin på Twitter: «Grattis mamma. Fortjent etter årevis med ærlig og hardt politisk arbeid». Men selv om moren har jobbet mye med lokalpolitikken i alle år, var det ikke snakk om kjøpekaker hjemme, forteller Magnus Borgen.

Fabian Stang og nåværende ordfører Marianne Borgen da portrettet av tidligere ordfører Fabian Stang (Høyre) ble avduket i ordførgangen i Oslo rådhus 21. mars 2018. Fabian Stang var ordfører i Oslo fra 2007 til 2015. Portrettet er malt av Håkon Gullvåg. Det er tradisjon for at ordførerne i Oslo portretteres etter at de har gått av. Hieronymus Heyerdahl, ordfører i 1912-1914, er den første som fikk sitt portrett i ordførgangen på Rådhuset. Maleriet av ham er utført av Edvard Munch. Alle senere ordførere i fredstid er representert. Tradisjonelt er det slik at den som portretteres selv velger kunstneren. Foto: Oslo kommune/Sturlason

– Når andre baker sju slag til jul, baker hun 10, hevder han, og forteller om fleretasjes, kunstferdige marsipankaker og en ostekake til å dø for.

Marianne Borgen slapper godt av på torpet sitt i Värmland, og når hun strikker, men aller mest når hun baker, slapper hun virkelig av. I familien Borgen er det ellers hun som pynter, ordner, tenner stearinlys og inviterer til familie- og venneskaper hjemme på Østensjø. Før jul inviterer hun naboene på gløgg, og om én av de voksne ungene hennes trenger henne, rykker hun ut i sin lille rød el-bil, gjerne med noen ferdigstekte vafler i «bagasjen». Hun er ellers påfallende svak for kebab, og har uttalt at hun heller tar seg en god kebab enn en tur på en fancy restaurant.

Oslo får en ordfører med «lav champagnefaktor», mente Dagbladets John Olav Egeland på Twitter.

I 1976, etter at Brynjulf Bull og Rolf Stranger var ferdig med sin 25 år lange «ordfører-stafett», var det tid for den tilsynelatende alltid smilende Albert Nordengen fra Høyre. Han var Oslos ordfører helt fram til 1990, og var Marianne Borgens første ordstyrer på podiet da hun ble valgt inn i bystyret for SV i 1979. Da var hun 28 år gammel, og samme år giftet hun seg borgerlig i Rådhuset med mannen Lars, som i dag er forsker.

I 1981 fikk hun sitt første barn, Magnus, og det ble brudulje da hun tok fram babyen for å amme ham midt i et møte i boligutvalget. Dette var slett ikke vanlig kost i Oslo rådhus for drøyt

35 år siden. Leder i utvalget, og datidens varaordfører, Per Høybråten fra KrF, «ble så forfjamsset at han holdt på å ramle av stolen», skrev Aftenposten etterpå, illustrert med en Ulf Aas-tegning av den unge småbarnsmammaen Marianne Borgen som ammer, med en tydelig rystet varaordfører i bakgrunnen.

– Høybråten var gammel veterinær, så han uttalte at han tross alt «hadde sett verre», som han sa det, ler Borgen, som senere fikk to barn til, begge jenter. Den eldste jenta rakk nok også å bli ammet på møter i Oslo rådhus, mens den yngste muligens ble ammet på Barneombudets kontor, der Borgen var kontorsjef og hadde pause fra bystyret. Her jobbet hun blant annet tett med daværende

Møte i bystyret 13. november 2019. Marianne Borgen styrer ordet. Foto: Oslo kommune/Sturlason

barneombud Trond-Viggo Torgersen. Hun har også jobbet noen år for daværende fylkesmann Kåre Willoch, som avdelingssjef ved Fylkesmannens kontor.

– Willoch kalte meg konsekvent for «fru Borgen». Hver gang måtte jeg nesten snu meg, og tenke: «Hva, er moren min her?»

Mest kjent er nok Marianne Borgen for sin tid i Redd Barna. Det er ikke få barneministre hun har tatt i

skole, på vegne av enslige asylsøkerbarn, barnevernsbarn og fattige barn. Og det er «barnas ordfører» hun har sagt hun vil være når hun nå overtar etter Fabian Stang.

– Jeg tar med meg alt «mitt» inn i ordførerrollen, også engasjementet for barn. Jeg ser fram til å representere Oslo, men jeg kommer fortsatt til å være den politikerer jeg er, og gleder meg til å sitte i kultur- og utdanningskomiteen ved siden av ordførervervet.

Den komiteen har jeg drømt om å sitte i «i ørtten år», sier Borgen entusiastisk.

Da Marianne Borgen var sju år i 1958, og sto i kø utenfor Veitvet senter for å se ordføreren og få gratis softis, hadde hun ennå ikke truffet et eneste levende menneske fra vestkanten. Det gjorde hun heller ikke før hun gikk i 3. klasse på videregående, og traff andre skoleavisredaktører på et møte. Vestkanten besøkte hun bare når det var Holmenkolldag. Ellers var det et

Juletreffing ved Grønmo i Østmarka 19. november 2019 av den berømte julegrana til London. Ordfører Marianne Borgen var vert for arrangementet, og Lord Mayor of Westminster, Councillor Ruth Bush samt den britiske ambassadøren til Norge, Richard Wood, var gjester. Elever fra Oslo International School og Stenbråten skole bidro med sang. Foto: Oslo kommune/Sturlason

fremmed, fjernt land, og lenge trodde unge Marianne at Røa, det lå nok i nærheten av Nordstrand et sted. Når hun som liten skrøt av at hun hadde en oldemor i Sverige, følte hun seg slått da en skolevenninne kom med onkel og tante fra det eksotiske Majorstuen.

Som nygift bodde hun på Tøyen, og som småbarnsmor like nedenfor Vålerenga kirke. Sønnen hennes spilte på Vålerenga, og selv trakk hun i Vålerenga-drakt og spilte showkamp på bystyrets lag på Bislett stadion en gang på 1980-tallet. Det er derfor hun kan si til sønnen, når han beskylder henne for ikke å forstå seg på fotball: «Er det du eller jeg som har spilt i Vålerenga-drakt på Bislett stadion?»

I tillegg var hun en av hovedarkitektene bak Tøyen-løftet, så er det noen som er østkantjente på sin hals, så er det Marianne Borgen. Men hvordan skal hun da som ordfører få tillit hos de på vestkanten, særlig hos

Fabian-fansen som nå er så skuffet over å se ham gå?

– Fabian har brukt mange år av sitt liv på å være en god ordfører for Oslo. Jeg vil jo også gjerne bli en ordfører for hele byen. Når jeg snakker om kampen for ren luft i byen, så gjelder det enten du bor i øst eller vest. Når jeg snakker om å skape gode oppvekstvilkår og trygge barnehager, så gjelder det jo for alle Oslos barn. Når jeg snakker om å styrke skolehelse-tjenestens arbeid for psykisk helse, gjelder det også ungdom i hele byen. Og for å si det sann: Jeg skal også være kapitalistenes ordfører.

– Nå høres du litt ut som kong Haakon ...

Nå blir Marianne Borgen litt forskrekket her inne på kontoret.

– Hva, har han også sagt det?!

– Nei, men sa ikke han en gang at han også ville være «kommunistenes konge»? ●

Fakta

- Ordføreren leder bystyrets møter og er kommunens rettslige representant. Hun er også byens fremste folkevalgte representant og byens ansikt utad.
- Ordfører Borgen ble første gang valgt inn i bystyret i 1979 for Sosialistisk Venstreparti, og har vært fast medlem av bystyret sammenhengende siden 1995. Hun ledet bystyrets samferdsels- og miljøkomité i perioden 2011–2015, og har før det vært medlem av finanskomiteen og helse- og sosialkomiteen.

Min far Brynjulf Bull

Min far Brynjulf Bull, satt tretti år som medlem av bystyret, nitten år som ordfører og sju år som varaordfører. Dette er et personlig bidrag til å vise hvem han var og hvor han kom fra.

Tekst: Bernt Bull, styreleder i Oslo Museum

DET SISTE BYSTYREMØTET FOR VALGPERIODEN 1971–1975 FANT STED 11. DESEMBER 1975.

Brynjulf Bull hadde ikke ønsket gjenvalg til bystyret og dette var hans siste møte. Han hadde sittet der siden 1946, 19 år som ordfører og sju år som varaordfører. Etter at ordføreren hadde ønsket bystyremedlemmene god jul, og takket for et godt samarbeid i årene som ordfører, ba Venstres Eva Kolstad om ordet:

«Dette bystyremøte markerer avslutningen på to historiske begivenheter. Det ene er at Brynjulf Bull slutter som ordfører i Oslo by, den andre er at kvinneflertallet i Oslo bystyre er slutt, i alle fall for denne gang. Kvinneflertallet mener det derfor er på sin plass med en avskjedshilsen fra dette flertallet til Brynjulf Bull og vi gjør det i form av en karakteristikk av ordføreren.

Det må bli mangfoldig som et lappeteppe fordi vi er mange og forskjellige og fordi Brynjulf Bull er mangfoldig. Og her er karakteristikken. Vi synes Brynjulf Bull er: (Her reiste kvinnene i salen seg etter tur og sa hver et av de følgende ord:)

Dyktig, dreven, fiks, men skeptisk, sprudlende, musikalsk, elegant, men forsiktig, vittig, munnrapp, aktiv, men tilbakeholdende, åpen, uredd, snill, men sårbar, språkkyndig, spirituell, kunnskapsrik, men demagogisk, varmhjertet, positiv, jovial, men kjølig, avslappet, men hissig, imøtekomende, tolerant, romslig, men bestemt, klar, ryddig, korrekt, men uformell, påvirkelig, men sta, rund, men spiss, rolig, men kjapp, godmodig, men smart, overbærende, men hissig, nøktern, edruelig, men blomstrende, fargerik, men lur.»

Det lå jo en stor anerkjennelse i et slikt opptrinn. Og formen passet ham også. Far hadde ikke legning for sentimentalitet eller øredøvende ovasjoner, og mangfoldet av karakteristikker var mange av en slik form at de ikke ville ha passet i en ren hyllingstale. Men de var alle på et vis dekkende.

Introduksjonen til det politiske liv

Fars inngang til aktiv politikk var gjennom den radikale studentgruppa Mot Dag. Gruppa var kollektivt medlem av Arbeiderpartiet fra 1922, men ble ekskludert fra partiet i 1924. Far kom med i 1926. Mot Dag var deretter medlem i Norges Kommunistiske parti et par år, før de var uavhengige til de ble oppløst i 1936. Da gikk de fleste medlemmene, motdagistene, inn i Arbeiderpartiet. Mange fikk sentrale oppgaver etter krigen. Mot Dags medlemmer hadde

De mange gamle motdagister i ledende stillinger etter krigen beskrevet av Pedro i VG.

Fra venstre Brynjulf Bull, John Lyng, Karl Evang og Odd Eidem. Kilde: VG

Fars oldefar som flyttet fra Ålesund til Christiania rundt 1814, Nils Tønder Lund Bull. Kunstner Siegwald Dahl.

Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum OB.02230

i liten grad arbeiderklassebakgrunn, noe som ble brukt mot dem i den politiske agitasjon på 1930-tallet. I gymnasiastbladet *Saga*, utgitt av det høyre-radikale Fedrelandslaget, kunne man i 1936 lese at «*Her i Norge har vi hverken adel eller adelskalender, men vi har noget som er minst likeså fint. Vi har de kommunistiske student grupper. Medlemsfortegnelsen er den rene norske adelskalender, og når aftenens foredragsholder er den berømmelige psykiater og adelsmann dr. von Scharffenberg, så skjønner man hvilket fint selskap man befinner seg i. De Fruéer, de Buller og finest av alt Vogtene. En kunne godt utgi en særlig håndbok med Mot Dag medlemmenes familievåben.*»

Familiebakgrunn

Man kommer ikke unna verken slektsbakgrunn, foreldres eller egne livserfaringer eller oppvekstmiljøet når man skal prøve å forklare valg i livet.

Brynjulf Bull ble født inn i en familie med røtter i embetsstanden både på fars- og morssiden. Tre av fars fire oldefedre var prester. Den fjerde var Kongelig Fullmektig, Nils Tønder Lund Bull. Han flyttet til Christiania rundt 1814, antakelig til tanten som bodde her allerede. Hun var gift med farens fetter, Johan Lausen Bull, som på den tid var magistratpresident i Christiania. Sønnen til Nils, Thomas Atlefsen Bull, etablerte seg som kjøpmann i Christiania i Karl Johans gate. Han var gift med Cathrine Kraft.

Fars mor, Sally Friis, var født på Røros der faren, Jacob Pavels Friis, var direktør på kopperverket. Det var langt større fruktbarhet hos Friisene enn hos Bullene. Farfar hadde bare én fetter på farssiden samt noen få etter morens halv søster. Farmor derimot hadde over seksti fettere og kusiner, og fra disse nedstammer et utall, blant annet ett av Diana Ross' barn, en dobbelt OL-vinner i seiling og en riksantikvar.

Cathrine Kraft, hun var født på Molde hvor faren var prest. Hennes farfar var stortingsmann på 1820-tallet og hun er oppkalt etter sin farmor, Anna Cathrine Willoch. I professor Yngvar Nielsens erindringer er det episode fra den store bybrannen 14. april 1858: «*I alle Huse i Nærheden pakkedes der sammen ... Uagtet jeg for min alder var liden og spæd, vilde jeg ogsaa være med, og gikk op i Hjørnegaarden mellem Kongens gade og Østre Gade. Her havde Købmand Thomas Bull sin elegante Butik, og boede selv ovenpaa, i anden etage, og her gik jeg ind*». Her møtte han fruene som ba ham hjelpe henne med å redde det «*bedste Porcellæn ved å bære det ut i bordduken*». Nielsen mente alt da ville knuse og han avverget dette. Gården brente ikke ned og porselenet ble reddet. Cathrine, døde nesten sytti år etter den store bybrannen, da far var nitten år. Byens ordfører i 1975 hadde hørt øyenvitneskildringer fra brannen i 1858. Lenger tilbake i tid er det ikke. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum

Begge fars foreldre hadde i barndommen erfart den store usikkerheten som kunne ramme selv de bedrestilte. Hans farfar Thomas Bull døde i 1877, og Cathrine ble alene med ni barn mellom sju og nitten år. Hans morfar Jacob Friis gikk mot å øke utvinningstakten da kopprisen var lav, og fikk derfor avskjed med lav pensjon 61 år gammel med sju barn i alderen ett til femten år. Slike erfaringer har nok preget fars foreldre.

Født på Viktoria terrasse på flyttedagen

Far ble etet med at han var født på flyttelasset, 17. oktober 1906. Foreldrene, Trygve og Sally og hans fjorten måneder gamle bror Trygve var nettopp flyttet inn i en leilighet i Viktoria terrasse 13. Fordi Sally var gravid fikk de dispensasjon fra Cancelli plakaten av 20. april 1813, som fastsatte 3. tirsdag i oktober som obligatorisk flyttedag. Trygve Bull var agent i bunkerkull til skipsfarten. Han var aktiv i handelsstandens organisasjoner i Oslo og regnes som en av foregangsmennene bak Norges Handelshøyskole. Under første verdenskrig var han direktør for kullimportørenes landsforening. To av hans brødre emigrerte til Amerika. Den ene broren Edvard, ble plantasjebestyrer på Hawaii. Han var ugift og etterlot seg en stor formue. Ettersom bare én av farfars seks søsken fikk barn, ble det en del arv på hans tre sønner. Mot Dags store løft, *Arbeidernes leksikon*, er nok i hoved-

Trygve Bull med sønnene Trygve og Brynjulf på fanget under et besøk hos svogeren Kristen Friis på Ljan i Aker sommeren 1909.
Foto: Privat eie

sak finansiert av plantasjepenger. Det samme er et par av veggteppene på Rådhuset, som er finansiert av Edvard Kraft Bulls Fond.

To av farfars søstre var samfunnsmessig aktive. Farmor hadde en onkel som var professor i «Lappisk», det vil si samisk. Han skrev blant annet boka *Samepiken Laila*. Farmors bror, Jacob Friis, var Arbeiderpartiets representant til Komintern i Moskva 1920, og var stortingsmann for Agderbyene etter krigen til 1953. Han oppkalte sin datter etter onkelens bok. Laila Engebret var etter krigen i mange år kontorsekretær i Arbeiderpartiets stortingsgruppe sammen med Inga Harlem. Ingas mann hadde vært motdagist og ble sosialminister og forsvarsminister etter krigen.

Til Furuset/Alfaset og tilbake

Fars yngste bror, Reidar, ble smittet av poliomyelitt mens han lå på Ullevål med difteri. Han ble lam i det ene benet. Familien flyttet ut til Alfaset

gård hvor de leiet andre etasje. De bodde der i fire år. Far begynte på skolen der, på Furuset skole. Det var jo ellers ikke vanlig at borgerskapet i byene sendte barna til folkeskolen. I 1914 flyttet de tilbake til byen og fra 1916 bodde de i Skovveien 4. Der ble farmor og farfar boende til farfar døde i 1958. Guttene bodde på gutteværrelset til de giftet seg, tretti år gamle. De tre brødrene begynte på Ragna Nielsens latin og realskole, en privatskole for «Venstre-barn», en slags datidens Steinerskole, sosiologisk sett. Brynjulf og broren Trygve gikk gymnas på Katta, Kristiania Katedralskole. Gymnassamfunnet, KKG, var en arena han trivdes i. Hans livslange interesser var teater og litteratur. Han ble med i den litterære klubben Bjørnsonforbundet og var formann i Norges Gymnastastforbund. Gymnastiden var viktig for etablering av langvarige vennskap.

Muligens for å få Trygve bort fra den marxistiske studenterbevegelsen, ble Trygve og Brynjulf sendt et år til

Bulls tante Ellen Brunkhorst var blant de første kvinner i Norge som tok artium. På 50 års jubilantenens foto fra 1936 troner hun ensomt blant menn. Hun var museumsbibliotekar på Bergens Museum, var redaksjonssekretær for Samtiden en periode på 1890-tallet, og var gift med botanikeren Jørgen Brunkhorst, som var stortingsmann for Venstre og satt både i Michelsens og Løvlands regjeringer. Tante Ella var bereist. Hun fulgte sin mann til Kuba hvor han var generalkonsul. Hun besøkte også sin bror på Hawaii. Tante Ella tok med «guttene» til jubileumsutstillingen på Frogner. Hun konverserte på fransk med de senegalesiske unge menn som var plassert i Kongo-leieren. Hjemme i gata kunne far stolt fortelle «Tanta vår kan negersproget». Foto: Eyolfson Eftfl. Privat eie

Oxford. Det var nok plantasjebestyrelsen som finansierte dette også.

Far ble så advokatfullmektig hos Aake Anker Ording våren 1931. Aakes mor var datter av en av farmors mange kusiner, men det var nok tilknytningen til Mot Dag som brakte dem sammen. Far ble kompanjong i Aakes firma. Forretningen var en «landhandel» som tok de fleste typer saker. Som fast forsvarer i byretten fikk de mange straffesaker. De hadde kontor i Folke-teaterbygningen, og de fikk mange oppdrag fra fagforeningene, særlig blant bygningsfagene.

Når professor i samfunnsøkonomi og tidligere medlem av Mot Dag, Johan Vogt foreleste ved Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo på 1960-tallet, viste han spøkefullt til korrelasjonen mellom Mot Dags opp-

løsning i 1936 og fødselstallenes vekst. Det var i all hovedsak en organisasjon av ugifte menn. Da Mot Dag ble oppløst begynte også giftemålene. Ektefellene ble ofte funnet i kretsen. Fars bror Trygve, giftet seg med niesen til Mot Dags grunnlegger, Erling Falk. Og far traff min mor i et selskap hos motdagisten Claus Sunnanå. Min mor, Ruth Øgrim, var der med sin bror Otto. Hennes foreldre Ottonie og Tobias Øgrim var frelsesoffiserer. Mor var født i Tokyo og broren i København. Tobias' far var en av grunnleggerne av Frelsesarmeen i Sverige, og vokste selv opp i England. Kontakten mellom søsknene og frelsesarmeforeldrene var tett, og i perioder spenningsfylt. Ingen ble med i armeen, men det tilhørte oppveksten å ha flyttet med Frelsesarmeen verden rundt i barndommen.

▲ **Russeformannen taler** ved Wergelandsstatuen 17. mai 1925.
Foto: Henriksen & Steen as, Oslo. Privat eie

▲ **Trygve og Brynjulf** besøker sine to kusiner Inger og Sidsel Friis Schøitz i Paris 1926 på vei fra Oxford. Foto: Privat eie

Følelsen av tilhørighet spredte seg til neste generasjon, som for eksempel da min fetter Tron deltok i en TV- innsamling for Frelsesarmeen.

Far og mor og Grini

Mine foreldre var svært ulike, men de kom til å stå hverandre svært nær. Som for så meget annet i Norge, spilte nok krigsårenes situasjon inn. Far drev sin advokatforretning under krigen. Han var forsvarer for en sak mot en fagforeningsmann. Saken gikk for de «nye» folke-domstolene. Rett etter rettsaken ble han sammen med en mengde andre personer innkalt til ryddetjeneste på tomtene til hus som var bombet rundt Viktoria Terrasse, hvor Gestapo holdt til. De ble satt ut som gisler i håp om at det ville skremme de allierte fra å bombe videre. Og manda-

gen etter ble han arrestert. Han ble brakt til Viktoria Terrasse. På spørsmål om hvor han var født svarte han *hier*, hvilket ble besvart med et slag.

Tiden i arrest på Møllergata 19 og på Grini fangeleir var også et viktig referansepunkt. Ikke minst møtet med ulike personer i vanskelige situasjoner. Far ble brakkesjef på brakke 2 på Grini. Da kom han litt tettere på medfanger. Han snakket mye om den tiden, men bare om det hyggelige. Mor styrte kontoret mens far var på Grini og holdt kontakten med noen gamle studiekamerater som tok saker for fars klienter i den perioden. Det var mange fagforeningskontorer i Folketeaterbygningen. Fagforeningene drev jo sitt ordinære faglige arbeid det meste av krigen. En dag kom en av disse inn til kontoret og sa «Er De her i dag da Fru Bull, jeg

hørte det var en Bull som ble skutt på Grini i dag. Jeg trodde det var mannen Deres».

Mor var ikke særlig begeistret for Mot Dag-vennene, og det var liten sosial omgang med dem etter krigen. Noe av dette var nok knyttet til det økonomiske oppgjøret ved Mot Dags oppløsning. Far ville aldri snakke om det. Men Mot Dag var alltid et referansepunkt hjemme. Far hadde juristens ønske om å ha følelsesmessig distanse til klienten. Han sa alltid: «Det er en dårlig sakfører som ikke blir uvenner med sin klient i løpet av den første halvtimen». Mor hadde nok mer av frelsesarmeperspektivet, med umiddelbar omsorg og empati. Det kunne skape forventningspress i begge retninger.

Hilsen til mine foreldres ni års bryllupsdag i 1946 fra fars beste venn fra Katta, Christian Oftedal. Faren var stortingsmann fra Stavanger. Aftenbladet tilhørte Oftedølene og Venstre. Christian ble redaktør etter krigen av den avisen farfaren hadde etablert og valgt til stortinget for Venstre. Broren, Sven ble sosialminister i Gerhardsen-regjeringen. Tegning: Christian Oftedal. Privat eie

Der far hadde mest umiddelbar støtte og hjelp av mor, var ved hennes vertinneegenskaper i offentlige sammenhenger. Hennes internasjonale erfaringer fra barndomshjemmet var viktig. Mens far satt på Grini tok mor opp kontakten med noen damer hun kjente gjennom Frelsesarmeen, med menn i tysk fangenskap. De bodde på Grünerløkka og Lille Tøyen. Etter krigen ble det knyttet et nært vennskap med familiene Trægde og Mejlbo.

Far ble oppnevnt som ekstraordinær statsadvokat for landsviksoppgjøret. Han snakket ikke mye om den tiden. En gang, på vei til landskamp på Ullevål på midten av 1980-tallet, hilste han på en mann på fortauet. Jeg spurte hvem det var. «Det var en jeg nedla påstand om dødsstraff for», svarte far.

Boligsaken den viktigste saken for Arbeiderpartiet i Oslo

Høsten 1945 var det både stortings- og kommunevalg. Far var foreslått som kandidat til bystyret fra sitt partilag, sosialistisk juristforening, men, som partifelle og tidligere finansrådmann, Bernt H. Lund, skriver i sin artikkel om Brynjulf Bull i biografisk leksikon, var det først og fremst den store tilliten han hadde i fagbevegelsen som førte til at han ble nominert til bystyret. Han kom inn som nummer tre i antall listestemmer.

Han ble med i formannskapet, og ble formann i boligrådet og husleienemnda. Boligsaken hadde stått

øverst på Arbeiderpartiets programmer i Oslo siden valgene på 1890-tallet. Industrialiseringens sterkeste negative følge var bolignøden som fulgte av den raske ekspansjonen i Kristiania mellom 1850 og 1900. Det var trangboddhet og det var direkte helsefarlige forhold. Det var på Arbeiderpartiets initiativ at kommunal boligreising startet opp rett før første verdenskrig. Utleiespekulasjon ble også bekjempet ved innføring av prisregulering for utleieboliger. Fagforeningene i bygningsindustrien var en viktig pådriver i boligsaken. De var med å legge grunnlaget for overgangen fra kommunale utleieboliger til kooperativt eide boliger, med OBOS som en sentral aktør i den sosiale boligpolitikken. Arbeiderpartiet hadde store ambisjoner. Det handlet ikke bare om gjenoppbygging, men å løfte landet ut av ulikheten mellom folk, få folk ut av

uverdige boligforhold. Boligsaken ble kjernesaken. Dette krevde ikke bare god vilje, men gjennomføringsevne. Byutviklingen i stort ble det sentrale: Hvor skal boligene ligge, hvordan skal det bygges, hvordan skal det finansieres?

Bolignøden krevde arealutvidelse med alle typer infrastruktur, baner, veier, vann og kloakk, strøm og skoler. Samtidig var det viktig å forstå bosituasjonen til folk. Oslo hadde hatt en prisregulering for utleie fra 1. verdenskrig, med et kort avbrekk noen år på 1930-tallet. Det var mange leietakere, opp imot 100 000 leiligheter i private bygårder. Prisreguleringen bygget på leieprisen per 8. april 1940, men en godkjent indeksregulering. Husleienemnda var klageorgan for alle leieforhold. Her behandlet man enkeltklager og ble godt kjent med boligsituasjonen i hele byen. Mot Dag hadde vært med-

◀ **Brynjulf Bull arrestert av Gestapo**

og fotografert på Viktoria Terrasse før han ble sendt videre til Møllergata 19 og senere til Grini. Foto: Privat eie

virkende til målrettet planarbeid for boligpolitikk før krigen. Mange av fagfolkene derfra ble nå trukket inn i arbeidet. Trygve Nilsen, ordføreren 9. april 1940 var blitt boligrådmann samme høst, like før tyskerne arresterte hele Arbeiderpartiets formannskapsgruppe. Han var murer og hadde nær kontakt med bygningsforbundene. Han hadde gjennomføringsevne og var streng. Mot Dag-arkitektene Frode Rinnan og Karsten Boysen ble innvalgt i bystyret, og Erik Rolfsen fra det samme miljøet ble byplansjef.

Ordføreroppdraget

At Brynjulf Bull ble varaordfører etter bare to år i bystyret skyldtes en del tilfeldigheter. Ved valget i 1945 ble Arnfinn Vik valgt til ordfører. Han var partisekretær i Oslo Arbeiderparti og satt i Hjemmefrontens ledelse under krigen. Bystyret skulle bare sitte i to år, fram til sammenslutningen med Aker. Vik var ordførerkandidat for den nye storkommunen. Ved konstitueringen hadde partikontoret gjort en formell feil som endret partifordelingen i formannskapet. Arnfinn Vik som partisekretær trakk seg fra listen og Halvdan Stokke fra Aker ble valgt som ordfører. Far ble da varaordfører. I 1951 ble Stokke utnevnt til generaldirektør i NSB, og far rykket opp som ordfører.

Åpning av Lambertseterbanen 22. mai 1966. I samtale: Eilif Dahl (medlem fra Oslo i samferdselsnemda for Oslo og Akershus og mangeårig formannskapsmedlem fra Høyre fra Nordstrand), Kong Olav og sporveistyreets formann Brynjulf Bull. Foto: P.A. Røstad Foto. Privat eie

Ved valget i 1951 hadde Arbeiderpartiet sammen med Kommunistpartiet ikke lenger flertall i bystyret. Men både Kristelig Folkeparti og Venstre hadde stemt på ordfører fra Arbeiderpartiet. Ved valget i 1955 snudde det, både Venstre og KrF stemte for Rolf Stranger fra Høyre. Den gang hadde bystyret ordførervalg hvert år. KrF gikk over til Høyre i den perioden, og det ble sagt at det skyldtes av ordføreren hadde åpnet Rådhuset for den nye borgerlige konfirmasjonen. Før byråds-

ordningen var ordføreren den viktigste politiske posisjonen i kommunen. Politikerne hadde enkeltvis ingen instruksjonsmyndighet over administrasjonen. All beslutning gikk gjennom de folkevalgte organene. Det betydde at ordføreren også måtte være tett på i viktige utvalg. Og for Arbeiderpartiet var boligsaken den viktigste, og her var kommunal tilrettelegging avgjørende. Det skulle bygges en ny by på arealer som var fristilt ved byutvidelsen. Far ledet derfor boligrådet i mange år, bygningsrådet i noen år, sporveisstyret og prosjekteringskomiteen for by og forstadsbaner.

Samtidig lå det, den gang som nå, to viktige oppgaver til ordføreren: Å lede bystyrets arbeid, og å representere byen utad. Det siste ble jo det mest synlige for mange. Her ble det et

nært samarbeid med Reisetrafikkforeningen for Oslo og omegn, som i nesten femti år ble ledet av Alfild Hovdan. Hun markerte byen på svært mange måter, fra eksport av juletrær til vennskapsbyer til Oslo Martn'. Et viktig innslag var det årlige besøk av en gruppe ordførere fra Nord-Norge. Utgangspunktet var Nord Norges store ofre under krigen. Men det var også en måte å gi byen «good will» utover landet. Far la også stor vekt på samarbeidet med byens omland. Her kom hans interesse for geografi, og bred erfaring som advokat til nytte. Man måtte ikke ha storebrorfakter, men vise interesse. Men det var heller ikke så vanskelig for Oslo i disse årene. For byens økonomi var god. Oslo hadde den høyeste skatteinntekten per innbygger av alle landets kommuner.

1) Alfhold Hovdan fra Reisetrafikkforeningen organiserte Oslo Mart'n vinterstid i flere år. Her sammen med styreformannen og Harald Hals II, direktør for Bymuseet. Foto: Ukjent fotograf, Vårt Land

2) Det var omfattende internasjonale kontakt. Her treffer Oslo-delegasjonen Sovjetunionens daværende president Nicolai Podgornij (ukrainer) i 1966. Til venstre Michael Giorgadze (Georgier som senere var sekretær for Bresjnev) og Moskvas mangedårige ordfører Promyslov. Til venstre for Brynjulf Bull (Arbeiderpartiet), Rolf Stranger (Høyre), John Johansen (Arbeiderpartiet) og Albert Nordengen (Høyre). Ukjent fotograf. Privat eie

Byen betalte for eksempel t-baneutbyggingen fram til 1970 over de løpende budsjettene. Og far var aldri i sine tretti år i kommunen noen gang i Stortinget for å be om penger. Dette endret seg betydelig i de etterfølgende år. Det var en rekke årsaker, som ikke har med bypolitikken å gjøre, som kan forklare mindre økonomisk handlefrihet fra 1970-tallet av.

Det var stor forskjell på å styre små og store kommuner. Far skrev en lang artikkel i Oslo Byes Vels tidsskrift St. Hallvard om det å betjene lokalsamfunnet tilpasset de lokale behov. Mors morbror, Knut Kirchoff, var kemner og dermed øverste administrative leder i Stathelle, en kommune i Telemark med 700 innbyggere, hvor vedlikehold av Stathelle park, et område på størrelse med en rundkjøring, var tema i kom-

munestyret. Det var utenkelig i Oslo. Far forestilte seg hvilken vei det ville være å få tatt opp en slik sak om en liten grønn plen med benk i Oslo, det ville ikke nå fram, det ville være en for liten sak. Han trakk ingen konklusjoner om desentralisering, men inviterte til drøftelser. Senere kom bydelsutvalgene i 1973 og den store administrative desentraliseringen i 1987, som gjorde det mulig å ta opp de mindre sakene også i en stor kommune som Oslo, slik som en benk på Kjelsås.

En ordfører må jo ha et øye for hele politikkfeltet, men i tillegg til boligsaken og samferdselssakene, var nok hans største interesse kulturområdet. Men det var bare i enkelte saker at han engasjerte seg sterkt på dette området, særlig realiseringen av nytt konserthus i Vestre Vika.

Det private skilt fra politikken

Det kommunale arbeidet tok også fritiden med møter, representasjon og reiser. Da kom han tett på dem han arbeidet sammen med. Som gutt fikk jeg av og til bli med for eksempel på idrettsarrangement og teater. Men dette var ikke fars nærmeste omgangskrets. Den gang var Rådhuset fri for heltidspolitikere. Fram til 1972 var det bare ordføreren som var heltidsansatt. Far var jo ikke noen organisasjonsmann. Jeg tror aldri han var på noe lagsmøte som vanlig medlem i Arbeiderpartiet. Mor var ikke engang medlem. Når han var hjemme leste han høyt. Han hadde veldig respekt for fagforeningsmannen som talsmann for vanlige folks interesser. Han så nok at hans oppgave var å bidra til at ønskene kunne realiseres.

Studentersamfunnets teater. Da Trygve ble med i Mot dag spurte Erling Falk ham om Brynjulf: «Jeg har hørt du har en bror som skal være noe narraktig» Trygve svarte «nei, han er interessert i teater og litteratur». «Det er det jeg mener med narraktighet» svarte Falk. Og far leste nok langt mer dramatikk og skrev mer revy, og opptrådte som skuespiller i Studentersamfunnets teater enn han leste politisk filosofi. Jeg har funnet lange lister over teaterstykker han har sett tilbake til skoleårene. Tidligere formannskapssekretær Knut Frigaard oppsøkte Haakon Lie, da han var på ferie i Florida. Han fortalte at han hadde arbeidet for far. «Brynjulf Bull, han skulle vært skuespiller, han». Far fortsatte som aktiv i Mot Dag etter juridikum i 1930, blant annet som leder for studentersamfunnets teater og som formann i studentersamfunnet i to semestre. Foto: Privat eie

Dis eller dus?

To sentrale osloordførere i prat foran rådhuset i 1982, Brynjulf Bull fra Arbeiderpartiet og Rolf Stranger fra Høyre. Da Brynjulf Bull ble valgt inn i bystyret ved valget i 1945 hadde Rolf Stranger alt sittet tyve år i bystyret ble sittende i bystyret til 1967, og mesteparten av disse årene var de ledere for bystyrets to store partier. Formannskapsmodellen fremmet politisk konsensus så det var nok langt mindre retorisk konfrontasjon enn i dagens bystyre. Rolf Stranger holdt strengt på formene ikke bare i bystyresalen. Det gjaldt ikke minst den høflige tiltaleformen, Dis-formen. Og opphevelsen av Dis-tiltalen var basert på gjensidig enighet om å «bli dus». Mot slutten av Strangers tid i bystyret var han blitt dus med de fleste av Arbeiderpartiets folk, men ikke med far. Far var femten år yngre enn Stranger, men de hadde jo begge vokst opp i et miljø hvor det krevde bestemte prosedyrer for å bli dus. Jeg kan godt huske fra slutten av 1960-tallet at mine svigerforeldre og mine foreldre drakk dus som det het. Det var slik at far ikke kunne foreslå dus for Stranger siden han var den eldste av dem, og Stranger kunne ikke foreslå dus når far var ordfører. Etter Strangers nittiårsdag skrev far et brev til Rolf Stranger hvor han foreslå at de skulle være dus, og Stranger besvarte brevet imøtekommande.

Foto: Leiv Brynjulf Aartun, Oslo Museum OB.FS1078

Det å heve livsstandarden for folk flest krever strategiske grep. Disse grepene må selvsagt ikke bli dogmatiske, men man må heller ikke gå i den andre enden og la taktiske manøvre og spill dominere.

En viktig grunn til denne distansen privat var nok et ønske om å få plass til sine store interesser: Teater, litteratur og juss. Teaterinteressen han hadde fått som ung på Ragna Nielsens skole, i Bjørnsonforbundet og ved studentersamfunnets teater, beholdt

han livet ut. Han satt som målsmann for Oslo kommune i Det Norske Teatret i førti år. Han holdt kontakten med skuespillermiljøet, og satt en periode i statens teaterråd. Han kjente norsk teaterhistorie godt, og han gikk ofte i teateret. I motsetning til mange som

Øverst: Brynjulf Bull var leder for den norske ILO delegasjonen til ILOs generalkonferanse i Genève 1959, her som formann for en underkomite under konferansen. Foto: G.G. Vuarchex, Geneve. Privat eie

Brynjulf Bulls åttiårsdag. Brynjulf Bull i midten i prat med Albert Nordengen. Til venstre Einar Gerhardsen og Bibbi Nordengen. Foto: Oslo byarkiv, Bystyret, Ub Fotoalbum «Feiring av Brynjulf Bulls åttiårsdag. Heftyehuset, 31. oktober 1986». Foto: Oslo byarkiv, Bystyret

forlater juridiske stillinger var far sterkt knyttet til jussen helt til sin død. Han tok advokaturen i 1950, og drev egen advokatforretning fram til 1956 da han ble formann i Arbeidsretten. Han ledet Norges delegasjon i den Internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) i fire år. Det var seksti år mellom første og siste gang han prosederte i retten. Han hadde permisjon fra stillingen som formann i

Arbeidsretten i de siste tolv årene som ordfører. Samtidig tok han saker som ekstraordinær dommer i Lagmannsretten i disse årene, fram til han ble 72 år gammel. I vel tyve år satt han som norsk representant i Europarådets ekspertkomité for overvåking av medlemslandenes overholdelse av Europarådets sosialcharter, til han var over åtti år. ●

Kilder

Oslo byarkiv, Privatarkiv Brynjulf Bull

Oslo byarkiv, Formannskapet/Bystyret, F, Brynjulf Bull 1950–1985

Private papirer etter Brynjulf Bull. I Bernt Bulls eie

Litteratur og trykte kilder

Biografisk leksikon bind 2, Kunnskapsforlaget 2000

Friis, Guttorm (1980): *Friis En slektshistorisk oversikt: prost og sogneprest til Hafslø i Sogn, Niels Friis 1741–1814 : hans forfedre og hans etterkommere*, Publisert av forfatteren

Friis, Jacob (2011): *Bevegelsen og målet*, Res Publica

Guttu, Jon (2019): *Carsten Boysen, en rettferdig boligpolitikk*, Kolofon forlag A/S

Kommunal Håndbok (Blåboka) for 1947 og 1949; 1963 og 1967, I kommisjon hos H. Aschehoug & Co

Kommunale Aktstykker: Forhandlinger i Oslo bystyre møte 11. september 1975

Lund, Bernt H. (2002): *Beretning om Oslo kommune for årene 1948–1986*, Oslo Kommune 2000

Nielsen, Yngvar (1910): *En Christianiensers Erindringer fra 1850- og 60 aarene*, Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag

Saga Norsk gymnasiastblad nr 2 Bergen 29 februar 1936 2.årgang, Utgiver Fedrelandslagets ungdomsfylking

Slekten Bull fra Trøndelag, A/S Furuset Boktrykkeri 1976

St. Hallvard 1961

Viksveen, Thor (2010): *Den lange Veien: Oslo Arbeiderparti 1910–2010*, Pax forlag A/S, Oslo

Osloflagget

– skapt ved et jubileum, avskaffet til et jubileum

I et hvitt, syrefritt pappomslag i Oslo byarkivs magasiner, hylle 1C-007-03/14, ligger forslaget til endelig utforming av byflagg for Oslo fra 1925. Flagget skulle ha fire brede, liggende striper, blå-hvit-blå-hvit. I all sin enkelhet ble dette til Osloflagget, byflagget, og det blåhvite ble oslofargene, brukt ved alle anledninger og i alle dekorasjoner helt til det forsvant nærmest ved et pennestrøk den 19. januar år 2000, i bystyresak 41/2000.

Tekst: Kirsti Gulowsen, kunsthistoriker i Oslo byarkiv

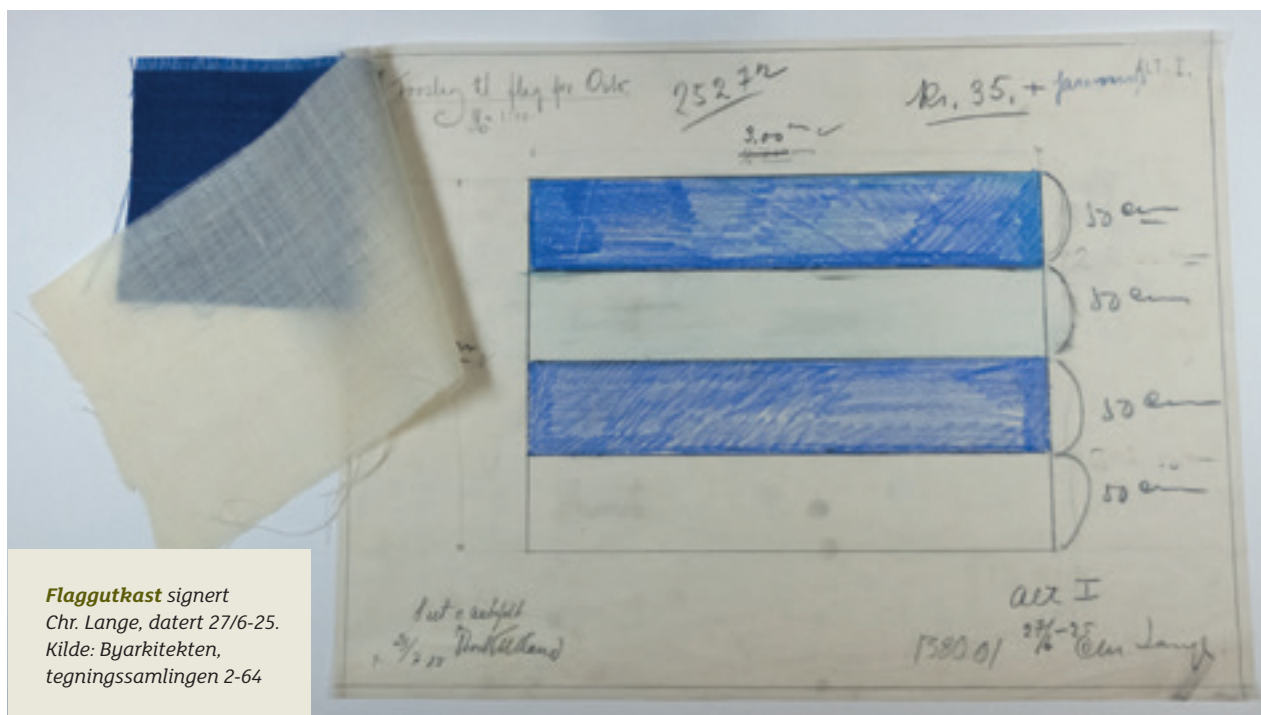

et ble aldri vedtatt å innføre et eget osloflagg. Først ble fargene systematisk innført i dekorasjonene på

Akershus festning i forbindelse med Kristianias 300-årsjubileum i 1924. Deretter preget fargene byen, og flagget valet fra kommunens flaggstenger fra 1925 til det ble vedtatt erstattet i forbindelse med den store feiringen av byens tusenårsjubileum i år 2000.

Prosesjon.

Fra Byfest, forsideinnbrett.

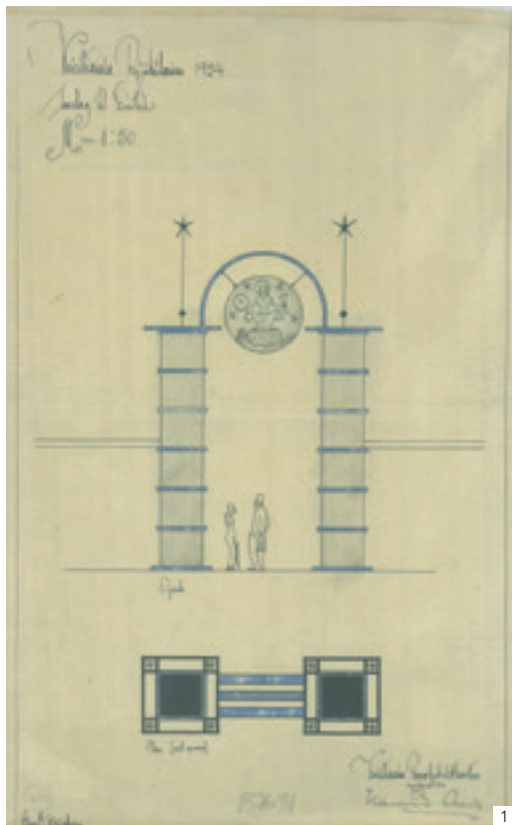
Flaggutkast signert
Chr. Lange, datert 27/6-25.
Kilde: Byarkitekten,
tegningssamlingen 2-64

Kristianias 300-års jubileum

Jubileet i 1924 ble planlagt svært ambisiøst. Bystyret satte av 30 000 kroner til planleggingsarbeidet, som ifølge Norges Banks historiske kalkulator, tilsvarer omkring 800 000 kroner i dag. Deretter laget jubileumskomiteen planer for parader, historiske opptog, bespisning av befolkningen og en historisk utstilling på Akershus festning. Da bystyrets finansutvalg fikk forelagt planene i 1923, ble de skrinlagt. Dette ble altfor dyrt. Dessuten pågikk nå en kraftig strid om Kristiania skulle bytte navn til Oslo. En feiring av Kristiania kunne helle bensin på bålet og var lite tilrådelig.

Komiteen, med professor i historie Edvard Bull og riksantikvar Harry Fett i spissen, hadde lagt opp til et program som ville koste en million kroner. Det skulle være borgertog med opp mot tre tusen deltagere fra forskjellige laug, korporasjoner og foreninger. Prosesjonen skulle gå fra St. Hallvardsruinen, over plasser og torg, gjennom Kvadraturen og frem til tomten for det prosjekterte rådhuset i det nye Vika. Og «samtlige processionsdeltagere skulde bære byens farver i lange, festlige sløifer.» Det skulle være folkefest og offentlig bespisning på plasser og torg. Bare skredderverkstedet var budsjettet med fire fulltidsansatte i et halvt år.

Byarkitektens kontor hadde tegnet skisser til æresportaler ved flere knutepunkter i byen, drakter for prosesjonen og flaggdekorasjoner. Dekoren for de offisielle rutene og podiene, der konge eller statsmakt forøvrig var tilstede, var planlagt i rødt og gult med Riksløvens segl som motiv. Derimot var dekoren for de mer folkelige arrangementene planlagt i «byfarverne blaa og hvitt». I påvente av en modernisert utforming av byvåpenet (eller seglet, for å være korrekt), ble det nå brukt en enkel St. Hallvard i sølv på blå grunn. Den skulle vise seg å være seiglivet.

1) **Forslag til entré.** Kilde: Byarkitekten, tegningssamlingen 2-62

2) **Jubileumsutstillingen 1924, inngangen ved Kontraskjæret.** Foto: Byarkitekten, A-20031/Ua/0007/008

Den endelige bevilgningen ble på 194 000 kroner. Jubileumskomiteen fikk nøye seg med å lage en utstilling over byens historie på Akershus festning og arrangere et festfyrværkeri. Hele den fargesprakende prosesjonen falt altså i fisk. Men festningen ble dekorert i henhold til planene. Foruten de blåhvite portalene hang blå og hvite bannere fra flaggstenger langs den

brolagte bakken opp til borggården. Og utstilling ble det. Modeller fra byens tidligste utvikling i gamle Oslo og den eldre bebyggelsen i Kvadraturen, ble laget og vist i de historiske salene på festningen.

Hvor kom så dette blå og hvite fra? Byarkitekt Harald Aars ble spurt av Aftenposten noen år senere, i mai 1929. Svaret var at flagget var utfor-

met i forbindelse med byjubileet, ut fra «de heraldiske linjer i byens gamle segl, hvis farver er hvitt og sølv», og godkjent av jubileumskomiteen. Hvis ikke det var jubileumskomiteen selv som hadde funnet på fargene, så må det altså ha vært Byarkitekten. Det blåhvite var nå systematisk innført, uten å være vedtatt hverken i bystyre eller formannskap.

Byflagget

De erklærte byfargene blått og hvitt gjennomsyret altså jubileumsåret, men selve flagget ser ennå ikke ut til å ha vært utformet. Det har heller aldri vært offisielt vedtatt eller bestilt noen utforming av et byflagg. Men: Stortinget bestemte ved lov av 11. juli 1924 at byen skulle hete Oslo fra og med 1925, og det ble altså tegnet et eget flagg. Når ble så dette flagget egentlig innført? Det nærmeste vi kommer er det bevarte utkastet i Byarkitektens arkiv med størrelsesforhold og stoffprøver, datert 27. juni 1925. Samme dag gjorde Byarkitektens kontor et overslag over kostnadene til utsmykning av Oslo for å ta imot Roald

Amundsen ved hans ankomst en uke senere. I dette overslaget er det lagt inn innkjøp av 133 osloflagg og femti nye nasjonalflagg.

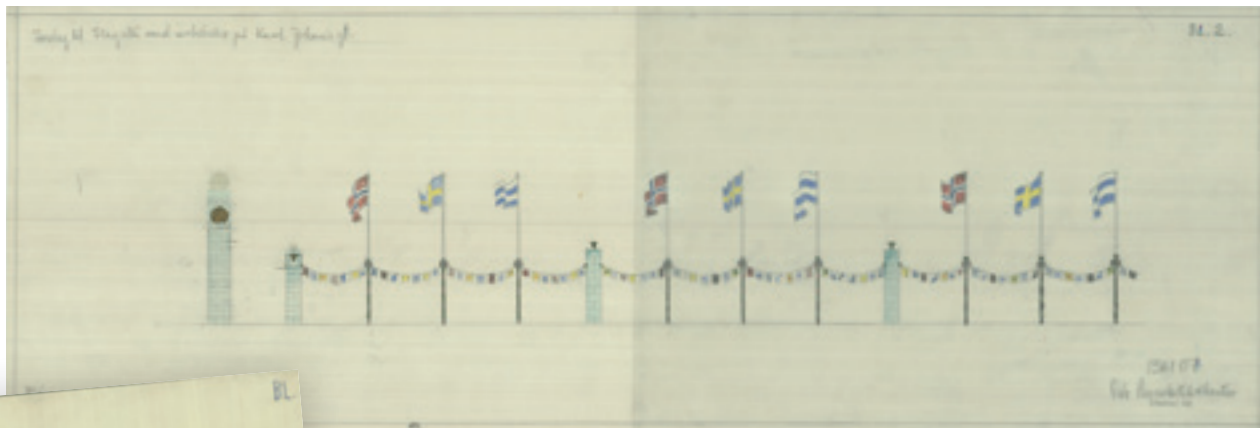
Det eldste fotografiet av byflagget i bruk ser ut til å være fra et svømmestevne på Hasvolds bad ved Filipstad i 1926. Der vaier byflagget mellom nasjonalflaggene. Slike bilder er det mange av opp gjennom 1930-tallet. Mest oppsiktsvekkende er kanskje bruken i forbindelse med Kronprins Olav og Prinsesse Märthas bryllup 21. mars 1929. Det kan synes politisk underlig med en fremheving av det lokale perspektivet ved en rikspolitisk og nasjonal begivenhet. Under jubileumsfestlighetene for Kristiania

Svømmestevne på Hasvolds bad ved Filipstad i 1926.

Foto: Oslo Museum NW.3289

fem år tidligere, ble oslofargene tvert imot erstattet av riksløvens røde og gule, der konge og statsmakt var representert. Men Byarkitektens skisser er klare, Karl Johans gate var smykket med en flaggparade bestående av tredjehver norske, svenske og osloflagg.

Ut fra Byarkitektens arkiv synes det som om politisk nivå i Oslo var lite engasjert i detaljene i utsmykningen av byen til den storslåtte anledningen i 1929, og hadde gitt Byarkitekten ganske frie tøyler. Byarkitekt Aars

▲ **Forslag til dekorasjon av Karl Johans gate i anledning det kongelige bryllupet, 1929.**

Kilde: Byarkitekten, tegningssamlingen 2-49

◀ **Visualisering av dekoren på Karl Johans gate i anledning det kongelige bryllupet, 1929.**

I disse to skissene er riktignok Oslo-flagget tegnet opp ned. Kilde: Byarkitekten, tegningssamlingen 2-49.

fortalte i sin rapport «Via Triumphalis» at han hadde bedt om audiens hos kongen for å få detaljer approbert. Kongen hadde derimot trodd at Stadsarkitekt var Statsarkitekt, ikke byarkitekt slik det var, og at møtet skulle handle om Oscarsborg. Han var derfor vennlig og tålmodig, stilte ingen kritiske spørsmål, men kom med noen

gode råd angående fasiliteter for de tilreisende kongelige gjestene.

Snart etter det kongelige vinterbryllupet dukket igjen diskusjonen om osloflagget opp, og det ble bestilt en større utredning for politisk behandling. Dette ser ut til å ha rent ut i sanden, i påvente av endelig utforming av byvåpenet. Men i 1939 dukket saken opp igjen. Det nye rådhuset var i ferd med å reise seg, og av hensyn til utsmykningen begynte det å haste med å få på plass byvåpen og flagg. I mellomtiden hadde det blåhvite flagget vaiet ved alle slags høytidelige og festlige anledninger i byen. Under krigen var det kanskje andre ting å

tenke på. Men flagget var nå åpenbart innarbeidet, og ved kronprinsfamiliens og kongens hjemkomst i juni-dagene 1945 var det igjen en naturlig del av dekorasjonen. Osloflagget smykket Karl Johans gate, alternerende med norske flagg. Like interessant er at baldakinen ved Rådhusets sjøside, som var pyntet til å ta imot Kongen, fremdeles hadde den sølv- eller hvitfargede St. Hallvard på et blått skjold som også var i bruk i 1924.

Utover 1940-tallet viser mange fotografier byens gater dekorert med byflagget ved forskjellige anledninger, det blåhvite flagget var nå en selvfølgelig del av bybildet.

1 2

Oslo bys 900 års jubileum

Markeringen av 900-årsjubileet for grunnleggelsen av Oslo og valget av år 1950 var omstridt. Historisk kunne byens grunnleggelse anslås enten til «en gang før år 1070» eller til året 1048, i henhold til tolkning av Snorres beretning om Harald Hådråde. Denne siste kalkylen var usikker, men var nok politisk ønskelig. En feiring av byen et par år etter krigen ville smake godt. Samtidig fulgte det en bismak med forslaget, det var nemlig ikke formannskapetets egen idé, men Selskabet for Oslo Byes Vel som hadde vært pådriver for en feiring. De satte av penger og oppnevnte en fagkomité allerede i 1940, og arbeidet med byhistoriske undersøkelser gjennom krigen.

Oslo Byes Vel sendte flere henveler til ordføreren etter krigens slutt, og saken ble utredet av finansrådmannen, som i tillegg til å være ansvarlig for finans- og administrasjonsrådet,

var byens øverste, ansatte embetsmann. Han stilte seg i utgangspunktet tvilende, eller snarere negativ, til en dyr feiring på sviktende historisk grunnlag. Men politikerne ønsket feiring, og bystyrets finansutvalg oppnevnte en komité som skulle gå i dialog med Oslo Byes Vel om hvilken form en slik feiring kunne få. Komiteen sendte et forslag til finansrådmannen med anslåtte utgifter på over 400 000 kroner, som ville tilsvare omkring ni millioner kroner i dag.

Samtidig som forslaget lå til uttalelse hos finansrådmannen, besluttet formannskapet at feiring av jubileet skulle avholdes den 15. mai 1948. Finansrådmannen var altså overkjørt, men fortsatte å virke som bremsekloss. I sin innstilling til formannskapet foreslo han at utgifter, særlig til restaureringsarbeider, ble behandlet enkeltvis og ikke med henblikk på jubileet. Dessuten mente han at så lenge det

1) Flaggborgen langs Karl Johans gate juni 1945. Foto: Odd Helland, Oslo Museum OB.A19146

2) Baldakinen ved Rådhusets sjøsider 7. juni 1945. Foto: Rigmor Dahl Delphin, Oslo Museum OB.AK1002n

var kommunen som bar kostnadene, skulle en jubileumskomiteé være kommunal. Selskabet for Oslo Byes Vel ble dermed skjøvet ned til en posisjon på linje med andre sakkyndige eller interesserte som kunne tilkalles ved behov. Tiden begynte å bli knapp, og ordføreren, som også var formann i komiteen, fikk lagt en utsettelse av jubileet i to år, til 1950 inn i innstillingen. Da kunne man samtidig innvie byens nye storstue, Oslo rådhus.

Innvielsen av Rådhuset på St. Hallvards dag, 15. mai 1950, var festlighetenes høydepunkt. Til aftenens store bankett i Rådhuset var det påregnet 600 personer. Det var brostensball

1) **Borggården 1950.** Foto: Mittet, Oslo Museum OB.F22886

2) **Aftenposten jubileumsbilag**, 13.05.1950 – forside. Kilde: Formannskapet, E-039

3) **Program for sang og musikk** 21.–30. mai 1950. Kilde: Formannskapet, E-048

på Rådhusplassen, utstillinger over hele byen, parkkvelder og barneforestillinger. Det var en tegningskonkurranse for barn og en konkurranse om Oslo-slagord. Og osloflagget omrammet alt sammen. Byen var pyntet med 124 osloflagg og 29 norske flagg. Flesteparten av flaggene ble hengende helt til 1. september.

Bystyrets gave til det flunkende nye rådhuset var et ordførerkjede. Kjedet, som stadig er i bruk av byens ordfører, er i blå emalje på sølvgrunn, byens egne farger. Selvfølgelig har St. Hallvard hedersplassen i medaljongen. Rundt ordførerens hals var kjedet tett satt med 24 møllestener i sølv, dekorert med osloblå emalje. Annenhver møllesten ble raskt fjernet, sannsynligvis av praktiske årsaker.

Osloflagget defineres endelig

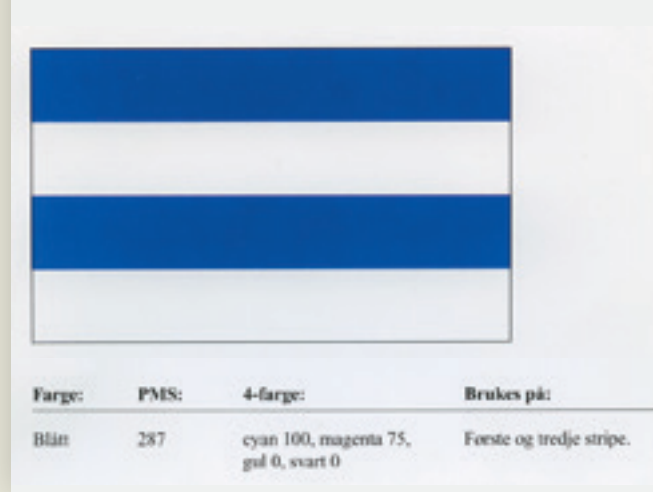
Osloflagget fortsatte å dominere kommunens flaggstenger til hverdag og fest, ble brukt i kommunens trykksaker og smittet også over i private firma-logoer. Utover 1980-tallet ser bruken ut til å ha dabbet noe av. Samtidig økte bruken av egne logoer og symboler i profilering av kommunens virksomheter. Utover 1990-tallet vokste det dermed frem en god del logoer som var unike for de enkelte etatene, og som ikke nødvendigvis speilet at det dreide seg om kommunal virksomhet. Til slutt bestemte bystyret i 1996 at Oslo kommune skulle få en egen designhåndbok, og at de enkelte virksomhetene skulle ha byvåpenet som overordnet symbol. Flagget fikk også sin egen definisjon, både i størrelsesforhold og ved en nøyaktig fargeangivelse av

blåfargen. I bystyrets behandling kom det til litt knuffing mellom Arbeiderpartiet på den ene siden og Høyre og Fremskrittspartiet på den andre. De blå partiene ville gå enda lenger i ensartingen av det visuelle uttrykket til virksomhetene enn byrådets forslag, og med deres flertall ble det slik.

Flagget ble dermed endelig vedtatt i bystyret etter over 70 års frisk vaiing over Oslo by. Flaggets blåhvite farger og striper gjennomsyret nå brevark, visittkort, og alt visuelt materiale kommunen produserte. Det skulle ikke vare mange årene.

Oslos 1000-års jubileum

Samme år som Oslos første strømlinjeformede designhåndbok ble bestemt innført, vedtok Oslo bystyre også å feire Oslos 1000-års jubileum i år 2000.

Designhåndbok for Oslo kommune 1997: 2.2.1

Ved å vektlegge arkeologiske spor etter bymessig virksomhet allerede rundt år 1000, kunne det forsvareres å tilbake-skrive byens alder med femti år i forhold til sagalitteraturen.

Det ble nedsatt en omfattende komité for å planlegge feiringen. På tampen av forberedelsene, i november 1999, kom ordfører Per Ditlev-Simon-sen med et forslag om å erstatte det blåhvite osloflagget i en eventuetsak i Forretningsutvalget. Fra disse møtene finnes bare vedtaksreferat, så de endelige sakspapirene fra bystyremøtet 19. januar er alt vi har å holde oss til for å få kjøtt på benet.

Det innarbeidede flagget var aldri blitt godkjent som byflagg for Oslo ved kongelig resolusjon. *Lov om flagging på kommunenes offentlige bygninger* som krevet slik godkjenning, ble innført i 1933. Det gjorde det kanskje også lettere å avskaffe bruken. En endelig utforming av byflagget for godkjenning

hadde vært oppe i løpet av 1930-årene, men så kom krigen og så kom det store 900-års jubileet. Etter det var flagget ganske enkelt i fast bruk og det blå-hvite ble innarbeidet i kommunens designhåndbok. I saksfremstillingen til bystyresak 41/2000 står det:

«Ved inngangen til et nytt årtusen mener byrådet at Oslo bør få et byflagg og en byvimpel med større visuell tilknytning til byen. Med bakgrunn i dette fremmer byrådet et forslag om nytt byflagg og ny byvimpel der byvåpenet inngår som hoved-motiv på byflagget og vimpelen»

Forslaget ble enstemmig ved-tatt uten motargumenter. Med dette forandret Oslo by sin festskrud og det blåhvite preget falmet etter hvert i bybildet.

I dag opplyser Rådhusets forvalt-ningstjeneste at det ikke finnes gjen-værende blåhvite osloflagg på deres lager. ●

Litteratur og trykte kilder

Aftenposten, 8.05.1929

Beretning om Oslo kommune for årene 1912–1947, Oslo 1952

Byfest. Programmer og beretning utgit av Komiteen for den byhistoriske utstilling paa Akershus 1924, Oslo 1925

Designhåndbok for Oslo kommune: 2.2.0–2.2.1, 1997

Grønvold, Line (2000): «Oslos byvåpen: St. Hallvard bytter rekvisitter», I: *Tobias 4/2000*

Kommunal håndbok for Oslo («Blåboka»), 1947

Lommebok for Kristiania bystyres medlemmer («Blåboka»), 1923

Roede, Lars (2004): «Det flagger i byen og på Rådhuset», I: *Byminner 3/2004*

St. Hallvard, 1941–1950: Årsberetninger for Selskabet for Oslo Byes Vel

Thingsrud, Leif (2000): «Oslos byjubileer», I: *Tobias 1/2000*

Bystyresak/Aktstykker: 215/1923–24; 29/1947–48; 363/1996; 517/1996; 518/1996; 909/1997; 41/2000

Kilder

Bystyrets sekretariat, *Forretningsutvalget*, Møteprotokoll 15.11.1999

Oslo byarkiv, *Formannskapet/Bystyret*, Formannskapssak 1376/1923; 2291/1923; 3770/1923; 1086/1949; formannskapets diversesak E-039; E-048

Oslo byarkiv, *Komiteen for Byjubileet 1950*

Oslo byarkiv, *Byarkitekten*, Dd-179; Dd-180; Tegningssamlingen 2-49; 2-62; 2-64.

Fra full dominans til rød klut i Oslopolitikken

Nå har bilen preget hovedstaden i over hundre år. Det tok ikke lang tid før det som skulle være essensen av fremtidsoptimisme møtte motstand. Motstanden har gått i bølger, kommet fra flere hold og av ulike årsaker. Bilen har både imponert og irritert, skapt sinne, begeistring og frykt. Og ikke minst har den mye av skylden og æren for hvordan hovedstaden ser ut i dag.

Tekst: Andrea Dietrichson, kulturhistoriker ved Oslo byarkiv

Iboka *Et land på fire hjul* beskriver Ulrik Eriksen hvordan bilen har satt sitt preg på hovedstaden, fra dens inntog og frem til i dag. På slutten av 1800-tallet hadde Kristiania et folketall på 200 000. Utover dette fantes det 3500 hester og tre hundre hestedrosjer i byen. Bybildet var stort sett preget av mennesker, og det vanligste transportmiddelet var beina.

I dag bor det like mange mennesker innenfor ring 2, et område som i størrelse tilsvarer 1890-tallets Kristiania. I tillegg befinner det seg 200 000 biler i området. En så enorm utvikling i løpet av drøyt hundre år, der den raskeste utviklingen skjedde innenfor bare noen tiår, må nødvendigvis ha preget både folk flest og politikken.

For å si det enkelt har bilen blitt politikk gjennom tre hovedanliggender. Gjennom trafikkisikkerhet, byplanlegging og gjennom forurensing og støy.

Trafikkisikkerhet

De største endringene skjedde fra 1910 og utover, med bilens definitive inntog, og det var ikke like enkelt for alle å henge med i svingene. Verken veiene, fotgjengerne eller hestene kunne forandres over natten. I 1914 fantes det kun 250 personbiler i hovedstaden, og likevel hadde fem personer blitt påkjørt og drept i løpet av sommeren. Dødsulykkene førte til de første offentlige reaksjonene på automobilens inntreden. Aviser fra høsten 1914 inneholdt høylytte diskusjoner om hvorvidt sjåførene tok lite hensyn, holdt for høy fart og tok for

stor risiko, eller om det var fotgjengerne selv som hadde ansvar for å oppholde seg utenfor kjørebanelen. De som tok fotgjengerne i forsvar mente at det var de som kunne gjøre størst skade som hadde ansvar for å være forsiktige. Bilistene på sin side etterlyste aktsomhetsregler for fotgjengerne.

Bilen til rikspolitikken

Under første verdenskrig sank bilbruken i Norge, særlig på grunn av strenge importrestriksjoner. Men da krigen var over og importen ble frigitt, steg igjen antall bileiere og antall biler i bybildet. Det førte til at 1920 ble et år med rekordmange trafikkulykker. Denne våren og sommeren ble noen skadet eller drept i trafikken i Norge hver eneste dag, og i løpet av årets

1) «Det nye Kristiania, parti fra Stortorvet».

Tegningen viser at gatebildet er preget av mennesker som spaserer midt i veien og hestevogner.

Kopi etter Wilhelm von Hanno.

Foto: Rune Aakvik, Oslo

Museum OB.02779

2) Fotografi fra Kongens gate i 1910.

Bilen til venstre i bildet er en NAG (Neue Automobil Gesellschaft). Den er på 4 sylindere og har 36 hk – en meget stor motor. Bilen veide 1600kg. Eier var Sam Eyde som kjøpte den i august 1910.

Foto: Oslo Museum OB.A3309

første halvdel hadde antallet drepte i trafikken doblet seg sammenlignet med hele året før. De fleste av de skadde og drepte var fotgjengere, og mange av dem var barn. Hvis man søker på «bilulykke» og «automobilulykke» i den digitale avishylla til Nasjonalbiblioteket, og avgrenser søket til å kun gjelde 1920, får man omtrent 150 treff. Artikkelen er preget av at dette er intet nytt: Vendinger som «Atter en bilulykke», «igen en styg automobilulykke» og «en ny automobilulykke» ble flittig brukt. Det er utførlige beskrivelser av «kvæstelser» og skader på både bil, området rundt og mennesker. Alt dette i en tid der fartsgrensene sjelden overskred tyve kilometer i timen.

Mange mente at grunnen til at det skjedde så mange ulykker og

dødsfall dette året, var fotgjengerne som hadde vært vant til å kunne passere både kryss og gater uten å se seg til begge sider, men plutselig var det livsfarlig å bevege seg fritt rundt. I artikkelen «Retten til gaden», som var på trykk i Aftenposten i mai 1920, påpekes denne overgangen fra langsomt til raskt: «Her i landet, hvor alt gaar saa sørgelig langsomt, jernbanen, telegraf, post etc., er det endnu mindre paakrævet, at biler og motor-cykler raser gjennom gaderne, som om den «onde» var efter dem.» Innlegget var en reaksjon på politinspektørens nylige uttalelse om at «Ogsaa fodgjængere har pligter paa gaden».

Argumentene for at det var de «vimsete» fotgjengerne som var skyld i alle ulykker, fungerte imidlertid.

Fotografi av trafikken i Karl Johans gate tatt en gang mellom 1928 og 1930.

Bildet viser mennesker, trikker og biler i fri flyt om hverandre. Fotograf ukjent. Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek AAB-109854

I hvert fall så lenge de faktisk kunne sies å være uaktsomme – at de løp ut i gatene uten å se seg for, fordi det var slik de var vant til å gjøre det. Men hva når den påkjørte og drepte var et barn som satt i ro på fortauet? I 1920 hadde det sittet en liten gutt på en kjelke på fortauet på hjørnet av Herslebs gate og Trondheimsveien. Plutselig kjørte en bil i full fart opp på fortauet og gutten ble drept momentant. Føreren «skal ha vært chauffør i Amerika», men hadde ikke gyldig norsk sertifikat. Et øyenvitne mente at bilen hadde hatt høy hastighet, men senere samme år forklarte sjåføren selv i retten, både at han hadde kjørt sakte og at han ikke kunne huske å ha kjørt på fortauet. Mannen ble siktet for uaktsomt drap og for å kjøre uten gyldig førerkort. Han ble kun dømt for sertifikatmangel, og endte opp med å måtte betale en bot på 40 kroner.

På dette tidspunktet var det Høyre og Frisinnede Venstre som satt i regjering, og statsminister var Høyres Otto Bahr Halvorsen. Eriksen skriver om hvordan dommen ble lagt merke til på Stortinget og at opposisjonen krevde at regjeringen skulle gjøre rede for den farlige trafikksituasjonen i hovedstaden. Opposisjonen understreket at det ikke måtte være noen tvil om hvem som var offer eller hvem som hadde ansvaret for en bilulykke, og at det var uholdbart at uforsiktlige fotgjengere skulle drepes kun fordi de var nettopp uforsiktlige. Det ble satt krav om større erstat-

ningsansvar for sjåførene, hyppige kontroller i gatene, lavere fartsgrenser og ikke minst en endring av hele systemet med sertifikater.

Regjeringens svarte at de ønsket å heve blikket fra de konkrete ulykkene og heller fokusere på det store bildet. Det var tross alt bilismen, og ikke fotgjengernes liv, som var utsatt, og det var viktig å verne om bilen og bilismens navn og rykte. Ulykkene måtte ikke ødelegge for dette utmerkede transportmiddelet. I tråd med det herskende synet industrialiseringen førte med seg, synet på at fart og effektivitet var det viktigste, måtte hastigheten økes heller enn å senkes, og tanken om at nye maskiner og industrifabrikker kunne være farlige for mennesker, men at det var prisen å betale for et effektivisert samfunn, var heller ikke noe nytt. Bilen var for viktig for samfunnets utvikling til at man skulle svekke dens potensial.

Byplanlegging

Bilen var altså kommet for å bli, og dermed var det ikke annet å gjøre enn å tilpasse seg den. Veiene på begynnelsen av 1900-tallet var for eksempel ikke laget for bilenes tyngde, hjul eller hurtighet, og var et av områdene som ble underlagt store endringer fra århundreskiftet og til midten av 1900-tallet. I den kommunale beretningen for Kristiania for perioden 1912–1947 finnes ganske detaljerte beskrivelser av veiarbeider og ingeniørarbeid i gatene.

I 1912 hadde byen 145 km gater med cirka 23 prosent permanente veidekker i kjørebaner. Disse besto vesentlig av såkalt storbrustein. Med den økende belastningen bilene utgjorde, var det dermed nødvendig å skaffe bedre veidekke og bedre fundament.

I 1947 hadde byen 218 km gater med nærmere 50 prosent permanente veidekker. Samme år var omtrent 52 prosent av kjørebanen brulagt, 18 prosent asfaltert og 30 prosent makadamisert og overflatebehandlet. Bilens inntreden i dagliglivet i byen førte med andre ord til enorme mengder arbeid og ressurser nedlagt i veiarbeider. Det ble med andre ord lagt ned mye arbeid og ressurser for at veiene skulle tåle den økte biltrafikken. Et annet område som av samme grunn ble fokusert på av myndighetene, var selve byplanleggingen. Tiden var inne for byplanlegging med bilen, og ikke fotgjengerne, som utgangspunkt. På begynnelsen av 1900-tallet representerte bilen fart og fremtid, mens byen representerte gårsdagens mentalitet med smale gater og mørke bygninger.

Torps fremtidsby

Hjalmar Torp, tidligere ansatt i Kristiania oppmålingsvesen, fikk i 1906 jobben som byens reguleringssjef. Seks år senere tok han initiativ til, og ledet utarbeidelsen av, en ny reguleringsplan for hovedstaden. Han var den første som for alvor tok hensyn til bilen i norsk byplanlegging.

I artikkelen «Moderne regulering – fremtidens Kristiania», utgitt i 1918, understreket Torp hvordan hans tids «hurtige tempo og utviklede automobilkjørsel ... stiller ganske andre fordringer til gaterne end i gamle dage». Denne holdningen til bilens påvirkning ble snart enerådende blant byplanleggerne. Det var byen – ikke bilen – man måtte gjøre noe med.

I 1916 fantes det til sammen mellom seks og syv tusen biler i hovedstaden, men Rådhusgaten fremsto allerede da som for smal, og det rådet stort kaos i de mest brukte gatekryssene i sentrum. Torp mente at det var nødvendig med en egen plan for å lede bilene utenom sentrum, og han så for seg en underjordisk vei for å avlaste trafikkstrømmen på tvers av byen.

Hals' åpne plasser

Harald Hals overtok etter Torp som hovedstadens reguleringssjef. Hals hadde en sentral rolle i de fleste av de store kommunale boligprosjektene fra 1914 til 1930: Ullevål hageby, Lindern, Torshovbyen og Ila, for å nevne noen. Han både regulerte og var en av arkitektene bak disse prosjektene.

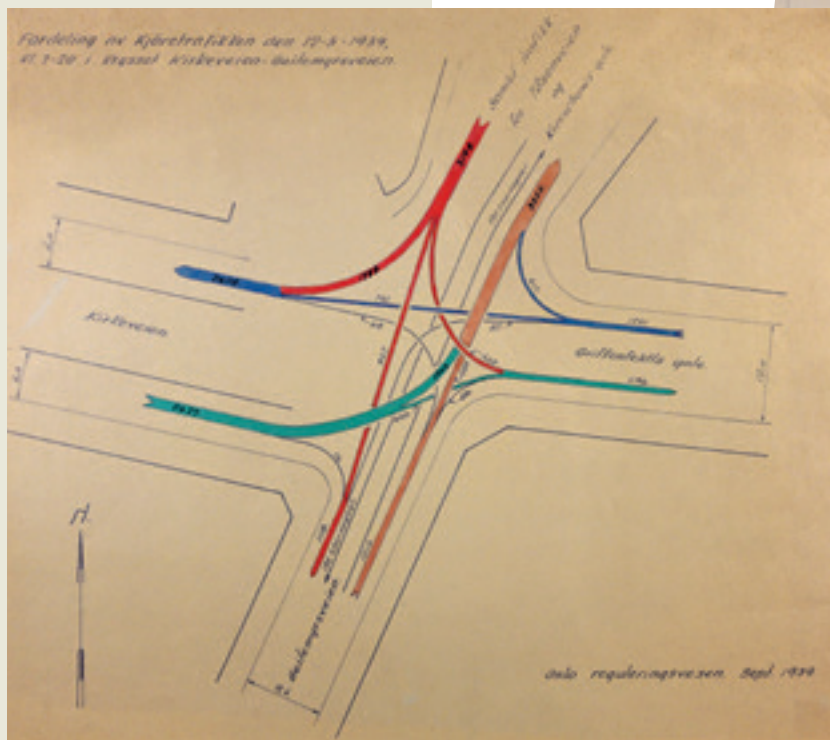

Flyfoto over Ullevål Hageby fra 1951. I Harald Hals ånd består området av åpne plasser rundt og mellom husene. Foto: Hege Skappel/Widerøes Flyveselskap AS, Oslo byarkiv A-20027/Ua/0021/109

Byarkivet sitter på store mengder materiale fra hans arkiv, både tegninger, dokumenter og modeller. Hals mislikte gårsdagens kvadratiske gatenett, og fokuserte på store byrom og buede linjer. Han var opptatt av bilen og hvordan den kunne befri oss fra firkantnettet, og etablere mer åpne områder. Han argumenterte med at bilen og dens hastighet muliggjorde større avstander mellom hjem og arbeid. Hans drøm var en mer åpen,

spredt og lys by med fabrikker og arbeidsplasser i sentrum, og bolig og rekreasjonsområder utenfor bykjernen.

Harald Hals laget et dokument for utarbeidelse av byen – *Generalplan for Stor-Oslo* – for 1934. Hans arbeid ble gjort på bakgrunn av omfattende undersøkelser rundt, og et enormt arbeid med trafikktegnninger, kjørehastighetsutredninger, grafer, analyser og målinger. I en «kortfattet» utredning på 21 sider fra Harald Hals' arkiv, sendt

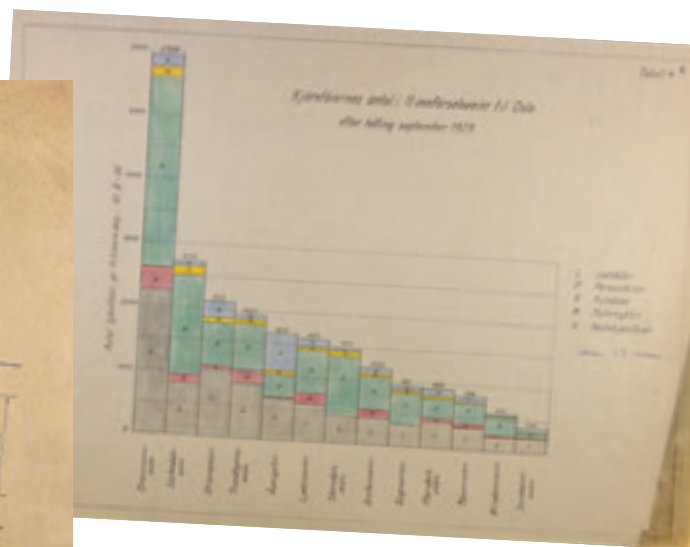

▲ Fordeling av kjøretrafikken den 12.5.1939. Tegningen viser en av mange trafikktegnninger som ble foretatt i arbeidet med å gjøre hovedstaden til en bilvennlig by. Tegningen viser krysset Kirkeveien-Geitemyrsveien. Kilde: OBA/A-10040/T/Ta/L0100

Søylediagram som viser antall kjøretøy i 13 innførselsveier til Oslo, basert på tellinger i september 1929. Det var ikke bare et poeng å vite hvor mange biler som kjørte rundt i byen til enhver tid, men også avdekke behovet for bedre løsninger for trafikken inn og ut av byen. Kilde: OBA/A-10040/T/Ta/L0100

til Reguleringssjefen i 1931, beskrives store deler av dette arbeidet og kjøretrafikken i Oslo mellom 1928 og 1930. Denne utredningen var visst nødvendig «da der ikke tidligere forelå pålitelige data over trafikken efterat automobiltrafikken var vokset op til å bli den dominerende faktor i gatetrafikken.»

Utredningen med trafikktegnninger og hastighetsmålinger ble brukt som kilde i deler av Generalplan for Stor-Oslo og refereres til flere ganger i teksten. I tillegg inneholdt over en fjerdedel av Generalplanen refleksjoner og drøftelser rundt bilisme og veier.

Ifølge teksten synes antall biler på veiene – særlig på byens innfartsårer – å ha vært proporsjonal med befolkningens mengden i byens omegn.

Med utgangspunkt i antagelsen om at både byens og landets befolkningstall ville øke kraftig, konkluderer planens forfattere med at bilen var kommet for å bli. Videre dreide Generalplanen seg særlig rundt på hvilken måte innfartsårene til Oslo best kan utvides og forbedres. I tillegg ble det drøftet hvordan gatestrukturen kan tilpasses den økende bilismen. I dokumentet ble det også poengtert at tilrettelegging for sykler «tør være overflødig hos oss». I generalplanen fra 1934 ble både Ring 2 og Ring 3 beskrevet. Det samme gjaldt motorveien langs strandlinjen og inn gjennom byen. Dermed preger arven fra Hals – sporene av hans fokus på veitrafikk – hovedstaden den dag i dag.

Kartet viser trafikkmengden på byens utfartsårer i Generalplan for Stor-Oslo fra 1934.
 Kilde: Oslo byarkiv: Oslo byplankontor/Reguleringsvesenet. OBA/A-10028/H/Ha/0001

Rolfssens spredte boliger

Tidligere reguleringssjef, Erik Rolfsen, tok over som byplansjef i 1948, og satt til 1973. Etter andre verdenskrig var Norge sterkt preget av okkupasjonen og mange år med rasjonering. Også denne verdenskrigen førte med seg strenge importrestriksjoner som gikk ut over bilen. Ifølge Statistisk årbok for Oslo 1980 sank antall privatbiler i byen i løpet av krigen.

Førkrigsplanene til Hals og de tidlige etterkrigsplanene til Rolfsen, viser åpne, grønne landskap med boligbygg spredt rundt i terrenget. Industrien hadde skapt den moderne, tette byen, for så å slite den ut. Fabrikkene forårsaket støy og røyk til områdene rundt, der folk bodde tett i tett. For den mer velstående delen av bybefolkningen ble det dermed fristende å flytte vekk fra den skitne og forslummede bykjernen.

Sammenslåingen med landkommunen Aker i 1948 åpnet beleilig nok for denne muligheten. Nå kunne fabrikkene flyttes ut av sentrum, og flere familier fulgte etter. Med den økte avstanden mellom kontorene i byen og forstadshjemmene i løpet av 1950-tallet, fikk flere også behov for egen bil.

I Beretning om Oslo kommune for årene 1948–1986, beskriver Bernt H. Lund både den administrative oppbygningen av, og oppgavene til, reguleringsvesenet. En av de første oppgavene reguleringsvesenet gikk i gang med etter sammenslåingen av Oslo og Aker i 1948, var å skissere en generalplan for den nye storkommunen, med klargjøring av nye utbyggingsmuligheter, med særlig fokus på ytre sone. Planen ble utarbeidet under ledelse av reguleringssjef Erik Rolfsen og det første utkastet forelå i 1949. Planen av 1949 var oppe i både byplanrådet og bystyret, men ble aldri formelt vedtatt. Likevel ble den retningsgivende for byplankontorets og byplanrådets arbeid fremover.

Generalplanen trakk opp en grense mot marka som stort sett tilsvarende den vi har i dag. Med generalplanen som utgangspunkt ble det utarbeidet disposisjonsplaner for områder som skulle bygges ut til boliger og næring, og hvis planen ble realisert ville Oslo ha plass til et befolkningstall på 700 000. Revisjoner av gamle reguleringer var nødvendig grunnet økte krav fra trafikken, og på grunn av utbyggingen i områdene i Aker. I 1954

ble en prinsipplan for hovedtrafikkårer og bebyggelsessoner i Oslo sentrum lagt fram for byplanrådet. Arbeidet med et program for sanering i indre by ble tatt opp i samarbeid med finansrådmannen. Året etter ble det lagt frem en oversikt over 17 saneringsmodne strøk i hovedstadens sentrale områder.

Regulering av baner, veier og særlig biltrafikken fikk stor plass i reguleringsmyndighetenes arbeid

i denne perioden. Godt over halvparten av de reguleringssakene som ble lagt frem for Bystyret dreide seg om dette temaet. I generalplanen av 1950 var trafikkproblemene viet lite oppmerksomhet, men få år senere begynte det å skje ting på denne fronten.

I 1954 behandlet Byplanrådet – uten å fatte et formelt vedtak – et forslag til en trafikkplan for Oslo sentrum. Det viktigste leddet i denne

Ringveien åpnet ved Ullevål stadion i 1960. Foto av siste rest av byggearbeidere og anleggsbiler. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek AAB-107086

planen var en sammenhengende hovedtrafikkåre mellom øst og vest i den nedre delen av byen – senere kalt Grunnlinjen. Akkurat som i Hals' generalplan fra 1934, omfattet denne trafikkplanen flere ringsystemer, og dette var utgangspunktene for det vi i dag kjenner som Ring 1, Ring 2 og Ring 3. Ring 1 ble opprettet i 1990, Ring 2 ble fullført på tidlig 1950-tall og Ring 3 ble stukket ut i 1945 og bygget ut med ulike tunneler helt opp til 2010-tallet.

Frislipp

På 1950-tallet gjorde en nylig økning av importavgiftene det imidlertid dyrt å eie sin egen bil. Det ble skrevet lese-rinnlegg til avisene der både sinne og frustrasjon rundt det dyre bilholdet ble tydeliggjort. Her fremkom også underliggende advarsler mot Arbeiderpartiet, og at deres strenge bilpolitikk var i ferd med å støte vekk velstandssøkende velgere. I 1959 holdt Einar Gerhardsen pressekonferanse og bedyret at importrestriksjonene skulle fjernes i løpet av kommende år. Ett år senere, 1. oktober 1960, var frislippet et faktum og bilsalget økte umiddelbart. Ifølge Statistisk årbok for Oslo 1980 var det i 1958 i underkant av 38.000 biler i byen, mens i 1964 sirkulerte det nesten 77.000 biler i samme område. Det ble enklere for flere å komme seg til og fra og omkring i byen, men det ble også farligere å ferdes ute: Ifølge samme kilde, ble 894 personer drept i trafikken i 1960, og i 1970 led 1973 mennesker samme skjebne.

▲ Tegningene viser hvordan det kunne ha sett ut med en enorm motorvei ved Slottet dersom ekspertene hadde fått sin drøm realisert – fra Transportanalysen for Oslo-området, Oslo byplankontor/Reguleringsvesenet» OBA/A-10028/H/Hc/L0001/0007

Motorvei midt i byen

Den økende velstanden og frislippet av bilimport førte til forventninger om enda større populasjonsvekst og påfølgende økt trafikk. Generalplanen av 1960 presenterte enda flere innfartsårer som var ferdig regulert eller under planlegging, blant annet Europaveien mot sør og Drammensveien med forlengelse langs Frognerstranda. Sistnevnte var byens første moderne hovedvei med to kjørefelt i hver retning, adskilt med midtstripe og uten kryssende veier på samme plan.

Med den økende byplanleggingen og alle avveininger som skulle gjøres, ble det et større behov for mer eksakte beregninger. Byplansjefen savnet en tallmessig vurdering av hele transportnettets funksjoner og belastning. Våren 1960 ble det etablert en arbeidsgruppe ved byplankontoret som skulle lage et forslag til retningslinjer for en transportanalyse av Oslo og områdene rundt. Inspirert av en studietur til ulike storbyer i USA utarbeidet de *Transportanalysen for Oslo-området*. I juni 1968 la byplankontoret fram en utførlig rapport som ledd i en fortsettelse av transportanalysen. Etter å ha beregnet byens befolkningstall til å skulle øke med femti prosent innen 1990, og at antall biler skulle stige fra rundt 47.000 i 1960 til 250.000 i 1990, kom ekspertene frem til sin beste løsning for å best mulig komme seg gjennom, inn til og ut av byen: En 12-felts motorvei tvers igjennom det sentrale Oslo fra Skøyen til Etterstad.

▲ **Flyfoto fra 1971 over Bjørvika** som blant annet viser Bispelokket som i dag er revet. Foto: Widerøes flyveselskap AS, Oslo byarkiv A-20027/Ua/0002/097

I bystyresak 92/1969 gjengis kommunikasjonsrådmannens innstilling der det understrekes at for å oppnå «den best mulige beskyttelse av (...) områdenes bolig- og ervervsarealer mot gjennomgangstrafikk (...) reserveres en trase for fremtidig motorvei gjennom Oslo.» Trafikken inn til sentrum skulle gå via en motorvei gjennom Frognerparken og under Slottet. Mens et stort treetasjes fordelingskryss på Olaf Ryes plass skulle sende trafikken i to brede løp gjennom resten av sentrum og ut av byen østover.

Heldigvis viste det seg å være vanskeligere enn ekspertene hadde trodd å legge motorvei gjennom sentrum. Mange av byens borgere gikk ut i protest både mot sanering og motorvei. I Byplanrådets møte 20. mai 1970 ble det nedlagt byggeforbud for den sonen hvor traseen var planlagt for

eventuell motorvei. Men også byggeforbudet ble møtt med en rekke protester, først og fremst fra grunneiere med utbyggingsplaner. Byggeforbudet utløp og ble fornyet en rekke ganger helt frem til 1977. Planen om motorvei gjennom Frognerparken førte til opprettelsen av foreningen Frognerparkens venner, og utover på 1970-tallet steg motstanden mot saneringsprosjektene i Oslo sentrum. Det som ble realisert av ekspertenes planer var Bispelokket, Nylandsveien og Nylandsbrua. Veien og brua finnes fremdeles, og viser oss hvordan Oslo sentrum kunne ha sett ut hvis 60-tallets byplanleggere hadde fått det som de ville.

Forurensning og støy

Den kraftig økende bilismen fra 1960 førte til at det å eie egen bil ble mer og mer vanlig, til slutt helt vanlig, og

trafikken økte i takt med omfanget. Dette påvirket nødvendigvis luften, særlig i indre by. Støyplagen fra den tiltakende trafikken ble et stort problem. I 1964 ble det derfor vedtatt at minimumsavstanden mellom bebyggelse og flere av motorveiene skulle være på tretti meter. For noen av veiene, for eksempel Djupdalsveien, ble kravene skjerpet og avstanden økt til femti meter.

Bilskepsis og gågater

I løpet av 1960-tallet hadde biltrafikken gjort det utfordrende å manøvrere seg og bo i store deler av byens kjerne på grunn av den enorme bilbruken. I løpet av 1970-tallet svant bilens dominerende posisjon i norske byer gradvis hen. I 1971 la Byplankontoret frem et forslag til gatebruksplan for det sentrale byområdet. En revidert utgave kom i september 1972.

Gatebruksplanen var ikke en reguleringsplan i så måte, men en plan for endret bruk av deler av det allerede eksisterende gatenettet. Gatene ble inndelt i ulike kategorier, herunder hoved- og samlegater, gater med kollektivtrafikk, fordelings- og lokalgater og fotgjengergater. Planen tilrettela for frigjøring av større områder for gjenomgangstrafikk. Dette forutsatte at nettet av hoved- og samlegater var tilstrekkelig utbygd, og var for så vidt et svar på ønsket om en bymotorvei. Planen om utbygging av de større gatene åpnet også for at flere gater kunne omreguleres til gågater. De tre

Trikkekaos i Storgata, omringet av mennesker og biler tett i tett. Bildet er fra begynnelsen av 1950-tallet. Foto: Aage Storløkken, Oslo Museum OB.FS0129

Fotografi fra 1966 som viser biler i full fart opp og ned Karl Johans gate med Østbanestasjonen i bakgrunnen.

Fotgjengere som ønsker å ha livet i behold holder seg på fortauet. Foto: Atelier Rude, Oslo Museum OB.R12197a ►

første gågatene i Oslo var Karl Johans gate, Lille Grensen og Ruseløkkveien.

I bystyrets forhandlinger fra 1973 er sak nr. 140 – Gatebruksplan for det sentrale byområdet – beskrevet. Her understrekes det blant annet at «gjennomføring av planen vil føre til vesentlig dårligere vilkår for personbilene», både i form av gater stengt for gjennomkjøring eller bilkjøring generelt, samt færre parkeringsplasser i sentrum.

Videre er det gjort rede for innkommende bemerkninger til Gatebruksplanen, både fra privatpersoner og andre. Trygg Trafikk stiller seg positive til planen og er særlig glade for at det tas hensyn til myke trafikanter, AUF Samferdselspolitisk utvalg ga «prinsippielt full støtte til planen» og Oslo politikammer er enige om å «skape en trafikksikker by med minst mulig forurensing og støy». På den andre siden påpeker Oslo Hotell- og Restaurantforening at «planen er ugjennomførbar uten omfattende disp. for kjøring til restauranter og hoteller», Oslo Kolonialkjøpmannsforening frykter at planen kan føre til «at handel og annen næringsvirksomhet flytter ut av byen ... bilene må kunne kjøre mer inn i sentrum enn foreslått» og Norges Automobil-Forbund (NAF)

mener at «det er foreslått for mye gågate i sentrum».

Til tross for uenigheter, ble Gatebruksplanen vedtatt og under ti år etter at «Transportanalysen for Oslo-området» presenterte sine yndete bymotorveier og planfrie kryss, var gatebruksplanen et resultat av et skifte i både prinsipper og tidsånd hos mange. For Gatebruksplanen tok utgangspunkt i fotgjengernes og ikke bilistenes behov.

Vinteren 1973–74 var det oljekrise i Vesten. Petroleumsproduksjonen ble redusert og prisene økte. Dette førte til ytterligere restriksjoner for bilkjøringen. I november 1973 ble det bestemt at alle bensinstasjoner skulle holde stengt etter klokken 19 på uke-dager og hele helgen. Bensinhamstring ble en vanlig aktivitet. Kun et par dager etter ble det innført fullstendig kjøreforbud i helgene, og selv kon-

gen tok trikken, i hvert fall én gang, eller var det to – slik at pressen kunne få fotografert ham.

Tomgang, trafikkaos og eksos

Det var imidlertid ikke slik at bilen forsvant fra hovedstaden som følge av noen gågater, økt miljøbevissthet og en oljekrise. I løpet av 1970-tallet mottok både Oslo politikammer, Miljøverndepartementet og Helserådet flere brev fra både foreninger og privatpersoner. I et brev fra 1974 til Miljødepartementet, som ble videresendt Oslo helseråd og finnes i arkivet deres, skriver en bekymret osloborger at han skulle «ønske at Oslos politi utviste den samme nidkjærhet i jakten på våre dagers eksos-syndere som fortidens norske tortur- og morderprester utviste overfor «heksene».» I samme brev påpeker vedkommende at eksosplagen i Oslo er «fryktelig» og at

1) Som Anders Giæver beskrev var Folketeaterpassasjen en gang full av både parkerte og kjørende biler.

Bildet er fra 1962. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek 0033228

2) Trafikken var fremdeles dominerende i store deler av byen på begynnelsen av 1980-tallet.

Bildet viser trafikksituasjonen i Rådhusgata i 1981. Foto: Sverre Heiberg Oslo museum OB.AH07207

datidens forbud mot «unødig utslipp av eksos er uendelig svake».

VG-kommentator Anders Giæver har beskrevet at «eksoskodda lå blytung» over 1970-tallets Oslo: «Det var bilkø i begge retninger opp og ned Karl Johan. Over Rådhusplassen. Gjennom Kvadraturen. Rundt Akershus festning. Over hele Gamlebyen. Opp hele Trondheimsveien til Sinsen. Det sto biler parkert på Løvebakken foran Stortorget. Det kjørte biler gjennom Folke-teaterpassasjen på Youngstorget. Bilen hadde underlagt seg hele sentrum i en by opprinnelig bygget for sporvogn og hestetransport.»

Oslo helseråds sak nummer 39/1979 omhandler problemer med tomgangskjøring av biler. Her fremkommer det at i oktober 1978 ble det lagt ned forbud mot tomgangskjøring i Oslo, men at det førte til mange inn-

vendinger og protester som igjen resulterte i at forbudet ble opphevet i desember samme år, og i saken peker Oslo helseråd på «de klare negative virkninger det fikk at bestemmelsen om tomgangskjøring i trafikkreglene ... ble opphevet.»

Dette viser at holdningene på mange måter var annerledes enn i dag, ikke bare når det gjaldt kjørestriksjoner, men at selv et forbud mot tomgangskjøring – innsenderen til Miljøverndepartementet understreket at «daglig kan en oppleve at sjåfører lar motoren gå på tomgang mens de bevilger seg langvarige spise-pauser på en kafe» – fikk så heftige protester at det kun gikk to måneder før det ble opphevet.

Siden har det vært en evig kamp mellom fotgjengere, bilister og syklister i hovedstaden, og det er det frem-

deles den dag i dag. Da Miljøpartiet De Grønne hadde sitt gjennombrudd i Oslo i 2011 varslet de et bilfritt Oslo innen 2020. Den store kongstanken deres tiltrakk seg både lokal og internasjonal oppmerksomhet. Som følge av deres politikk har endringsrytmen i kjøremønster og biltillatelser, gågater, sykkelfelt, gateparkeringsrestriksjoner både skutt fart og vakt voldsomt engasjement fra både miljøforkjempere og bilelskere.

Statistikken positiv

Ina Backer fra Byantikvarens kontor skrev i *Byminner* nummer 1 fra 1969 om de ulike forslag for motor- og trafikkveier i og rundt sentrum som hadde blitt lagt frem i tiden mellom 1918 og året hun skrev artikkelen. Hun avsluttet med følgende konklusjon: «Oslo er blitt en stor by, og det er

klart at byen må få et effektiv (sic.) kommunikasjons- og transportsystem. Men fremtidens Osloborgere vil være takknemlige hvis vi i dag ikke bare skaffer gode trafikkårer, men også koster på såpass at det ikke går tapt plasser, gater og bygninger, som aldri kan erstattes av selv den mest vellykkede moderne arkitektur».

Selv om det for mange er utfordrende å miste parkeringsplassen utenfor hjemmet sitt, faktisk ER avhengige av bil i hverdagen eller generelt syns det er vondt å endre gamle vaner, vil nok de fleste likevel si seg enige i Ina Backer. Vi kan være glade for at vi ikke har en 12-felts motorvei tvers gjennom byen, mange priser seg nok lykkelige for at Grünerløkka aldri ble sanert til enorme høyblokker, og de fleste setter trolig pris på at Oslo aldri ble en tvers gjennom bilby, slik for eksempel Los Angeles har endt opp med å bli.

Og til tross for uenigheter omkring hvor viktig bilen er for Oslos befolkning, kan en ubetinget positiv, enorm forskjell ses i statistikken som følge av en mer restriktiv bilpolitikk: Reduksjon i antall steder der det er mulig å kjøre bil, samt flere sykkelveier og andre reguleringer, har bidratt til følgende svimlende endringer i dødsulykkesstatistikken for Oslo: I 1975 omkom 41 personer som følge av bilulykker i hovedstaden. Til sammenligning var det kun 1 – ett – trafikkdødsfall i hovedstaden i 2019, og det må da være verdt noe? ●

Kilder

Oslo byarkiv, *Harald Hals*, Trafikktellinger – T/Ta/L0100 og Utredning sendt Reguleringsssjefen, 1931 – T/Ta/L0101

Oslo byarkiv, *Oslo byplankontor/Reguleringsvesenet*, Generalplan for Stor-Oslo – for 1934, H/Ha/0001, Generalplan for Oslo 1950. Et utkast lagt fram som diskusjonsgrunnlag for de kommunale myndigheter og etater og for andre interesserte, H/Ha/L0003 og Transportanalysen for Oslo-området Hc/L0001/0007.

Oslo byarkiv, *Oslo helseråd*, Brev fra 1974 til Miljødepartementet i mappe «Luftforurensning» i «Artikler ang. Luftforurensning», D/Dc/L0047 og Oslo helseråds sak nummer 39/1979 i mappe «Problemer med tomgangskjøring av biler» i D/Dc/L0047

Litteratur og trykte kilder

Aftenposten 29.05.1920, «Retten til gaden»

Aftenposten 4.06.1920 «Bilulykken i Trondheimsveien.»

Backer, Ina (1969): «Hvorfor Grunnlinje?», I: *Byminner*. Oslo Museum, nr. 1.

Eriksen, Ulrik (2020): *Et land på fire hjul. Hvordan bilen erobret Norge*. Oslo, Res Publica.

Gjæver, Anders (2018): «*Trafikkriens siste slag*», VG 12.05.2018

Lund, Bernt (år): «Beretning om Oslo kommune for årene 1948–1986»,

Lundberg, Nils H.: «oljekrisen 1973–74», I: *Store norske leksikon*

Monsrud, Jon (1999): «Bilen ble allemannseie i 1960», I: *Statistisk Sentralbyrå*

Nationen 27.02.1920, «Gutten, som blev dræpt.»

Oslo byarkiv, *Aktstykker*, 26. april 1973, sak nr. 140/1973 «Gatebruksplan for det sentrale byområdet».

Oslo byarkiv, *Aktstykker*, 24. april 1969, sak nr. 92/1969 «Transportanalysens videreføring – Traséutredning».

Oslo kommune (1952): *Beretning om Oslo kommune for årene 1912–1947, bind 1*

Riaz, Wasim og Bentzrød, Sveinung Berg (2020): «1975: 41 døde i Oslo-trafikken. 2019: En død i Oslo-trafikken», I: *Aftenposten* 02.01.2020

Statistisk årbok for Oslo 1980

Torp, Hjalmar (1918): «Moderne regulering – fremtidens Kristiania», I: *Kristiania*, Oscar Braaten (red.). Oslo, J.W. Cappelens forlag.

Torsdag 9. oktober 1986 ble det på Ladegården i Oslo avholdt avskjedsmiddag for adm. dir. Ole Løken i Oslo Byfornyelse A/S. Det var Urtehagen Mat og Vinhus som stod for bevertningen, og til forrett fikk de inviterte servert varm skulldyrssalat med butterdeigsflouronges med en Chablis 1984 Jungs's Weisslack til. Hovedretten bestod av lammecarré akkompagnert av høstens grønnsaker og en Beaune du Chateau Jung's Rotlack. Deretter fulgte kald ostekake med agurk, noe som for mange ville vært en naturlig avslutning på et godt og velkomponert måltid. Men det stoppet ikke der. Ostekaken ble nemlig fulgt av honningis på gammeldags måte med både nøtter og passionsfrukt til, og til skylle ned nøtter og passionsfrukt, fikk gjestene en Sandeman portvin merlino. Så ble taffelet hevet, de staselige rommene i Ladegården ble ryddet for caffè avec, slik at den avtroppende direktøren med gjester kunne fortsette festen.

Oslo byarkiv
A-10003/X/L-0001 ►

«Ole Løken i farta.
Her som kelner.
Han serverer tung-
industri og bygårder».
Oslo byarkiv
A-10003/X/L-0001 ►►

Da spekulantene oppdaget arbeiderboligene

Tekst: Edgar Bruun, ordningsmedarbeider ved Oslo byarkiv

Sju år seinere. Høst. 64 år gamle Gerda Rønningen sitter i sin nyoppussede leilighet i Markveien 65. Alene. Enke i over tjue år. Tre voksne barn. Her har hun bodd i førti år. Gjennom hele livet har Gerda spinket og spart og ikke villet være til bry for noen. Lokket av boutgifter på 1700 kroner i måneden, syntes hun det var vanskelig å takke nei til den kommunale byfornyelsen. Nå har hun boligutgifter på 6300 kroner. 900 kroner i husleie kommer i tillegg. Samlet trygd og pensjon er på 6800 kroner. Desillusjonert og bitter forteller hun til Aftenposten 12. september 1993: «Jeg går på fattigkassa for å overleve. Jeg som har klart meg hele livet, må nå vente på gangen for å tigge om penger; tigge for å overleve. Stemme, jeg? Hvorfor det? Jeg er jo fullstendig overkjørt av styre og stell».

Boligsituasjonen i Oslo 1945–1977

Den historiske utviklingen i Oslos boligpolitikk, har i all hovedsak dreid seg om å løse to store utfordringer: Boligmangel og forslumming av indre by. Boligbygging ble prioritert i samsvare med den nasjonale gjenoppbyggingen av landet etter krigen. Med gode lånebetingelser i den norske stats husbank, opprettet i 1946, var det mulig å bygge ut i stor skala. I 1948 ble Oslo og Aker slått sammen, og dermed fikk Oslo store, frie arealer å bygge nye og funksjonelle boligkomplekser på. Boligbyggelaget OBOS var kommunens forlengede arm i gjenoppbyggingen, og drabantbyer som Lambertseter, Ammerud og Romsås er alle resultatet av kommunens eiendomsoppkjøp og OBOS som utbygger i perioden. Det gjorde at mange av Oslos innbyggere hadde råd til en bolig med «god, men nøktern

standard». Man kjøpte seg inn i såkalte kooperativer eller borettslag, som stod for både drift og vedlikehold av eiendomsmassen. At de fleste hadde råd, betydde imidlertid ikke at alle fikk. Kriteriene for å få innvilget borettslag var mange og kompliserte, og søkerlistene var lange. Men utover 1970-tallet sank innbyggertallet i Oslo. Lønnsomheten ved utbygging falt og blikket ble rettet mot de forsømte områdene i indre by.

Oslo Byfornyelse A/S

De usle levekårene i indre by, slik som i områdene Grünerløkka, Rodeløkka, Tøyen, Kampen, Vålerenga, Enerhaugen og gamle Oslo, hadde vært et politisk tema helt siden århundreskiftet. Saneringsplaner for store områder ble vedtatt allerede på 1930-tallet, uten at de ble gjennomført. Enerhaugen var unntaket, da bydelen ble sanert på 1950-tallet. I det store og hele lå leiegårdene i private hender.

Bygårdene var ofte trange og mørke. Da hjalp det å ha et godt forhold til naboen over. Foto: Henrik Ørsted, Oslo Museum OB. A8124a

Gårdeierne hadde i utgangspunktet ansvar for vedlikeholdet, uten at de tok det så tungt. Det var det flere grunner til. For det første hadde de vedtatte saneringsplanene å forholde seg til. For det andre, og mer kontroversielt, skyldte de på de strenge husleiereguleringene i Oslo. Husleieinntektene var så lave, mente de, at de ga rom for verken vedlikehold eller utbedringer. Så i årene før Oslo Byfornyelse A/S ble etablert i 1978, var store deler av indre by som slum å regne: Leiligheter uten WC, uten innlagt varmtvann, trekkfulle og dårlig isolert, og alvorlige soppangrep var ikke uvanlig. Gårdsrommene var beskjemmet av lukten fra utedasser, og friarealene ble trangere og trangere ettersom grådige gårdeiere hadde sett og grepet muligheten for å tjene litt ekstra på Oslos stadig økende bilpark ved å leie ut parkeringsplasser i bakgården. Det ble anslått at 33 000 leiligheter hadde behov for utbedring eller var saneringsklare. Men med en presset kommuneøkonomi var politikerne åpne for alternative finansieringsmodeller.

Ole Løken, utdannet jurist og arbeiderpartimann, var en raskt stigende stjerne i Oslos byråkrati. Som han selv uttalte til bystyrepolitiker fra Rød Valgallianse (RV), Erling Folkvord: «jeg ble vel sett på som en wonderboy». Ole Løken jobbet for Boligrådmannen da han utarbeidet forslaget om å opprette et aksjeselskap som ansvarlig aktør for byfornyelsen. I 1977 gikk forslaget fra idé til virke-

Renovasjonsarbeider tømmer utedassen, også kalt privetbinger.

Fram til byfornyelsen var utedoer en vanlig del av folks hverdag. Ett av målene for byfornyelsen var å fjerne utedoene og installere WC i leilighetene. Dette lyktes de også godt med. Foto: Oslo byarkiv A-10066/Ua/0001/077

lighet. Det ambisiøse byfornyelsesprogrammet ble vedtatt av Oslo bystyre, første del 27. november 1977 og andre del 22. oktober 1978, og Oslo Byfornyelse A/S ble formelt opprettet. Ole Løken ble administrerende direktør. Takket være aksjeselskapet skulle ikke byfornyelsen belaste kommuneøkonomien, men være selvfinansierende og med selvkost. Det siste er

interessant, da det innebar at alle administrative kostnader også skulle ligge under aksjeselskapets drift. Eller med Ole Løkens egne ord i innstillinga til boligrådmannen: «Selvkostprinsippet innvirker ikke i seg selv på byfornyelsens kostende, men det innvirker på kostnadsfordelingen. Det blir beboerne som må betale det fornyelsen koster, og formen

medfører at alle utgifter er «synlige» og kommer med som fornyelses-utgift».

Ved opprettelsen av Oslo Byfornyelse som et aksjeselskap, tok bystyret et skritt i retning av en nyliberal boligpolitikk. Oslo kommune hadde riktignok aksjemajoriteten, og av selskapets styre på sju, var fire fra kommunen, inkludert formannen, men finastermer som «sunn forretningsdrift» og «selvkost» ble med ett en sentral del av den kommunale boligpolitikken. Selve finansieringen skulle altså ikke belastes kommunebudsjettet, men følge lover og regler for et hvilket som helst aksjeselskap. Innhenting av kapital stod selskapet for med lån i de store Oslobankene og andre finansinstitusjoner. De langsiktige finansieringene som skulle dekke 55 prosent og 75 prosent av finansieringen på henholdsvis nybygg og utbedring, skulle baseres på lån i Den norske husbank. Resten skulle dekkes av beboerne selv med egenkapital/private innskudd. Utgiftene til drift og vedlikehold, samt renter og avdrag på lånene byfornyelsen tok opp, skulle dekkes av husleien, eller sagt på godt norsk: den økonomiske byrden var det beboerne selv som måtte bære. Ved avstemning i bystyret var det bare Sosialistisk Venstreparti (SV) og RV som stemte nei. SV ville ha et «reint kommunalt selskap, et selskap frigjort for profittinteresser».

Oslo Byfornyelse – mål og virkemidler

Målet for byfornyelsen var å ruste opp eller sanere 2000 leiligheter årlig. I tillegg til Oslo Byfornyelse A/S skulle også Grønland Byfornyelse A/S være med, slik at det i løpet av drøye femten år skulle være mulig å gi alle 33 000 leiligheter en såkalt «trettiårs-standard». En slik standard skulle gjøre oppgraderinger de påfølgende tretti årene overflødige. Men for å gjennomføre et slikt krafttak og i et slikt tempo, var det nødvendig å få med indre bys befolkning på laget. Det smarteste i så henseende var å overbevise dem om at de hadde alt å tjene på en byfornyelse. Kommunikasjonen var enkel og forståelig og heller ikke ukjent for en Oslo-boer. Den delte visse ideer med kooperativene eller borettslagene til OBOS: ved å kjøpe seg inn i de nyopprettede borettslagene med egenkapitaldelen, fikk de en nyoppusset leilighet til to tredeler av prisen for en ny. Boutgiftene på disse leilighetene, inkludert husleie, som altså skulle betjene låneutgiftene, skulle ikke overstige såkalt «rimelig boutgift». Det er et noe ullent begrep, men fra Boligetatsens informasjonsbrosjyre fra 1986, i arkivet etter A/S Oslo Byfornyelse står det: «En husstand på to personer med kr. 80 000 i inntekt og boutgifter på 30 000 i året, vil få (30 000 – rimelig boutgift 22 400) 7600 i støtte». Det vil si at rimelig boutgift utgjorde 28 prosent av inntektene. Slike støtteordninger fra både kommune og stat,

Salgsprospekt i lommeformat.

Oslo Byfornyelse A/S ble etter hvert en stor aktør innenfor kjøp og salg av leiligheter. Da krisen først kom, viste det seg at aksjeselskapet satt igjen med usolgte leiligheter i hundremillionersklassen.
Oslo byarkiv A-10003/X/L-0001

skulle legge til rette for at også dårligere stilte fikk være med på fornyelsen uten å måtte forlate sine hjem. Og best av alt: nå skulle de eie i stedet for å leie. Det siste må ha virket spesielt forlokkende på mange leietakere. Husleiereguleringene i Oslo var riktignok strenge, og leieutgiftene var kanskje ikke så høye på papiret. Men på grunn av boligknapphet var det stor rift om å få leiekontrakter på det private markedet. Dette var det mange gårdeiere som visste å utnytte i form av «penger under bordet». Gårdeier forlangte en viss sum i bytte mot en leiekontrakt. Slike svarte transaksjoner ble selvsagt ikke dokumentert, og leietakerne hadde derfor ingen garanti eller sikkerhet for at de fikk beholde leiligheten. Men nå ble de altså tilbudt leiligheter med lovfestet boret, uten at boutgiftene skulle være urimelig belastende for den enkelte.

Før byfornyelsen var andelen eldre i indre by relativt høy, og ett av målene for byfornyelsen var å legge til rette for en mer blandet befolkning. Et av virkemidlene var å slå sammen mindre leiligheter til større, slik at det ble attraktivt for eksempel for barnefamilier å flytte dit. Ved slike sammenlåinger skulle selvfølgelig de overflødige få erstatningsleilighet til samme fordelaktige vilkår, men i andre områder av byen. Et slikt bytte kan ikke ha blitt gjort med lett hjerte. Som Gerda Rønning var det mange som hadde bodd i byen i store deler av sitt voksne liv. Det var der de hadde venner

og bekjente, som hadde fulgt hverandre i livets opp- og nedturer som hadde hjulpet hverandre i tunge stunder og feiret små og store gleder sammen.

«Styring, oversikt og kommunikasjon»

«Oslo Byfornyelse A/S baserer seg i meget stor grad på kjøp av tjenester når det gjelder planlegging, bygging og eiendomsbedrift», står det i en av informasjonsbrosjyren. Og i løpet av de første årene var det mye som tydet på at dette var en sunn tilnærming til byfornyelsesprosjektet. Tempoet i ferdigstillelse av boliger lå kanskje ikke like høyt som man skulle ønske,

men fra 1983 lå det på rundt 800 leiligheter i året. Gjennomføringen var vellykket og beboerne selv var tilfredse med resultatet. Men i 1982 opphevet Willoch-regjeringen med Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, regulering knyttet til boligomsetning. Dette innebar at alle leiligheter, inkludert borettslagsleiligheter, nå kunne selges på det åpne markedet. Å kalle det som skjer de påfølgende åra for selgers marked, er en underdrivelse. Boligknappheten gjorde at prisene på leiligheter steg dramatisk. For byfornyelsen innebar det en betydelig utgiftsøkning ved kjøp av leiegårder sammenlignet med de første årene.

Harmoni på Olaf Ryes plass.

Oslo Byfornyelse ble på mange måter katalysatoren for et fenomen som seinere skulle bli kalt gentrifisering. Unge, selvbevisste mennesker lot seg lokke til Grünerløkkas spennende omgivelser mens eldre og mindre resurssterke ble presset ut av indre by. Oslo byarkiv A-10003/X/L-0001

Styret i Oslo byfornyelse A/S

i 1985/1986: Foran fra venstre:

Per Aavatsmark, Ragnar Horn

(styreformann), Sigurd Østen,

(kommunalråd fra Høyre): Bak fra

venstre: Ole Løken (adm. dir.),

Hanne Harlem, Gunnar Engh,

Arne Kristian Dehli (representant for

entreprenørene), Martin Mæland,

Audun Engh (ansattes representant).

Foto: Finn Thoresen, Oslo byarkiv

A-10003/Ub/0001/010.

Ved inngangen til 1984 ble også kredittmarkedet deregulert, og bankene måtte nå kjempe om markedsandeler i form av nye kunder. En konsekvens av dette var for det første at kravet om sikkerhet ved lånoptakelse ble lempet på, slik at langt flere enn tidligere fikk innvilget lån. Det ble også vanligere at låntakere fikk innvilget mer i lån enn det de i utgangspunktet ba om. Dette medførte at folk hadde mer kapital ved en eventuell budrunde, som igjen var med på å drive prisene på leiligheter ytterligere oppover. Dette var med på å forandre spillreglene for byfornyelsesprosjektet.

Byfornyelsen 1986–1990

I 1986 forlot Ole Løken det halvkomunale prosjektet sitt til fordel for det private næringsliv. Han ble direktør for Olav Thon eiendom. Byfornyelsen gikk allikevel sin gang. Men historier om arbeidet begynte å spre seg. Slett arbeid, maling som flasket, dårlige vinduer, lekkasjer, tak uten isolasjon, til og med diskret stjæling av gjenstander fra bygårdenes loft og kjellere. Samtidig økte utgiftene til arbeid og materialer. Det var høykonjunktur, raske penger, jappetid og sjampanje. Så kom børskrakket i 1987. Boligprisene begynte å falle og innen 1993

var boligprisene redusert med i gjennomsnitt 30 prosent. I 1989 viste det seg at Oslo Byfornyelse A/S var i akutt pengeknipe og manglet 100 millioner kroner. Fem måneder seinere ble tolv av 31 ansatte sagt opp, flere av dem på grunn av økonomiske misligheter som underslag og grove pliktbrudd. En rapport utført av Otterstad Revisjonskontor A/S i april 1990, fastslo at manglende økonomi- og regnskapsstyring kunne ha kostet selskapet millioner av kroner. Og for å gjøre det enda pinligere befant 113 millioner kroner av beboernes innskudd seg usikret i Oslo Byfornyelse, stikk i strid med borettsloven. Aftenposten skrev at underskuddet anslos å ligge i millionklassen, kanskje så mye som milliarder, ettersom selskapet satt på leiligheter som var umulig å omsette uten store tap.

Køene utenfor sosialkontorene ble lengre og lengre, flere og flere borettslag stod på konkursens rand. Eksempelene fra pressen er mange. 14 000 kroner måneden for en 73 kvadratmeter stor leilighet. Omregnet til dagens kurs tilsvarer det 30 000 kroner. I måneden. I 1986 kom det nye lover vedrørende saneringsstøtte som satte et tak på hvor mye støtte man kunne få: var man én person kunne man motta maksimalt 31 500 kroner. I året. Folk følte seg lurt og ville stille noen til ansvar. Hva hadde skjedd med støtteordningene de var lovet? Og hvem satt på ansvaret for det økonomiske uføret de var havnet

i? Det fortvilende var at rent juridisk stod Oslo Byfornyelse A/S ansvarlig, ikke kommunen. I 1990 ble det bestemt at selskapet skulle ledes mot en styrt avvikling, altså en konkurs, og dermed så det ut til aksje-loven pulveriserte ansvaret for det som jo, tross alt, var et kommunalt initiativ.

Støttegruppa for byfornyesofre

Erling Folkvord hevder i sin bok *«Jorda rundt på 1. klasse: en reise i norsk byfornyng 1976–1993»* at byfornyesen på ingen måte var frivillig: «for også byfornyesen var – og er – ei tvangslov. Ei lov som gir myndighetene rett til å ekspropriere leiegårdane og komme med pålegg om utbetring. Det var berre ei formulering i lov som handla om *rettigheter* for folk som budde i desse gårdane: «kommunen skal skaffe midlertidig husrom til den som blir uten bolig som følge av fornyelsesvedtak etter denne lov». For øvrig er det kommunen og gårdeigaren som har rett og all makt. Kommunen kan etter denne lova «låne bort» makta si til særskilte byfornyesingsselskap. Dei blir kalla «kommunens gjennomføringsorgan», og mange har fått erfare at slike «organ» er minst like ugreie å hanskas med som det anonyme og mektige kommunebyråkratiet». Og det var nettopp denne ugreie kampen Støttegruppa for byfornyesesofre skulle ta. Gjennom arkivet etter dem får vi et

innblikk i hvordan en tverrpolitisk «grasrotbevegelse» tar form, og etter hvert blir en avgjørende stemme i en politisk kamp for rettferdighet.

For mange var støtten fra det offentlige helt nødvendig for å kunne fortsette å bo i samme nabolag også etter byfornyesen. Det skulle allikevel vise seg å bli en støtte med bismak. Denne brosjyren er fra 1986. Oslo byarkiv A-10003/X/L-0001

Støttegruppa opprettes

Det første møtet i Støttegruppa for byfornyelsesleiery, som seinere skulle skifte navn til det mer retorisk-slagkraftige byfornyelsesofre, ble avholdt 22. november 1990. Gjermund Gjermundsen, selv Nordstrandsbeboer, hadde egne barn i de fornyete leiegårdene: «Frustrasjon og fortvilelse over den situasjonen de og mange andre har havnet i er bakgrunnen for at han har tatt initiativ til å danne en støttegruppe», står det i møtereferatet. Som et ledd i rekrutteringen hadde Gjermundsen sendt ut invitasjon, ikke bare til atten borettslag i vanskeligheter, men interessant nok også til tre kirker i bydelene, pensjonistforeningen, leieboerforeningen og samtlige partier i Oslo. Men det var en trang fødsel. Representanter fra kun tre borettslag, Grønland menighet, og en representant for private andelseiere, samt lederen for fylkesforeningen for pensjonister møtte opp. Alle politiske partier hadde meldt avbud og leieboerforeningen ville kun delta som observatør, noe som ikke ble godtatt.

Referatet uttrykker skuffelse over den dårlige oppslutningen, men en av grunnene kunne være «en gjengs oppfatning at det ikke nytter å «sloss» mot byråkratiet». Støttegruppas kamppvilje kommer til uttrykk umiddelbart: «Som stor gruppe kan vi demonstrere det motsatte». Målsetningene ble deretter diskutert. De ønsket å skille mellom «politiske og moralske» og «praktiske og juridiske» målsetninger.

De politiske og moralske målsetningene skulle ta utgangspunkt i at «en fornyelse av Oslo ikke kan belaste beboerne mer enn f.eks. Vålerengatunelen» De var enige om at den opprinnelige tanken bak byfornyelsen var ærlig ment, «men at mangelfull økonomisk og teknisk kontroll har fått katastrofale konsekvenser for beboerne som det nå må tas et politisk ansvar for». De praktiske og juridiske målsetningene skulle gå ut på å organisere beboerne i samtlige borettslag som var berørt av byfornyelsen, og å skape en «politisk» opinion.

Utrettelig innsats

På nyåret 1991 var arbeidet godt i gang. Vervingsarbeidet mot å få folk med i støttegruppa ble startet, men ikke uten problemer. «Folk er «redde» for å gi opplysninger» står det i møtereferatet fra 15. januar 1991. For å komme denne frykten i møte, ble det bestemt å trykke løpesedler for å gi støttegruppa et ansikt utad. Dessuten ønsket gruppa å «jobbe for en demonstrasjon på bakgrunn av et presseoppslag som skaper «sinne» hos folk, «spontanaksjon». En slik demonstrasjon vil kunne samle mange deltakere og kan være et viktig pressmiddel nærmere valget». Det var kommunevalg samme år. Det ble også uttalt at de ønsket å få med flere organisasjoner på laget, blant annet arbeidslediges forening og partienes ungdomsorganisasjoner. Kirkens bymisjon blir også nevnt.

Fra møtet 19. februar 1991 framstår det som det er god framdrift når det gjelder de «praktiske og juridiske» målsetningene. Gjermundsen var i kontakt med advokat Erling Rein, som redegjorde for Gjermundsen hvordan saken stod. På vegne av flere borettslag hadde advokaten sendt en seks hundre sider lang stevning, som vil forsinke avviklingstiden for A/S Oslo Byfornyelse. Stevningen går inn for å heve begjæringen med argumenter som at Byfornyelsens administrasjonskostnader urettmessig har blitt pålagt borettslagene. «Borettslagene ble stiftet uten at beboerne ble gjort oppmerksom på kostnadsvilkårene og eventuelle tap beboerne kunne bli utsatt for». Stevningen krevde også at beboerne fikk beboerrett.

Neste møtereferat er ikke fra før 27. september 1991. Om det er en lakune i arkivet eller om det faktisk ikke fant sted flere møter i tidsrommet, er uvisst. Men ut ifra den utstrakte korrespondansen som er bevart, er det ingenting som tyder på at arbeidet stoppet opp. Tvert imot. Brev ble sendt gjennom hele perioden, først og fremst til politikere, der gruppa mænte dem til handling. Og det var også en kamplysten og framoverlent støttegruppe som ser ut til å ha spisset strategi, krav og tone i første møte etter kommunevalget. Resultatet ga et sosialistisk bystyre med Rune Gerhardsen som bystyreleder fra Arbeiderpartiet. Det første punktet i referatet har følgende ordlyd: «Arbei-

VIBEKE (VIBEtalerikke) var en annen grasrotbevegelse med samme agenda som Støttegruppa. Her fra en demonstrasjon i Borggården i forbindelse med bystyrets junimøte 1993. Foto: Oslo byarkiv A-10375/U/L0001

«det var en fin opplevelse å være til stede i Stortinget 9. juni 1994 og se på at et års slit ble kronet med at RETTSPRINSIPPET seiret»

derpartiet er positive. SV ikke like positive. Dette kan vi dra nytte av. Partiene er i en konkurransesituasjon». Det ble opprettet en forhandlingskomité som først ville ta kontakt med AP, deretter SV. Slik jeg forstår møtereferatet er det man vil forhandle om følgende: 1) ansvarsforholdet. Støttegruppa fortsetter å understreke at kommunen er ansvarlig, denne gang med en litt annen ordlyd: «det koster å få bort slummen i Oslo, og kostnadene har blitt overført til beboerne». 2) de krever at husleien blir halvert som et minimum.

Allerede 30. oktober ble det avholdt nytt møte. Anders Hornslien, Arbeiderpartiets representant, skulle egentlig ha møtt, men kunne ikke komme, «men møtet hadde vært meget givende allikevel». Det ble diskutert punkter som skulle tas opp med Hornslien, uten at disse blir presisert i møtereferatet. Men han hadde på forhånd uttrykt enighet med støttegruppa i saken og skulle føre det videre til bystyret. Argumentasjonen går ut på det samme, om at de reelle utgiftene til leietakerne ikke stod i forhold til det opprinnelige regnestykket som ble presentert for beboerne. Det blir

også lagt vekt på at det kun var fire-fem personer som til enhver tid satt i alle de midlertidige styrene: «dette gjorde sitt til at det var umulig å holde oversikt til enhver tid. Som igjen resulterte i store tilleggskostnader for borettslagene da de ble overtatt av beboerne. Det var i det hele tatt ingen kontroll». Dette samsvarer også med de faktiske resultatene til Oslo Byfornyelse, med stadig større underskudd som til slutt førte til konkurs, eller styrt avvikling om man vil. Kravene ble formulert på denne måten: «1. Husleien *må* ned til det halve. De lån som påhviler borettslagene *må* overtas av kommunen eller på en annen måte saneres. 2. Borettslagene *må* fratas ansvaret for de som ikke er i stand til å betale sin husleie». Problemet var nemlig at noen borettslagseiere rett og slett ikke hadde penger til å betale de høye husleiene og dermed forlot både leilighet og sine økonomiske forpliktelser. De gjenværende, som stod som samskyldnere, var forpliktet til å betale de til enhver tid løpende låneutgiftene, uavhengig av hvor mange som var i stand til det eller ikke. Videre anføres det at «de fleste beboere har i dag sosiale lån eller sosial stønad. Det

må påpekes hvilke konsekvenser dette vil få for kommunen i det lange løp». Poenget var at det var mange som etter å ha betalt boligutgiftene ikke hadde mye penger å rutte med. Gerda Rønning for eksempel, hadde minus 300 kroner etter å ha betalt alle boligutgifter. Og som henne var det altså mange andre som måtte oppsøke bydelenes sosialkontor for å få endene til å møtes. Med andre ord var byfornyelsen en indirekte utgiftspost i kommuneregnskapet uansett.

I arkivet finnes det ikke møte-referater før 15. februar 1993. Dette er også det siste som er tatt vare på. Gruppa har nå skiftet navn til Støttegruppa for byfornyesofre. Igjen er det det forestående valget som opptar gruppa. De har også denne gang skaffet advokathjelp, men har ennå ikke fått utbetalt penger, står det.

Oppgjøret

Politikerne har gjennom svarbrev til støttegruppa og i media uttrykt medfølelse og forståelse, av og til harme, over at bydelsofrene var nettopp ofre. Men viljen til å omsette det personlige engasjementet, som kom til uttrykk i brev og gjennom media, til politisk handling, lot vente på seg. Men ved hjelp av støttegruppa ble saken løftet opp på stortingsnivå. Og endelig, i desember 1993 og i juni 1994 ble det vedtatt en delvis gjeldssanering som innebar en gjeldsnorm på 4000 kroner per kvadratmeter. I Aftenposten 3.januar 1994 står det at andels-

haverne i Tøyengata 43 fikk redusert gjelda med nesten fire millioner. Fremskrittspartiets Carl I. Hagen uttrykte det på denne måten under debatten om gjeldssanering i juni 1994: «jeg har lyst til å gratulere kanskje spesielt Støttegruppa for byfornyelsesofre med dagen i dag. Nå blir det omsider gjennomslag for utrettelig arbeid som har pågått i mange år for å yte en rettferdig assistanse til hva jeg mener er uforskyldte byfornyelsesofre».

I januar utgir støttegruppa sin egen rapport om byfornyelsen, «Rapport om Oslo Byfornyelse». Det er en

samling sitater og kommentarer fra politikere og byråkrater, blant annet sitatet til Carl I. Hagen over, men først og fremst fra aviser, personlige brev fra byfornyelsesofre, delvis kronologisk presentert og med støttegruppas egne kommentarer til prosessen. Sinnet og frustrasjonen over at det tok så lang tid å vekke politikerne til handling preger kommentarene. Men det er en glad, lettet og stolt støttegruppe som skriver: «det var en fin opplevelse å være til stede i Stortinget 9. juni 1994 og se på at års slit ble kronet med at RETTSPRINSIPPET seiret». ●

EPILOG

Med hevet hode på Grünerløkka

Ole Løken avsluttet sitt engasjement i Olav Thon Eiendom etter prøvetiden på seks måneder. Han ble advokat med eiendom som spesialfelt. Foruten som vitne i rettsoppgjøret etter byfornyelsen, er det få spor av han, med unntak av et oppdrag på vegne av VG der han som advokat uttaler seg i forbindelse med den såkalte Syse-saken. Det blir stille. Taust. Men på Digitalt Museum ligger en kort lydfil på knapt ett minutt fra 2014 som heter «fra utedasser til lekeplasser i bakgården». Det er Ole Løken som selv forteller om byfornyelsen: «Altså...: stridens kjerne, det var at mange var engstelig for at vi gjorde det for dyrt for dem, slik at de ikke hadde råd til å bo. Det var vel også mange som syntes det var galt... at vi tok vekk leiligheter...Og reduserte antall leiligheter, og jeg mener at noe av det gledeligste vi har gjort, det var at vi klarte å lage utearealer som medførte at folk kunne bo der, og det er et resultat av at andre ting måtte...måtte vekk... .. Eeehhmm...jeg er stolt av at vi på en måte klarte å redde Grünerløkka... og jeg går med hevet hode på Grünerløkka i dag» Stemmen forsvinner, raske, lette skritt og lykelige barnestemmer trer fram i lydbildet før filen brått avsluttes.

Kilder

Digitalt Museum, Taleinnspilling med Ole Løken 2014, «Fra utedasser til lekeplasser i bakgården»

Oslo byarkiv, Støttegruppa for byfornyelsesofre E 1-6, Z 1-5

Oslo byarkiv, Vibeke – Vi betaler ikke

Oslo byarkiv, *Oslo Byfornyelse A/S* A-10003/X/L-0001

Litteratur og trykte kilder

Aftenposten 29.08.1986 «Går over til Thon-gruppen»

Aftenposten 31.10.1986
«Frontfigur og huggestabbe»

Aftenposten 27.09.1993

Aktstykker Oslo kommune 1977 sak nr. 427

Aktstykker Oslo kommune sak 463/1978

Dagbladet 23.03.1987 «For sterk for Thon»

Folkvord, Erling (Medforfatter Mathisen, Espen), *Jorda rundt på 1. klasse: en reise i norsk byfornyning 1976–19993* Cappelen, 1993

Lund, Bernt H., *Beretning om Oslo kommune for årene 1948–1986*

Morgenbladet 30.10. 1986

NOU 2002:2 *Boligmarkedene og Boligpolitikken*

*Det var en spent stemning
i barnetoget, her elever fra
Sagene skoles seksjon.*

Da 17. mai for alle utvidet nasjonaldagen

I 1983 truet nynazister med å bombe Sagene skole i barnetoget i Oslo. Etter påtrykk med rasistisk propaganda og trusler mot skoler landet rundt trodde de å ha støtte for et «hvitt» barnetog. I stedet ble 17. mai dette året en gedigen antirasistisk mobilisering med en seiersgang for Sagene skole og en antirasistisk folkefest i Oslos midte.

Tekst: Mari K. Linløkken, en av Antirasistisk Senters grunnleggere, tidligere nestleder gjennom 20 år. Prosjektleder for Antirasistisk Senters historiske arkiv

17. MAI – DET FINNES IKKE DEN DAG SOM STÅR MER I FELLESSKAPETS OG DEMOKRATIETS TEGN. HELE NORGE VISER SEG FRA SIN BESTE SIDE,

Barnetogene slynger seg langs bygdeveier og bortover bygater, med korpsene – fra Gardens profesjonelle til det minste skolekorps – i tet. Flaggene vaier, bjørkene er lysegrønne, og folk i gatene er uvanlig fargerikt kledt til Norge å være. I Oslo er byens sentrum fylt til trengsel av glade barn og rørte voksne, og det er plass til alle. Sånn har det vært hele tida, tenker vi kanskje, ja, når en ser bort fra de to siste årene

med pandemi og de fem årene under tysk okkupasjon, da.

Men «manns» minne er kort, og vi skal ikke mer enn knappe førti år tilbake i tid, før det kulturelle og etniske mangfoldet var alt annet enn velkomment i 17. maitoget. I 1983 truet nynazister med å bombe barnetoget i Oslo, fordi 100-årsringen Sagene skole skulle gå først i toget i hovedstaden med mange barn med innvandrerbakgrunn, der noen til og med skulle gå i flaggborgen. I år 2021 markerer vi tiårsdagen for Anders Behring Breiviks terroraksjon på Utøya mot barn og ungdom som represen-

terte det han hatet; det flerkulturelle samfunn. Da er det samtidig på sin plass å fortelle at barn og unge i det flerkulturelle Norge har vært skytskive for høyreekstremister før.

Rasistiske bombetrusler mot Sagene skole

Nynazistene rettet rasistisk propaganda og bombetrusler mot Sagene skole i løpet av skoleåret 1982/1983. Den grove propagandaen ble sendt direkte til elevrådet ved Sagene skole. Jon Reese-Larsen, en våken kontaktlærer for elevrådet, reagerte umiddelbart, og informerte lærerkollegiet.

Alle partier i Oslo bystyre stilte med representanter i barnetoget, som beskyttelse rundt Sagene skole.

– At kjente politikere gikk i barnetoget styrket solidaritetsfølelsen, for foreldrene var det betryggende, og samtidig et symbol på tillit, sier Attia Mirza Mahmood. Hun framhever betydningen av at Gro Harlem Brundtland gikk foran Sagene skole. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

– Målet var å splitte hvite og fargede elever, lærere og foreldre, men det lyktes de ikke med, forteller Joron Pihl, den gang lærer og leder for lærerrådet ved skolen. Saken ble øyeblikkelig tatt opp til diskusjon i lærerrådet, og i alle fagforeningene på skolen. – De så dette som et tegn i tiden; nazistene var på offensiven. Forsøk på rekruttering av barn ned i seks- til tolvårsalderen gjennom å spre rasistisk propaganda var en ny og alarmerende politisk situasjon i Norge.

Lærernes fagforeninger anmeldte saken til politiet for brudd på straffelovens §135 a, forbudet mot rasistiske ytringer. Reaksjonene fra politi og kommunale myndigheter var imidlertid bagatellisering. Kommuneadvokaten karakteriserte det som «guttestreker» og politiet henla saken.

Anmeldelsen var likevel ikke fånyttet, for da saken ble kjent, sto flere skoler fram og fortalte at de også hadde mottatt nazipropaganda.

Diskusjonene om hvordan lærerne skulle forholde seg til den nazistiske propagandaen bølget fram og tilbake i personalet på Sagene gjennom store deler av skoleåret, og så kom bombetruslene. Nynazistene krevde et «hvitt» barnetog, «fritt for svartskaller». – Vi var én skole, sier Joron Pihl. – Vi opplevde truslene som rettet mot hele skolen. Vi stod sammen. Men hvordan skulle vi ivareta sikkerheten og arrangere 17. maitog under disse omstendighetene?

Rektor Ragnhild M. Knutsen informerte Skolesjefen i Oslo, Steinar Riksaasen, om truslene. Han påla lærerne og rektor å *ikke* informere

foreldrene om truslene mot barna deres. «Jeg tar ansvaret», sa Riksaasen, men lærerne og rektor følte et etisk ansvar og en forpliktelse til å informere foreldrene om truslene mot 17. maitog, og ville ikke følge Riksaasens metode om «å tie i hjel» nazisme og rasisme. Skolesjefen reagerte med å true lærerne med arbeidsgivers styringsrett; bare arbeidsgiver skulle ha rett til å informere foresatte og offentligheten i en sak som denne.

Lærernes fagforeninger fastholdt at de var uavhengige organisasjoner, og at de hadde både rett og en profesjonell plikt til å informere foreldrene. De trosset Skolesjefens pålegg, og innledet et tett og godt samarbeid med foreldrene, og sammen krevde de politibeskyttelse

1) Liv Finstad fra Rød Valgallianse og Leon Bodd fra Venstre gikk bak Sagenes seksjon i barnetoget 17. mai 1983. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

2) Arbeiderpartiets Sissel Rønbeck, Torvald Stoltenberg, og Knut Frydenlund (til høyre) bak Sagenes seksjon i barnetoget 17. mai 1983. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

3) Den amerikanske antirasisten, borgerrettsforkjemperen og sangeren Ruth Reese var en inspirator for den gryende antirasistiske bevegelsen i Norge og selvskreven på 17. mai for alle. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

ved Sagene skole før og under 17. mai-feiringen, slik at de kunne delta i 17. maitoget. Politiet av slo.

– Parallelt med dette informerte og involverte vi elevene, forteller Pihl. – Vi fortalte dem om truslene mot skolen og om hvordan vi som skole og lærere reagerte på dette, samtidig som vi tilpasset denne informasjonen til elevenes alder og nivå. Undervisning om nazisme og rasisme gikk hånd i hånd med den antirasistiske mobiliseringen. Barn og foreldre erfarte at skolen ikke bare formidlet kunnskap om rasisme, men at lærerne i praksis beskyttet barna og skolen mot rasisistisk og nazistisk hets og trusler. Gjennomgripende læringsprosesser fant sted i det antirasistiske arbeidet i løpet av dette skoleåret, både blant barna, lærerne og foreldrene.

Truslene førte til antirasistisk mobilisering

I en situasjon med manglende beskyttelse både fra Skolesjefen og politiet, besluttet lærernes foreninger at Sagene skole måtte avlyse 17. maitoget. Offentliggjøring av dette førte til store oppslag i riksdekkende media og enormt sterke reaksjoner fra fagforeninger, organisasjoner og enkeltpersoner rundt omkring i Norge. Mange rykket ut offentlig og oppfordret allmennheten og politikerne til å «slå ring rundt Sagene skole 17. mai», for å trygge barna og 17. mai-feiringen. Gro Harlem Brundtland, sammen med politikere fra alle partier representert i Oslo bystyre, ville delta i ringen rundt skolen i toget. Dette var viktig og satte kampen mot rasisme høyt på den politiske agendaen.

1 2

En slik landsomfattende antirasistisk mobilisering førte til at Oslopolitiet ombestemte seg, og besluttet å gi Sagene skole politibeskyttelse.

– Det gjorde at vi kunne gjennomføre 17. maifeiringen, slår Pihl fast. Hun forteller også om krigsseilerne som stilte i Sagene skoles tog med sin fane, en manifestasjon som både var rørende og en kraftig anerkjennelse av at skolen videreførte den kampen mot nazisme som krigsseilerne hadde ført under andre verdenskrig, og som Sagene skole også hadde vært en aktiv deltaker i.

Nynazistisk offensiv mot skoler landet rundt

Tidsskriftet Immigranten, et antirasistisk tidsskrift utgitt av Immigranten-kollektivet, skrev om elevrådet ved

Fyllingsdalen videregående skole i Bergen, som hadde tatt affære mot nynazistene. De hadde mottatt den samme propagandaen som Sagene skole, og allmøtet vedtok å gå ut offentlig og si fra om den nazistiske offensiven. I motsetning til i Oslo, oppfordret politiet i Bergen skolene til å inngi anmeldelse mot rasistisk materiale, og det hadde flere av byens skoler gjort. Noen hadde også fått rasistiske slagord skriblet på veggene. Skolene i Bergen konkluderte, som lærerne ved Sagene skole, med at dette ikke var isolerte «guttestreker», men en landsomfattende nazistisk offensiv.

Hvem var så de som sto bak disse truslene mot barneskoler? 1970- og 1980-tallets nynazister har nå gått i glemmeboka for de aller fleste. Nasjonalt Folkeparti (tidligere Norsk Front)

var en gruppe med klassisk nazistisk ideologi og med kontakt til «gammel-nazister». Lederne var Erik Blücher og Georg Farre. Nasjonalt Folkeparti-medlemmenes handlinger omfattet aktiv tjeneste som leiesoldater for hvite styrker i det sørlige Afrika og antikommunistiske styrker blant annet i Mellom-Amerika, henrettelse av to unge menn i nazimiljøet i 1981 (også kalt Hadelandsdrapene), bombeaksjoner og massiv spredning av rasistisk propaganda. Erik Blücher ledet aksjonen fra England, mens Georg Farre og postmannen Gunnar Krebs i Bergen sto i spissen for aksjonen i Norge. Norsk Front/Nasjonalt Folkeparti var ikke de eneste rasistiske aktørene, fra slutten av 1970-tallet og utover 1980-tallet kom flere til, som Vivi Kroghs *Stopp innvandringen*,

1) Noe av det viktigste med 17.mai er at den er alles dag, derfor slagordet 17.mai for alle, sier Khalid Salimi som holdt appell fra Antirasistisk Senter. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

2) Fakhra Salimi fra Foreign Women's Group (Senere MiRA-senteret) holder appell. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

3) Lærer og leder for lærerrådet ved Sagene skole, Joronn Pihl holder appell. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

4) Måret Guotor fra Oslo Samid Saervit holder appell.

Arne Myrdals *Folkebevegelsen mot innvandring*, og flere andre. Leserbrev med rasistisk og fremmedfiendtlig innhold kom på trykk i de fleste aviser, og Nasjonalt Folkeparti ble ikke sett som mer ekstreme enn at de slapp til i debatter på NRK-TV.

Vanskelig å forstå for et lite barn

Da 17. mai kom, var det en spent stemning, både i toget og blant oss som sto rundt og fulgte med. Tilskuerne gatelangs applauderte da Sagene skole passerte, men en kunne se at barna snudde seg og så seg nervøst rundt underveis.

Attia Mirza Mehmood, som i dag er vararepresentant i Oslo bystyre, husker godt dagen, selv om hun bare var 8 år. – Som elev ved Sagene skole da trusselen om bombing ble varslet,

gjorde selvfølgelig noe med oss barna, sier hun. – Vi ble redde, men noen av oss ble også sinte. Jeg husker at jeg synes det var urettferdig at vår 17. mai-feiring ble ødelagt på grunn av folk som hatet mørkhudede. Det er ikke lett for en førsteklassing å forstå hva nynazister er, og det er heller ikke greit å bli introdusert for hat og rasisme i en så tidlig alder. Hjemme var stemningen preget av at foresatte til barn med minoritetsbakgrunn snakket sammen om å holde barna sine hjemme og ikke sende dem i barne-toget. Min far fortalte litt om Hitler og at dette var folk som trodde på han. Vi ble først anbefalt å ikke gå i barnetoget, men flere elever, blant annet min eldre bror Daud Mirza, som da gikk i sjette klasse og var fanebærere, ville ikke la seg stoppe av nynazistenes trusler.

Det var også lærere som så den enorme støtten de fikk utenfra da bombetrusselen ble kjent.

Som førsteklasing gledet Attia seg til 17. maifeiringen. Hun forteller: – Men jeg husker godt jeg synes det var spesielt at Sagene skole kom i avisene og på nyhetene. Hvorfor akkurat vår skole? Det lurte vi på i klassen, det var ikke enkelt for et barn å forstå hvorfor det skjedde akkurat med oss. Jeg tror vi ble redde av medieoppstyret, men i ettertid forstår man hvor viktig det er å dokumentere slikt. Det er en del av Norges historie som man ikke er stolt av, men vi kan ikke glemme, verken bombetrusselen eller den antirasistiske bevegelsen.

Folkefest: 17. mai for alle – nei til rasisme!

Immigrantenkollektivet, som i løpet av det kommende året skulle stifte Antirasistisk Senter, hadde også fått hatbrev i postboksen. Kollektivet støttet Sagene skole, og ville mobilisere til synlig og tydelig motstandsaksjon mot rasismen.

– Noe av det viktigste med 17. mai er at den er alles dag, ingen eksklusivitet, ingen maktdemonstrasjon med militærparade, men barna i sentrum og følelsen av fellesskap. Det var *dette* man skulle kunne kalle norsk eller norskhet, sier Khalid Salimi, som skulle bli Antirasistisk Senters leder fra 1984 til 1998; – Likevel var det noen som ikke var der – det var «de nye» i landet, fremmedarbeidere og deres barn. Det var dét som var tanken bak å skape slagordet «17. mai for alle».

Budskapet var todelte: det ene var at 17. mai er for *alle*, der alle skulle ha en selvfølgelig plass i hovedstadens sentrum. Det andre var at nynazister ikke skulle ha definisjonsmakt, men at fellesskapet selv skulle definere rammene for fellesskapet.

Tre år tidligere, i 1980, hadde Immigrantenkollektivet sammen med Sosialistisk Ungdom arrangert et demonstrasjonstog nedover Karl Johan på 17. mai, under slagord som «Norge er ikke bare for nordmenn». Så idéen om å ta sin plass i Oslo sentrum på nasjonaldagen, der «alle» var, var en tanke som var tenkt før. Dessuten hadde antirasister i 1980 også klart å avskjære Vivi Krogh og *Organisasjon mot skadelig innvandring* fra å holde en demonstrasjon nettopp ved Wergelandstatuen, ved å møte opp i et så

1) Emrullah Gürsel fra Skolenes landsforbund. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

2) Musikken fikk plassen til å svinge. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

3) 17. mai for alle 1983. En gruppe ledet av Cliff Moustache skapte stemning. Nå Nordic Black Theatre. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

4) Blant publikum. Aslam Ahsan til venstre. Foto: Mari K. Linløkken/Antirasistisk Senter

massivt antall at Vivi Krogh selv ikke viste seg, og tilhengerne hennes ikke ga seg til kjenne. Det hadde vært den største antirasistiske markeringen i Oslo til da. Markeringen den 17. mai i 1983 var enda større.

Sammen med *Innvandrerbarnas foreldreunion*, lærerorganisasjonene på Sagene skole, *Foreign Women's Group*, samiske *Oslo Samiid Searvi* og flere andre organisasjoner, inviterte de til en markering under banneret *17. mai for alle – Nei til rasisme!* med 17. mai-feiringens far, Henrik Wergeland, i ryggen.

Den amerikanske antirasisten, borgerrettsforkjemperen og sangeren Ruth Reese var selvskreven på arrangementet. Hun hadde bodd i Norge siden tidlig 1960-tall, og var en inspirator for den gryende antirasistiske bevegelsen

i Norge. Ellers holdt Joron Pihl fra Sagene skole, Khalid Salimi fra Antirasistisk Senter, Emrullah Gürsel fra Skolenes landsforbund, Fakhra Salimi fra Foreign Women's Group og **Måret Guhttor** fra Oslo Samiid Searvi appeller. Det var musikk ved en gruppe ledet av Cliff Moustache, nå leder for Nordic Black Theatre. Hele Spikersuppa og fortauene rundt var tettpakket, og musikken fikk plassen til å svinge.

Nazistene tapte mot antirasistisk mobilisering.

Hverken barnetoget eller folkefesten opplevde noen fysiske trusler. Nazisten Georg Farre ble imidlertid observert i Spikersuppa, men ble bortvist av politiet. Nasjonalt Folkeparti tapte, og dagen ble en seier for mobilisering mot rasisme.

Til de foresatte for eleven ved Sagene skole.

Som de fleste vel vet, har Sagene skole i dette året vært utsatt for nye grove rasistiske propaganda, med et både skremmende og uforskyldt innhold. Arreier, under og TV har fulgt disse skissene, ofte på mest held. De har også holdt seg å jour med det som tal enhver tid har skjedd, og slik gjort frk. flest oppmerksomme på at slike innforegner i barne- og ungdomsskolen. Sagene skole, som selv har tatt initiativ til offentliggjøring, er selvfølgelig glad for dette.

Med dette beviser de på netter, orienterer vi hjemme og i fellesrommet. Skolen fikk i går et anropet brev med rasistiske krav og påstander og trusler om "å sprengte skolen". Likt lydende brev ble mottatt på Lilleberg skole, vår naboskole.

En trussel om øyeblikkelig er ikke noe en kan lett på, og skolen ønsket umiddelbart sakke til Skoleinspektoren og til politiet.

Politiet er ekspeditert, og de er også til gjengjeld og sier de ansvarene på dette området. Vi ble i går ikke borti om å ta noen spesielle forholdsregler. Brevet inneholder heller ikke noe om tidspunkt.

På eget initiativ, etter de personellmøter og saker, har vi i dag hatt en representant for politiets ekspediterte på skolen. Han har orientert rukter om politiets syn og reaksjoner på dette området. Skolen er også innpassert av politiet.

Vi ønsker å gi hjemme denne orienteringen fra skolen, slik at lese rykter i denne sakke ikke får flere. Vi står kontinuerlig i kontakt med Skoleinspektoren og politiet og vil vurdere situasjonen som måtte oppstå, i full overensstemmelse med disse instansene.

Sagene skole, den 3. mai 1985.

Med hilsen
Odd Sovg.
Fung. rektor.

Svar-slippe

Vi har lest skolens orientering datert 3. mai 1985.

Underskrift:

▲ Bildetekst til brev fra Sagene skole til foreldre og foresatte:
De foresatte ble orientert med brev der de ba foreldrene «støtte opp om vår tradisjonsrike 17. mai-feiring og gi dagen mening og innhold». Kilde: Oslo byarkiv, Sagene skole

Øverst i høyre hjørne: Banneret 17. mai for alle – nei til rasisme, løpeseddel fra arrangement i 1980 og 1985.
Kilde: Antirasistisk senter

For Attia Mirza Mahmood var nazistene og bombetrusselen den gang med på å danne forståelsen av en politikers rolle:
– At kjente politikere gikk i barne-
toget styrket solidaritetsfølelsen, for foreldrene var det betryggende, og samtidig et symbol på tillit. Gro Harlem Brundtland var Norges første kvinnelige statsminister og ble et forbilde for

mange småjenter som meg, sier hun. Hendelsen gjorde henne bevisst på at hun var annerledes, og at krefter i samfunnet hatet sårne som henne, som hun sier. Men det vekket også en forståelse for at man må kjempe for rettferdighet, for egne og andres rettigheter, og at det å stå samlet gir mer styrke enn å stå alene. Den antirasistiske

Til de foresatte for eleven ved Sagene skole.

Sagene skole har vært i tospunktet over det ganske land, både fordi vi har reagert spent mot rasistiske innslag og for vårt tidligere standpunkt om ikke å delta i dette 17. mai-tog i sentrum p.g.a. trusler. Skolen har fått bred støtte fra mange hold. Alle er takknemlige for hva vi samtidig har greid å vekke en kraftig opinion mot negative krefter i samfunnet vårt.

Denne støtten har også gitt oss praktiske utslag. Nå politikkene fra en rekke partier og krigsveteraner står i morgun, 17. mai, ring om toget vårt ved å gå sammen med oss. Politiet sørger for nødvendig sikring, både sivilt og uniformert. Og det viktigste: "høle høye" er på vakt når vi passerer i toget. Siden dette er gjort kjent gjennom radio og aviser de siste dagene, regner vi også med at krigsveteranene hos foreldrene nå er sterke. For oss på skolen er dette viktig. Rektor, lærere og et ønsket AN (Foreldrenes Arbeidsutvalg) har derfor glædet av nå å invitere dere alle til å delta i det tidligere oppsatte programmet 17. mai.

På en spesiell til dere alle!

Etter all publisitet omkring skolen vår, betyr det kolossalt mye at alle som har mulighet til å delta i toget, blir med. Foresatte, foreldre, besteforeldre og annen slakt og venner: Velg selv å line med barna ved til Youngstorgsallé

Siden toget derfra er et barnetog, denne gang riktignok "forsterket" med spesielle voksne deltakere, har vi de foresatte som vanlig å skille lag med oss. For eventuelt å møte oss igjen ved Høibergs plass.

Hjelp oss til å vise oss som et verdig 17. mai-tog, under vår egen fane og bak vårt musikkorps, og slik gjøre kjent at vi står samlet bak våre beslutninger og våre holdninger.

V E L M Ø T T 17. mai!

Sagene skole, den 16. mai 1985.

Odd Sovg.
Fung. rektor.

bevegelsen har formet hennes politiske bevissthet, en bevissthet om at det er en kollektiv jobb å endre retning, og jobbe for det som samler og mot det som splitter.

En romsligere norsk identitet

17. mai for alle ble en fest som ga en klar beskjed om at hele befolkningen skal inkluderes, og om å reise seg mot trusler og utestenging. Markeringen forandret grunnlovsfeiringen i hovedstaden, ved at de som ble holdt utenfor, naturlig tok sin plass, og bidro dermed til å utvide identiteten til vår feiring av selvstendighet, frihet og demokrati.

17. mai for alle i 1983 ble det største antirasistiske arrangementet til da, og i årene etter et fast innslag i Oslo sentrum, helt til SOS rasisme tok over og flyttet festen til Cuba på Grünerløkka, der den fortsatte et tiår til.

Å true barnetorget ble ikke noen vinnesak for nazistene, men svekket tvert imot Nasjonalt Folkeparti. Rasismen knyttet opp mot nasjonaldagen forsvant ikke. I årene etter har mange «ikke-hvite» som har trukket i bunad, eller har vært synlige i framtreddende posisjoner, som for eksempel leder for 17. mai-komiteene, opplevd sjikane, trakassering og drapstrusler, slik pakistanskfødte Rubina Rana opplevde i 1999. Hun ble den første leder av 17. maikomiteen i Oslo med innvandrerbakgrunn, og fikk drapstrusler og meldinger som «Denne jobben er for hvite nordmenn, dra hjem til Pakistan» (Dagbladet 9. mai 1999). Hun ledet an

i toget, kledd i bunad, men måtte gå med politibeskyttelse. Forfatteren Camara Lundestad Joof forteller i sin bok *Eg snakkar om det heile tida* om en opplevelse som barn hun ikke er alene om, da det endelig var hennes tur til å gå i den nedarvede barnebunaden fra Nordland:

«Så du har på deg nordlandsbunad, du? Ja, svarer eg, og legg ut om at den har vore i slekta alltid, og at når nokon er gamle nok, så får dei bruke den, og eg er gammal nok, for eg blir sju år om to veker, og eg spinn rundt i den og viser meg fram. Den eine kvinna gir meg eit rapp på armen med paraplyen sin. Og ho fortel at eg har ingenting i den bunaden å gjere. Det er respektlaust av meg å bruke den, eg har ingen rett, seier ho. Så eit rapp til på armen. Eg burde skamma meg over å stå og skryte så hemningslaust av noko som ikkje er mitt. Eg gnir meg på armen og stirer på henne».

Vi har beveget oss som samfunn siden 1983, det flerkulturelle samfunn er her. Noman og Shazia ønskes av de fleste velkommen i bunad. Unger er ikke enten eller, men både det ene og det andre, og nye norske identiteter vokser fram. 17. mai er for alle fordi noen har tatt den kampen. I kjølvannet av 17. mai 1983 vokste den antirasistiske bevegelsen. Det samme skjedde ikke etter 22. juli 2011, selv om det rasistisk motiverte angrepet også nå var rettet mot barn som representerte det nye, flerkulturelle og antirasistiske Norge. Nå trengs det en ny antirasistisk mobilisering. ●

Kilder

Oslo byarkiv, *Antirasistisk senter*

Oslo byarkiv, *Sagene skole*, Sakarkiv

Samtale og skriftlig intervju med Khalid Salimi, 2021

Skriftlig intervju med Joron Pihl, 2021

Skriftlig intervju med Attia Mirza Mehmood, 2021

Litteratur og trykte kilder

Dagbladet 9.5.1999 «17. mai-sjefen i Oslo drapstruet»

Joof, Camara Lundestad (2018): *Eg snakkar om det heile tida*, Det Norske Samlaget

Nystuen, Gro (1983): «Tilbakeblikk på Blücher & Co.», I: *Tidsskriftet Immigranten* 1/1983

«May 17. Demonstration Against Racism», I: *Tidsskriftet Immigranten* (nå Samora forum), nr. 3-1980

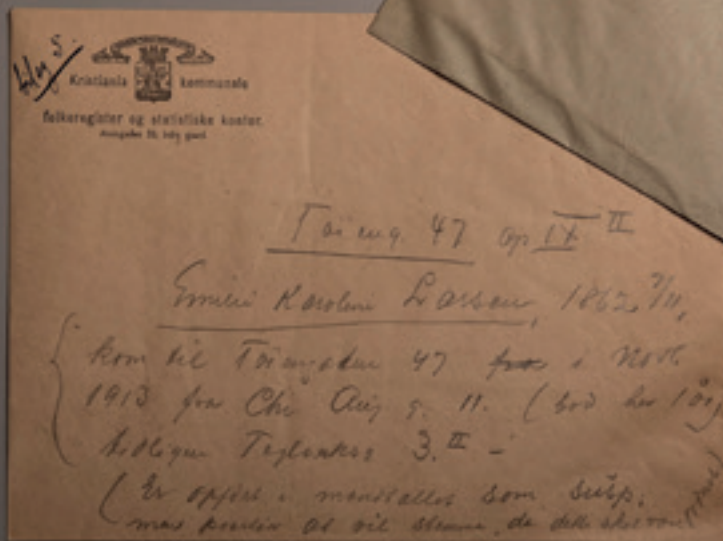
«Nynazistene på krigsstien», I: *Tidsskriftet Immigranten* nr. 1-1983

«Ungdom i Bergen aksjonerer mot nazistene», I: *Tidsskriftet Immigranten* nr. 1-1983

*En stjerne i margen

Seks fattige kvinners kamp for stemmeretten

Oslo byarkiv har gitt ut boka «En stjerne i margen. Seks fattige kvinners kamp for stemmeretten» av historiker Johanne Bergkvist og kulturhistoriker Unn Hovdhaugen.

Karoline Emilie Larsen fikk ikke stemme ved kommunevalget 1916 og stemmeseddelen ble først åpnet 103 år etter, i forbindelse med Stortingets markering av stemmerettsjubileet i 2019. Kilde: Stortingsarkivet, Stortinget 1917, Stortingets Ekstraprotokoll (SEP) nr. 45.

Karoline Emilie Larsen. Foto: Privat

Boka handler om seks modige kvinner som ikke fant seg i å bli fratatt sine politiske rettigheter for å ha mottatt sosiale ytelser. Vaskekone Karoline Emilie Larsen, enke Thea Emilie Mathisen, vaskekone Trine Johannesen, vaskekone Anna Marie Amundsen, Thora Svendsen og kjernemaker ved låsefabrikken Anna Henriette Svendsen klaget ved kommunevalget i Kristiania i 1916 på at de var fratatt stemmeretten fordi de mottok fattigstøtte.

I valgmanntallet hadde de fått en stjerne i marginen, men de lot seg ikke marginalisere. De ble stjerner i en viktig historie. Deres kamp bidro til at et enstemmig Storting i 1919 opphevet grunnlovsbestemmelsen som hindret de fattige i å stemme, og allmenn stemmerett ble innført.

Enkeltpersoners historie er viktig. Deres fortellinger er vår historie. Basert på et rikt kildemateriale fra Oslo byarkiv og andre arkiver har forfatterne skrevet biografien om de seks kvinnene og deres kamp for stemmerett. De seks fortellingene er en del av byens hukommelse.

Boka koster kr. 100,- inkludert porto.
Boka kan bestilles i alle bokhandler
eller direkte fra Byarkivet på
e-post til:
bestilling.byarkivet@kul.oslo.kommune.no

«Mangfold: «En stjerne i marginen» gir et større bilde av arbeiderbevegelsens kamp for fattige kvinners stemmerett».

Jonas Bals, bokanmeldelse i Klassekampen

«Mange av dem som ble fratatt sine demokratiske rettigheter var aleneforsørgende kvinner, som min tippoldemor Anna Henriette ... Jeg vil rette en stor takk til Oslo byarkiv, Stortingets stemmerettsjubileum og forfatterne av denne boken for å etterforske, avdekke og formidle de fattiges kamp for stemmeretten i Norge. Nå vet vi mer om folkestyrets spede begynnelse, og skolebøkene må skrives om».

Une Aina Bastholm,
Stortingsrepresentant MDG

BRUK ARKIVENE!

- De viktigste kildene til Oslos historie finner du i Oslo byarkiv. 22 000 meter med papirarkiv, tegninger og kart og nærmere en million foto.
- Arkivene dokumenterer enkeltpersoners rettigheter og interesser, sikrer en god offentlig forvaltning og er kilder til forskning og lokalhistorie. Arkivene er tilgjengelig for alle. På lesesalen i Maridalsveien 3 kan du selv gjøre et dypdykk i arkivene.
- For å få innsyn i klausulerte opplysninger må man være part i saken eller forsker.

Oslo bystyre 1935–1937. Foto: Arbeiderbladet / Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek 0033731

Bystyresakene gir svar

LURER DU PÅ NÅR DET BLE BESTEMT Å BYGGE SKOLE PÅ HAMMERBORG, NÅR SANERINGEN AV VIKA BLE GJENNOMFØRT ELLER NÅR SPORVEIEN FIKK DOBBELTSPOR FRA NATIONALTHEATRET TIL MAJORSTUEN?

Bystyret er den folkevalgte ledelsen i Oslo. I bystyresakene får du svar på stort og smått som kommunen har behandlet. Grunnstammen i arkivet etter Bystyret er forhandlingsprotokollene. I bystyresakene finnes omfattende saksgrunnlag, livlige debatter og vedtak som kan gi svar på hvorfor Oslo ser ut som den gjør i dag.

Registeret til bystyresakene kalles Generalregister og er søkbart på nett: <https://www.oslo.kommune.no/OBA/general.asp>

Databasen inneholder ca. 27 000 saker, som er behandlet eller referert i Kristiania/Oslo bystyre, Aker herredsstyre, Oslo byting (1941–1945) og Aker herredsting (1941–1945) for årene

1837–1980. Det er mulig å søke på både ord i sakstittel, emner, beslutningsorgan, årstall og saksnummer, og på kombinasjoner av disse. Selve aktstykkene er ikke digitaliserte. For å lese sakene må du besøke Byarkivets lesesal.

1) Dagens bystyresal i Rådhuset ble innviet i 1950. Udatert bilde.
Foto: Oslo byarkiv, Bystyret, Ub, boks 82

2) Ordførerens klubbe til bruk i bystyresalen. Foto: Oslo byarkiv
A-10001/Ua/0007/038

3) Oslo Bystyres stemmeurne.
Gitt som gave til Oslo kommune fra Oslo Handelstands Forening 1950 ved 900 års jubileet. Foto: Oslo byarkiv
A-10001/Ua/0007/039

Bystyresakene er en viktig kilde til byens historie.
Kilde: Oslo byarkiv, Aktstykker ►

Byarkivet

RETURADRESSE:

Kulturetaten, Oslo byarkiv,
Pb 1453 Vika, 0116 Oslo

Oslo